

מולד

ירחון מדיני וספרותי

חשון תשי"ב כרך ד' חוברת 20 נובמבר 1949

67	אפרים ברידא	ירושלים
71	יחיאל הלפרן	בעית האדם והארגון במפלגה . . . . .
78	קדיש לחינסקי	בעיותיה החברתיות של הקבוצה . . . . .
85	ישראל הלר	לעתיד התנועה הקיבוצית . . . . .
91	מרדכי מרשין בובר	להכרת הרעיון הלאומי . . . . .
98	אלכסנדר ורת	סמאלין — והבדידות המזהירה . . . . .
103	עזרא המנחם	הילולה דרב נתן . . . . .
117	יעקב פיכמן	ראשון ואחרון . . . . .
120	י. ב. ברונגיס	מסייה ורדו . . . . .
		רשימות:
128	יחיאל האלר	כוחה של המלה . . . . .
		ספרים:
130	א. שאנן	רומאן על צפת . . . . .
131	ה. ג. בריילספורד	על הדמוקראטיה האמריקנית . . . . .
133	מ. רושנלד	הומו סאפיאנס? . . . . .
136	. . . . .	כשולי החוברת . . . . .
126—123	בעמדים	שמונה תצלומים מ„מסייה ורדו“ . . . . .

דמי החתימה: 2.750 ל"י לשנה 1.400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 מ"י; שכר הסודעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתיביר שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומכילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40 תל-אביב.

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS
EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. IV,

No. 20

November 1949

PUBLISHED BY THE PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY
The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.
Tel. 5774. Annual Subscription LI 2.750; Abroad \$ 9, including postage.

ירושלים

אפרים ברוידא

שלים לשאר מדינת ישראל. אומות העולם לא עמדו על התמורה שבאה בענין זה, תמורה רצינית ומחשית יותר מכל ההכרזות המדיניות שנודעו בקהל. כי בחדשי המלחמה הפכה הרגשה היסטורית עמומה, שעוד לא עלה עליה עול הגשמה, לחויה עמוקה, מלומדת ביסורים ובלתי־נכחדת, להחלטת עם. עורק־התחבורה הרצוף שנכבש בעמל ומסירות ודם, הישובים החקלאיים המת־רבים לארכו, רשת המפעלים הכלכליים המת־דים בעיר ובסביבותיה על דעתה וביזמתה של ממשלת ישראל, העברתם המודרגת של משרדי הממשלה לעיר־רדוד — כל אלה מבטאים במחש תמורה זו, שהרוב המנומר והבלתי־טבעי בעצרת האומות המאוחדות לא הבחין, או לא רצה להב־חין בה עדיין.

הנה כי כן, בא לחץ העובדות בתוך תהליך העצמאות וחזר ומילא את החלל־שבלב, אשר נוצר עם ויתור־נרמאונס בנובמבר 1947; בא לחץ העובדות וחזר והעמיד עובדה היסטורית על אמתה, שירושלים לא היתה ולא תהיה מרכז לאומי ומדיני לשום אומה זולת ישראל. לגיונות רומא, שהביאו עלינו חורבן בכוחה המכריע של אימפריה עולמית, שמו קץ לירושלים כבירתה של אומה־מדינה, כמה אומות כבשוה, ולא נעשתה מרכזן, כרבות קשרי דתות וכנסיות עמה, וככל ששקדו הללו להרחיב זכויותיהן בשימוש ובעבר דת־אלהים, לא הגיעו לתביעת שלטון. הנסיון האחד להסמיך את הזיקה הרתית על אדני שלטון חילוני וגשמי, הלא הוא הנסיון של מסע־הצלב, נכשל כשלון מחפיר, מבחינת מוסרית ומעשית כאחת, ודומה היה כי לא תשוב אליו הנצרות ערד. בתורת מרכז מדיני ופיריה ממשית, „מקדש מלך, עיר־מלוכה“, הוסיפה העיר לחיות בהכרתו של עם אחד בלבד. זיקה רוחנית־מוחשית זו — שבהבדל מן היחס הנוצרי והמוסלמי, היא זיקה כוללת, שאינה מצטמצמת בתחום הדת — בילתה את חלום הצלבנים המעורפל, היא תבלה גם את היצור החדש, לידתו בזיווג לא־טהור של אינטרסים מצטלבים, שהורפכו על גבי חשבונם הכושל של מחשבי־בחירות במסלגת־העבודה האוסטרלית.

הפור אשר נפל בעצרת האומות לא חרץ את גורל ירושלים. גורל זה נחרץ זה־כבר. ברית לא־קדושה זו להגנת העיר הקדושה — חברו בה קתולים, ערבים אויבי עבדאללה עם רוסיה הסר־ביטת — ברית זו, שהשלילה וצרות־העין ביסור זה, לא תוכל לברית ההיא אשר נכרתה בשחר דברי־התימים, גם אילו הוקמה בירושלים קריה בין־לאומית לפני שנתים, לפי אותה החלטה שקיבלנו עלינו את דינה למען מטרה גדולה יותר, גם אז לא היה לקריה זו מנוס מגודלה ההיסטורי: להאסף תחת כנפי מדינת ישראל ולהיות בה לראש־פינה. ואולם ההיסטוריה לא עמדה דום שנתים. ירושלים המנותקת והמופקרת לחסדי אר״ם הוצאה מבדידותה במאמץ־גבורה של הנוער העברי והיתה לעצם מעצמה של המדינה הנבנית. הקונסטרוקציה המדינית שבנה אר״ם על יסוד משולש של חלוקה מדינית, איחוד כלכלי ובינאום־פירוח של ירושלים, עברה ובטלה מן העולם עוד בטרם הושבה העיר אל חוק המדי־נה. סיכוי המדינה הערבית העצמאית התער סף משום שהבחירה היחידה להנהגתה היתה בין חג' אמין לעבדאללה. גבולות אר״ם אשר הותוו על הנייר למדינה היהודית נמחקו, ותוקנו תיקון יסודי, בידי צבא ישראל אשר הפך את המדינה לחטיבה בעלת דמות־הגוף ובעלת כושר־קיום. הצעת ברנאדוט ותותחי עבדאללה קרעו לקרעים את חלום הקריה הבין־לאומית בירושלים, המיבנה שביקש ארגון האומות לבנות על חרבותיו של משטר המנדט נתפורר במיבחו ראשון. מדינת ישראל לא נבראה במאמר אר״ם, אלא למרות חוסר־כוח. השינוי המהפכני שחל בעובדות מאז נובמבר 1947 ביטל כל התחייבות מצד ישראל להכיר בהחלטה הישנה.

שנתיים אלו לימדונו לקח חשוב וחמור. ראינו מה כוחו של ארגון האומות לקיים את החלטתו ולערוב לנפש התלחיה בהחלטה זו. ועוד נוכחנו וראינו מה צפוי לה לירושלים בניתור קה המדיני ובבדידותה הפיסית והכלכלית. ואף זאת למדנו, מה עמוקה ורבת־משמעות היא זיקת־הגומלין הנפשית והגשמית בין ירר

מישהו בסוד אר"ם על דעתו כי מדינת ישראל היא תיכנע ותבגוד בן־לילה במדיניותה המוצהרת. בהוראות שולחיה, בהכרתו והרגשתו של כל העם היושב בציון? אם היה, טעה טעות מרה והכשיל את הרבים. אותה זיקת־גומלין, שעמדנו עליה קודם, יהיה לה בשעת מסה, ביטוי מוחשי וברור מאד: שום ממשלה של ישראל לא תתן ידה, ולא תנקוף אצבע, להגשמת תכנית הבינאום, ירושלים ועמה כל העם בישראל, יתנגדו בתוקף להפקעת זיקתה של ירושלים למדינת ישראל. אמיתות נפשיות ומדיניות אלו יש להן היתרון, שהן מס־קנה מן העובדות שבמציאות, ולא נסיון להעלות באוב מציאות חדשה, ערטילאית, קונסטרוקציה של נייר, שהטכסיס נשמת־אפה, ולפיכך אין בה רוח־חיים, ולפיכך — „העולה על רוחכם היא לא תהיה“.

ג.

ודאי, אין צירוף חזק ועיקש כצירוף אינט־רסים אנוכיים עם משפטים קדומים. גיוס הכוחות למען בינאום ירושלים נסתייע, קודם כל, באינסטינקטים דתיים רדומים, אף לא מאס בני־צול רגשות אנושיים; הוא נסתייע, מצד אחר, בחישובים מדיניים טכסיסיים, שאינם מיוסדים, כידוע, על טובת הענין והעם אשר בו מדובר, אלא רואים את העמים הקטנים ככלי־שימוש בידי החזק. במאמר על שאלת המקומות הקדושים שנדפס ברבעון קתולי צרפתי „קאיא סיוניאן“ לפני חדשים מספר, מצאנו בקורת קשה על התפ־קיד הנאלח שביאותה הכנסיה הקתולית למלא במשחק זה, ועל שגאת ישראל שראתה לטפח לתכלית זו. „לצערנו“, כתב הרבעון הקתולי, „יש תמיד נוצרים במזרח כבמערב המוכנים לעבוד את האלהים ואת הממון בעת ובעונה אחת. מכל מקום, מוכנים הם לעבוד את האלהים באמצעים ששום מטרה לא תוכל להצדיקם...“ ועוד: „צלב־נינו המודרניים, שהאינטרס או הרגש נר לרגליהם, אך אינם דואגים לשלומן של נפשות־אדם, אם נוצריות ואם לא, עושים מעשיהם נגד הכנסיה ונגד פתרון־צדק“. אכן, ידע הרבעון הצרפתי הקתולי מה שלא ידעו אבות ההחלטה החדשה, כי „בינאום כשל עצמו, בינאום כפוי, לא יפתח דבר... העקרון היסודי לכל פתרון־צדק ברור: כל ארץ־ישראל היא ארץ קדושה לכל יהודי, מוסלמי ונוצרי. אך לנו הנוצרים, כנוצרים, הרי זו ארץ של זכרון ותפילה, ולא של תביעות חילוניות“. עוד באביב השנה הודיע ד"ר וייצמן כי „אין

ב.

אף חשבונם של בעלי התכנית החדשה, שנת־קבלה על דעת העצרת, חשבון כושל הוא, מועצת הנאמנות מתבקשת עכשיו לשמש הנהלה אחר־אית לעיר, על ידי מי תגשים מועצת הנאמנות את הוראותיה ותקנותיה? ירושלים החדשה היא עכשיו, למעשה, חטיבה חד־לאומית — כעיר העתיקה אף היא, מדוע יוטב מזלה ממזל טריאסט הרב־לאומית, שארגון האומות לא הצליח עד היום להפעיל בה מיסטר בין־לאומי, שחילות־הכיבוש חונים בה עד היום, היש בדעת אר"ם לשלוח חיל־כיבוש גם לירושלים? מה יהיה הרכ־בו? וכיצד יוקם — ולא התפורר הקואליציה הסוביטית־קתולית־מוסלמית? וכי יקום החיל, אם חיל־כיבוש ואם חיל־גוטרים, אם בן אלף איש, כהצעת ועדת הפיוס, ואם בן חמשת אלפים, היהיה בו די כוח לכוף רצונו על עיר שתלך עמו במרי? בעלי התכניות שעל גבי הננייה, זו של ועדת הפיוס וזו האוסטרלית־סוביטית, לא שאלו את פי תושבי ירושלים לדעתם על התכניות הללו, והרי אחת ההנחות העיקריות במגילת אר"ם, ובסעיפים הנוגעים למימשל מטעם מועצת הנאמנות במיוחד, שלא יקום בשום אזור שלטון שאינו מתישב עם רצונם של התושבים. די היה לבעלי התכנית להמלך באינטרסים הצרים והארעיים של עצמם, אך מי שאינו בא לשאול את פי המציאות, ובעוד מועד, באה זו ומשמיעה לו תשובתה, אמנם באיחור־זמן, אך בקול רם, ובמחיר יקר משהיה, מחיר סבל רב, מרירות לאין שיעור וחי־אדם.

ומניין יבוא השלטון לידם? שורת התגיון נותנת, שהבאים להטיל משטר בין־לאומי על העיר, אפילו נמנו וגמרו על הרכב האורגן המגשים וחיל־המשמר אשר עמו, תהיה בידם שליטה של ממש שעה אחת קודם. האמנם מדמים בעלי התכנית כי יש אפילו צל שלטון על ירד־שלים בידי נציגי אר"ם היושבים בשטח ארמון הנציב? או האמנם סבורים הם כי יוטל משטר בין־לאומי על העיר בה כר זה בלבד?

יש לשער, איפוא כי מן הסתם יפנה ארגון האומות המאוחדות למדינת ישראל ולממלכה ההאשמית שעל הירדן בתביעה למסור לו את השלטון הממשי המגיע לו לפי החלטתו — קודם שיתחיל בהגשמתה של אותה החלטה. הייכנע עבדאללה להחלטה זו, שהגשמתה תשפיל קרנו בארצו ובעולם הערבי כולו, אף תשבש ותנתק את דרכי תחבורתו ממרכז הארץ לצפונה? וההעלה

כלשהו לעובדה שמדינת ישראל מקיימת תפקיד חיובי של בנין וקידמה חברתית בחלקי-עולם זה, ושהיא פותרת בעיה עולמית לאור עקרון ההגדרה העצמית של העמים. ואולם הקו שנוקטה רוסיה בבעית ירושלים מעלה את החשש, כי מעכשיו תחתור מדיניות זו להחייאת פגרה של תכנית החלוקה כולה, וכי הצעד הבא יהיה תביעת מדינה ערבית עצמאית במלוא השטח שהוקצת לזו בתכנית נובמבר 1947.

ההנחה כי מדינה ערבית עצמאית בארץ-ישראל מיסודם של המופתי או ידידיו רצויה יותר לאינטרס הסוביטי מסיפוח השטחים הערביים לממלכת עבדאללה, היא מן המופרכות של המדיניות הסוביטית. האמנם מתחדשים ימי קיר-בת-הלכות בין הקומוניסטים בארץ ובין המופתי ועוזריו? האמנם סבורה ברית-המועצות שהגיעה שעתה לקנות לה דריסת-רגל במחנה הערבי מתוך סיוע לליכוד המדינות הערביות נגד עבדאללה? גם בענין זה ירביקה אחרים והיא תצא וידיה על ראשה. ההסתלקות מעקרונות מסוכנת היא לה, שהרי בקונויות דיפלומטיות והענקות כספיות גדול כוחם של האחרים יותר.

ד.

בכל זאת אין לזלזל בסכנת „הקואליציה הקומוניסטית-קלריקאלית“ שנצטרפה נגדנו הפעם. אמנם גם הקתולים גם הקומוניסטים לא ירחיבו גבולם בירושלים בעקבות תכנית בינאום זו, שלא תחזה אור שמש; אך אויבי התקומה היהודית חזקה עליהם שיסתייעו בקואליציה המנומרת החדשה כדי להצר את צעדינו ולסבך את יחסינו הבין-לאומיים.

היא הנותנת, והמחייבת, שצעדינו בירושלים יהיו צירוף של שיקול-דעת ותקיפות למען ישמשו כאזהרה ואבן-בוזון כאחת לכל המתנכלים. עוד לא הוכח כי אמנם יש בדעתו של ארגון האומות לקיים את החלטתו ולחזור ולהטיל את ירושלים לתוך אנדרלמוסיה מוסרית, מדינית וכלכלית, זו שמתוכה הוציאה אותה בדי-עמל מדינת ישראל. עד שיוכח הדבר, מן הדין שחיי העיר יתנהלו כסדרם; שתהליך הקימום הכלכלי יוגבר; ועל הכל, שהעברת מרכז השלטון תיעשה בקצב גובר ובמנוחה, מעשה עם היודע דרכו לבטא. עם זה מן הדין שצבא ישראל יתנה במלוא אויבו בעיר, להבטחת שלום תושביה כולם, לא הבדל עם ודת, למניעת כל התפרעות והתפרצות, ולשמירת המקומות הקדושים. בהגיע השעה, ואם ייעשה

ניגוד בין האינטרסים והדאגות של הנצרות... ובין שאיפת תושבי ירושלים להבטיח את שלטונם ובטחונם כהתאם לנאמנות הלאומית. אילו היה עיקר דאגת הכנסייה הקתולית למקומות הקדושים, ודאי שהיתה מקבלת בנפש חפצה את הצעת ישראל להגבלת הניקיה הבין-לאומית בפיקוח של המקומות הקדושים בלבד. בינאום כפוי, חייבת היתה לדעת, פירושו אי-רצון ומרי, התמרדות וסיכויי קרבות. האם זה הרקע הרצוי בעיני הקתולים לשמירת קדשי הנצרות? לפני זמן-מה דומה היה כי גם הותיקן מבין כי בהגבלה מכסיימלית של רעיון הבינאום נתון מיטב הערובה לשלומם ולשלום הכהנים המשמשים אותם ועולי-הרגל הבאים לפקדם. אך גברו היסודות ההרפתקניים בכנסייה הקתולית, שעוד לא השלימו, כנראה לביטול שלטונה החילונית, אליהם נצטרפה עדה מגוונת של ריאקציונרים, מחוגי הפאשיזם, מחרגי הממון ומתומכי הפיאודלים הערביים, שעצם קיומה של מדינת ישראל משבש את חשבונותיהם. על ידי תכנית הבינאום אמרו לתקוע חרב בלבה של מדינת ישראל ולהחזיר את בעית ארץ-ישראל כולה לכור-ההיתוך.

הצטרפותה של ברית-המועצות ברגע האחרון לסגל-חבורה זה הוא צעד טכסימי מן המין המפוקפק ביותר, שאינו עשוי להביא לרוסיה אלא הפסד. העובדה, שרוסיה היא חברה למועצת הנאמנות, אין בה, כידוע, משום ערובה כי יינתן לרוסיה חלק במינהל הממשי בירושלים. נסיון העבר אינו מניח לה מקום לאופטימיות בתחום זה. והרי במסקניות ובנאמנות לעקרונות מסוימים היה עיקר כוחה של מדיניות-החוץ הסוביטית, שהורו בו גם רבים הרחוקים מגעגועים על משטר סוביטי למולדתם. מדוע ירד ככה ערכה של זכות ההגדרה העצמית הדימוקראטית של תושבי ירר-שלים בעיני הסוביטים? מדוע גברה עליו התשור-קה להטיל משטר בלתי-דימוקרטי על העיר בשם שמירת קדשיה הדתיים?

בדבריהם של הנציגים הסוביטיים בלייק סאכסס נרמזו קו חדש של המדיניות הסוביטית לא רק בבעית ירושלים בלבד. אמנם ברית-המועצות לא הסתלקה מעולם מתכנית החלוקה של נובמבר 1947, אך היא גם לא העלתה את הדבקות בתכנית זו על ראש מדיניותה. עד כאן דומה היה עלינו כי גם בעיני רוסיה חשובה יותר מתכנית 1947, שהמציאות הרסה אותה, היא יכלתה של מדינת ישראל להתקיים ולהתפתח ולהתגונן בפני אויביה. הערכה זו, חפצנו להאמין, יש לה יחס

להטיל משטר־נאמנות על הארץ כולה כדי למנוע הקמת המדינה) למה זה נראה אנחנו בחידושה של אותה החלטה — לאחר שהמציאות עקרה גושים גושים ממנה, שכן נמצאו נטולי כושר־חיים — יותר ממה שראתה אמריקה באביב 1948?

חובה עלינו לראות את החלטת הבינאום כמות שהיא: כנסיון מוסה לפרק את חוליותיה של מדינתנו. בשעה שהמדינות הערביות עושות הכ־נות רציניות ל„סיכוב השני“ נגד מדינת ישראל, משולה ירושלים לאותו פירצה קטנה שהמוצא אותה גדול סיכוי לכבוש את החומה כולה. לא נתן את ירושלים מחסה לכל הקונוניה הצבאית והמדינית נגדנו.

חובה עלינו להזהיר את העולם על הפרת השלום הצפויה בעקבות החלטה, שתחת לתקן ולתאם היא באה להרוס ולהטיל מהומה. נקדע אצטלה זו של קדושה המחפה על אינטרסים נטולי־צידוק — ועם זה נשמור את עצמנו מפני שני הקצוות של השתעבדות שבנחיתות ושל שחצנות פסבדר־משיחית נלחה. יראה העולם שאין להזיז אותנו מעדתנו, אך יראה אותנו גם בבטחוננו, בקור־רוחנו, בכוח הריסון של אומה בת־תרבות, או אז יחזור ויתגלה למצב־עים בעד תכנית הבינאום איזו הלצה היסטורית גרועה ניסה הרוב המלאכותי הזה להלביש עוד וגידים; וכן יחזור ויתגלה להם מה קרובה אפ־שרות הפתרון, אם מבקשי הפתרון לא ידרשו ליתרונות טכסיסיים, אלא לטובת ירושלים הממשית, לבטחונה ושלמותה של מדינת ישראל, לחירות הגישה למקומות הקדושים ולשלום־אמת בארץ ובמזרח התיכון.

הנסיון הנואָל מצד ארגון האומות, תתן העיר, לכל גונוניה, כתף סוררת לכל נסיון להרכיב לה הנהלה ממונה. לא יהיה בעיר פורש ומשתף־פעולה. הוראת־דרך תקיפה וברורה מצד הממשלה תלכד את יהודי ירושלים מתוך אמון בהנהגתם, מתוך אהריות לגורל עירם ומדינתם, ותסכל מזימות אויבים, שזה דרכן להסתייע בפרישה ופעילות נפרדת.

ברי, יהיה מי שיארוֹב מעתה לכל צעד מצדדינו, ויבקש בכל גילוי של התפרעות או היסטריה בתוכנו אחיזה נוספת להכשלתנו, נימוק נוסף להטלת תכנית הבינאום. אך ככל שהזהירות מצווה עלינו, הלילה לנו לראות את ההחלטה החדשה ראייה טרגית באורו של „פאטום“ שגזיר רת התנגשות כרוכה בהכרח בעקבו. נזכור את דרך־העקלתון אשר עשתה בעית ירושלים בשנ־תיים האחרונות. נזכור כי אך לפני זמן־מה היו אומות נוצריות גדולות מוכנות למסור את העיר לשלטון מוסלמי גמור. נזכור את אדישותן כלפי גורל העיר במצורה, שכגורל גוש עציון המנותק היה גורלה, אלמלא חיבורה למדינת ישראל. גורל זה צפוי לה גם מתכנית הבינאום המנותקת את העיר מן השפלה, סותמת את צינורות העליה אליה, מרוקנת אותה מכוחות הגנתה, מחבלת בכלכלתה ומייבשת את כוחה ולחה המדיני. נזכור כי מועצת הנאמנות כבר כתבה חוקה אחת לירושלים ומש־כה ידה ממנה. נזכור כי מושל מטעם א״ם כבר מונה לירושלים והוקיר רגליו ממנה. יאמר לנו: הרי זו החלטת רוב מכריע באו״ם. נשיב: ואם עוד באפריל 1948 היתה דעת ארצות־הברית כי החלטת נובמבר 1947 אינה החלטה מחייבת, אלא בבחינת המלצה (ואי לזאת תבעת אמריקה

בעית האדם והארגון במפלגה

יחיאל הלפרן

במושג „צאכיוס“, כל אלה קיימים ומשפיעים את השפעתם גם לאחר שהכריעו מידת האחריות והחשבון הכולל. גם התעמולה והשיסוי נגד דרך המפלגה האחראית להנהגת ההסתדרות והמדינה נמשכת.

במערכה המתמדת הזאת שאינה פוסקת אף ליום אחד — האם מצוייד הפעיל שלנו בעצה, בידיעה וביכולת הדרושה? האם איננו לרוב בודד בהיאבקות?

לפני זמן מה שמעתי תרעומת על חברי מפלגה שבאו כמשלחת בשם מועצת פועלים ותבעו גם השיגו הגדלת מנת מזון. זו היתה כניעה, נאמר, לתביעה אנוכית צרה: ה„הישג“ שהושג יתנקם בצרכים חיוניים יותר, כגון הבאת תמרי גלם הכרחיים. האם מוצדקת התרעומת? חברינו הפעילים באיגוד המקצועי נתונים ללחץ — האם דאגנו שהלחץ הזה לא יהיה חרצדידי? פועלים רבים הולכים ומתרחקים בחיי יום-יום מהחזון וצרכיו. האמנם אפשר להתגבר על ההתרחקות הזאת על ידי כמה אסיפות ונאומים? האם ציידנו את פעילינו במכשירים מותאמים לצרכי השעה? העומדים אנחנו לימינם בהיאבד קותם היום-יומית? רק בשעה שהלחץ הצאכיסטי גובר ופורץ לו דרך — אנו באים בתרעומת. מוסד מוסמך החליט בשעתו החלטה שיש בה משום הטלת מעמסה על אחד ממפעילינו המשקיים. ההחלטה נתקבלה בהתחשב עם הצרכים החיוניים ועם צרכיו הכלליים של מעמד הפועלים. והנה עבר זמן רב וההחלטה לא נתגשמה. מנהלי המפעל מוצאים להם תירוצים ודרכים למנוע את קיום ההחלטה. האם במנהלים האשם? לדעתם תגרום ההחלטה קשיים במפעל שלהם. הם הסכימו לראות חזות-הכל בתחום האחד שהם עוסקים בו. והמדובר, לרוב, בחברים שצמחו מן התנועה והיו רגילים לשקול כל דבר מבחינת צרכיו המקיפים של החזון הכולל. במשך שנים נפתלו, מן הסתם, קשה עם עצמם בהרגישם שקשריהם עם התנועה ואפקיה הולכים ורפים. האם עמדנו לימינם במאבק הזה? האם דאגנו שידעו ויתענינו במתרחש מחוץ לתחום החלקי שהם עוסקים בו? היש במפלגה מסגרות וכלים לדאגה זאת? האין אנחנו מזלזלים זלזול קשה

בראשית ימיו היה מעמד הפועלים בארץ כמעט כולו מחנה של חלוצים. מי שלא היה חלוץ ומהפכן לא עלה. אלה שתכונותיהם החלוציות נפסדו ברבות הימים, עזבו את הארץ. אמנם, במשך הזמן גדל מספר העולים שלא באו חלוצים. אך הם חונכו לחלוציות וליכולת-ההקרבה על ידי הנסיבות שבהן חי הישוב. התקפות הערבים גברו והתרחבו. אחרי ההתנפלויות על יחידים באו התקפות על ישובים, ואחרי כן מאורעות בהיקף ארצי, עד פלישתן של כל מדינות ערב. גברו משנה לשנה גם פעולות האיבה מצד האנגלים ועזרתם לערבים, בנסיבות אלה נשתרשה עמוק בלב האדם הזהות בין צרכיו החיוניים כיחיד ובין צרכי החזון הציוני. יהודי אי אפשר היה לו להגן על חייו ועל חיי משפחתו בלי להלחם לעליה, להגדלת הישוב ולהגברת יכולתו. עם תקומת המדינה ועם הפסקת פעולות האויב בה מצד הערבים והאנגלים קהתה ההרגשה כי סכנה ישירה אורבת לנו — כי רעה נגד פנינו אם לא נוסוף לתת את חיינו להגשמת הציונות. הנצחון בידינו. צבאנו הולך ומשתכלל. מספר היהודים גדל „בלאו הכי“. תחת הרגשת הסכנה המלכדת חודרת מעין הרגשת בטחון ושאננות. והנה פסק כמעט לגמרי הזרם של חלוצים. המוגי העולים החדשים באים לאו דוקא להיאבק, איש-התנועה העומד במערכה היוס-יומית מרגיש שמכשירינו ודרכי פעולתנו שוב אינם מספקים ואינם מתאימים לצרכים שנשתנו. התביעות למפלגה, החוזרות וגוברות, הן ביטוי לפרץ שנבעה ביו קצב ההתקדמות המהפכנית בחיי העם והארץ ובין איטיות הסתגלותה האר-גונית של המפלגה למציאות החדשה.

במערכה קשה אך אחראית רבת-כבוד, עמי דנו בענין הורדת תוספת היוקר. בשעה שמפ"ם ומק"י ארגנו שביטות פראיות או הפגנות, נתגייסה המפלגה והתייצבה במלוא כוחה וההתקפה נהדפה. אבל כרי שבזאת לא גסתיימה המערכה. היא נמשכת. פועל יש שהוא מחפש לו „תגמול“ לאחר שהיה ממושמע ו„ויתר“ ביום המכריע. הצורך בלידה נוספת, הנטייה להתעלם מהתוצאות, ובלבד לזכות ב„משהר“, קוצר-רדיאה זה המקוסל

העובדים במוסד עצמו. התייחסו איררה כזו בשעה שלעומתה קיימת מגמה להעדיף במנגנון כלי-שרת עיורים ו„גוהים“? המפלגה עוזבת לנפשם את חבריה המנסים לפעול נגד המגמה הזאת.

*

נודמנתי לפני זמן-מה לשוב שבראשו עומדת מועצה סוציאליסטית. בעיבורו של הישוב הוקמה שכונת עולים מעדת המזרח. אני צריך להעיר שהמועצה אינה מפלה את העולים האלה לרעה, אך למעשה קיים אי-שוויון. הבחירות המוני-ציפאליות היו לפני שנים אחדות ואנשי השכונה החדשה אינם מיוצגים במועצה. חסרים הם נסיון ציבורי ועסקנים מנוסים כדי לתכנן בהצלחה את עלבונם. צרכיהם של התושבים החדשים הללו מעדות המזרח הם לעתים מיוחדים במינם ואילו תקנותיו ודרכי פעולתו של המקום נקבעו בשעה שהישוב היה מורכב כולו מיוצאי פולין ורוסיה. התקנות הישנות אין בהן כדי לפתור את בעיותיהם של דרי השכונה החדשה. התוצאה היא הזנחה וזרות. בשעת בחירות נזכרים בהם, כמובן, אך אין צריך לומר מה רבה הסכנה במצב זה לא רק למפלגה, אלא לציונות, למדינה ולמי עמד הפועלים כולו.

מזכיר סניף המפלגה במקום, שנפגשתי עמו, דיבר בחרדה רבה על המצב הזה. אולם מה עליו לעשות? הוא מתרוצץ מחבר לחבר במועצה, מטיף ומוכיח, אך אין בידו להזיז את העגלה. הוא עושה כיכלתו, אך חסר-נסיון הוא ויש שהצעותיו מעוררות לגלג, האם לימדנו את מזכיר המפלגה, כיצד לעשות — ולהצליח? האם ציידנו אותו בידיעות הדרושות? ההיקימה המפלגה מוסד שידריכו?

וזה התמונה: מכאן חברינו במועצה, אנשי מעשה הבונים את הישוב ובתוך עבודת הבנין הרבה יש שאינם רואים לעתים את האדם, וביתוד את האדם החדש והדל בתוך הישוב; מכאן — שכונה גדולה וגדלה של אנשי-עבודה שצביונם העדתי המיוחד מוסיף על רגש הקיפוח החברותי ועל המרירות שבלבם; ובאמצע מתרוצץ מזכיר המפלגה הנחשב לבטלן, האם כך נוכל למשימה שלפנינו?

*

כמה וכמה גורמים, מהם חדשים, מהם ישנים שנתחוקו, מכבידים על מאבקנו לקיום קשר מתמיד בין התנהגותו היומיומית של האדם בתוך כנו ובין צרכי תזונתו הגדול. אעמוד על אחדים מהם.

במאמצים נואשים של חברים לשמור על קשר חי עם המתהווה בתנועה ובמוסדותיה? אך לאחר שהחברים האלה נדחקו בעלי-כרחם לקרר-זווית של התרכזות בענין אחד בלבד, ועם זה איבדו הרבה מכשרם להצמיד את מעשיהם יומיומיים לצרכי החזון המקיפים, לאחר שגרמנו לעתים כמו ידינו להתפתחות הזאת ולתוצאותיה ההרסניות, אנו באים ומתרעמים — עליהם.

*

בספרות העולם רב הלגלוג על טיפוס „הפקיד המצויני“, שאינו אלא בורג במנגנון המשרדי, המסוגל אפילו להקריב ענין ובלבד שלא לסטות מן השיגרה, מן האות המתה של התוראה. סקיד כזה הופך ברבות הימים ליצור פאתולוגי המאבד כל כשרון למחשבה וליזומה בעבודתו, וכל יכולת לחשוב מחשבה שונה מן הממונה עליו, כיצד קרה שגם במשרדי מוסדותינו אתה נתקל לעתים בפקידים מסוג זה?

הרבה עושות שיטות העבודה המקובלות עתה בעולם, פיצולה המופלג של העבודה; הרבה עושה אופיו של העובד גופו. אולם יש מקרים שחבר המפלגה במוסד פלוני או במשרד-ממשלה אלמוני יתעורר לתקן את המעוות. הוא מנסה לעצור את ההתפתחות ההופכת את המוסד למכונה חסרת-רוח ונטולת-אנושיות, מי עוזר לו במאמצים אלה הדרושים ידיעה, כשרון ועידוד רב? האין רובם של מנהלינו מעדיפים לרוב פקידים שהם משכימם ומטה? האינם מביטים בעין רעה על עובד המגלה יזמה ומתערב בענינים „לא-לו“? חבר המפלגה הנאבק בשדה-עבודתו עם הגילויים האלה צפוי למערכה מסובכת וקשה, מטעמים אובייקטיביים ואישיים כאחד. העומדת לצדו המפלגה? רק כשמגיע מוסד להתאבנות ושוב אינו יכול למלא את תפקידו במציאותנו הדינאמית, כאשר השיגרה והשמרנות מתחילות לאכול בו ולחבל בכושר-פעולתו — אנחנו מתעוררים ומתאוננים.

אך מכיון שנתרוקן המוסד מן הערות והיזמה הרוחנית של רוב האנשים העובדים בו, והלך-הרוח השולט הוא שאין „טוב“ לו לאדם אלא להתכווץ בפיגתו ובמנת-העבודה שנמסרה לו — הרי פוסקת למעשה יכולתה של המפלגה להלחם מלחמה יעילה בפנמים המתגלים במנגנון הציבורי שלנו. רשלנות, הזנחה, רשעות, שימוש לא-הוגן בסמכות שלטונית, פרוסקציוניזם — אין להתגבר על תזונות אלה על ידי תקנות וסאנקציות למעלה בלבד. דרושה איררה חלוצית בקרב חבר

או אחרת. היא מנסה לעשות את השאלות האלה למרכז ההתעניינות ולקרניים לגנח בהן את זולתה. הרי ביטול המטה של הפלמ"ח והרי צורת חישוב של האינדקס, הרי סכסוך בין פועלי הנמל והרי תביעה ספרטיבית של פועלי אפיה, אלה ואלה גופי מלחמתה ותורתה הנבדלת. ככל שתנועת הפועלים עולה לשלב גבוה יותר, להיאבק על הגשמת החזון הגדול, קשה יותר ויותר להסביר ולהצדיק את ההכרח של פילוג המעמד ואת הצורך בקיומה הנבדל של מפ"ם. מצב זה דוחף את מפ"ם מטה, להישענות על החלקי והמוגבל שבמחשבת הפועל. מפ"ם יזמה בשנים האחרונות, או לפחות תמכה, את רוב הגילויים הצאכיסטיים. היא המעודדת לעתים, למעשה, את היחס הירוד לעבודה, אף ניסתה להיעזר בסיסמה של האטת קצב העבודה. זאת הפעם הראשונה יש לחולשותיו של הפועל העברי בארץ נציג לוחם בצורת מפלגת פועלים גדולה בעלת מסורת חלוצית וציונית עשירה. והרי באים לארץ מאות אלפי עולים ללא הכשרה כלשהי, לעתים בלי מקצוע מתאים בגיל גבוה — והם נתונים במצב קשה הסוחב את האדם מטה מטה. חולשותיהם בולטות לעתים לעין — ואילו יכולתם החלוצית גנחה. כיצד נוכל לבעיה הזאת?

*

על רקע הצאכזים האינטרסנטי הצר והמומחית קצרת הראייה (ובזמן האחרון רבו המומחים מקרוב באו המצטרפים למפלגתנו, אשר תחושתם הציונית טעונה עדיין טיפול וטיפול רב), נעשה הזלזול בפרוגרמה ובאידיאולוגיה לדבר שבאפנה. לא הרי זלזול זה כהרי הזלזול של התקופה החלוצית בפרוגרמות כתובות, שאינן מחייבות את הדוגלים בהן בחייהם יום-יום. עתה מזלזלים באידיאולוגיה לא משום שגם בלאו הכי מקיים מים את הציווי המקופל בה, אלא משום שהיא לעתים מכשול נוסף בדרך להתפרקות ממצוות הרעיון והחזון.

ומן הצאכזים לא רב הדרך לאנוכיות צרה עוד יותר. מי שסבור כי ישיג את מבוקשו מתוך אי התחשבות בחבריו לעבודה ולמקצוע — יבגוד גם בסולידריות הצאכיסטית המוגבלת ויעלה מעלה מעלה במרפקיו, ואפילו בעזרת סגולות אנטי-סוציאליות מובהקות. איש הקריירה אינו דוקא פטריוט של המקצוע או של האגודה המקצועית שלו. אין הוא רואה אלא את עצמו. הוא משרת לא את הענין, אלא את המנהל. יש ומקום

חלה ירידה ביחסו של האדם לעבודה. הפיצול והמכניזאציה שבשיטת העבודה הרכושנית רוקנו את מעשיהם היומיומיים של רוב הפועלים מכל תוכן רוחני. ככל שהאדם עולה מבחינה תרבותית, ככל שיכולתו וערתו הרוחנית גדלה, קשה לו יותר להירתם בעול עבודה שאינה נותנת כל סיפוק נפשי. הנסיונות המעטים לתקן את הדבר עדיין הם בבחינת גישושים שאינם הולמים כלל את רצינות הבעיה, והמשבר ביחסו של הפועל המודרני לעבודתו בחומרתו עומד. הוא קיים ומחמיר גם בתוכנו. והרי עלינו מוטל תפקיד קשה יותר: לתדש את עצם הקשר של מאות אלפי יהודים עם העבודה — וזה בתקופה שבה היחס אל העבודה לשמה מתבש והולך.

אנשים עובדים לרוב בצוותא והעבודה מקר שרת ביניהם. לא לעצמם דוקא הם עובדים, אלא בשביל הרבים. במידה שגוברת הזרות בין האדם לעבודתו, פוחתים גם קשריו הנפשיים לזולת. לכלל האדם נעשה פחות חברותי. במידה שנעלם סיפוקו של העובד בעבודתו, נשאר לו כסיפוק יחיד השכר שהוא מקבל. מרכז הכובד נעתק מן היצירה לצריכה. הדבר מגביל ומצמצם את אפקו של האדם. הוא רואה ומתחשב לכל היותר בצרכי החוג המצומצם של חבריו למקצוע שבחברתם הוא נלחם לשיפור מצבו הכלכלי. הלך רוח צאכיסטי זה גובר בעולם כולו וגם בתוכנו. מחזקת אותו חינוך נוסף ההשפעה ה"ר"תנית" השופעת אלינו מארצות הברית, שבה האי-גודים המקצועיים אינם לרוב אלא מנגוני לחץ אינטרסנטיים חסרי אידיאה חברותית. והרי אנו חייבים להניע את הפועל העברי שיכוון את מעשיו היומיומיים גם תוך דאגה לגורל תפוצות יהודיות רחוקות — וזה בשעת שגורמים רבים חותרים לצמצם את אפקו החברותי והמוסרי של האדם העובד.

*

מצויה בתוכנו מפלגה ציונית-סוציאליסטית חזקה ומושרשת — מפלגת הפועלים המאוחדת — שאינה רואה, כנראה, את הפילוג במעמד הפועלים כחזיון ארעי. היא אינה מצפה לאתדחת, אלא לעליה לשלטון. צפייה זו היא לעתים הדבר העיקרי המאחד את הסיעות השונות במפלגה זו והמבדיל אותן במשותף ממפלגת פועלי ארץ ישראל. אין באפשרותה של מפ"ם להגיע להסכם פנימי על פרוגרמה יציבה המבדילה אותה משאר הפועלים, והיא נאחזת איפוא בעניינים חלקיים ורגעיים, או בתביעות יותר של קבוצת פועלים זו

כוח השלטון לכפות דברים על ידי חוק ופקודה. במשך שנים היינו מעין מדינה ללא כפייה ופעלנו בדרך השכנוע. בעל כרחנו השרינו את החזון בחיינו במידה שאין למעלה ממנה. מבלעדי זאת הן אי אפשר לשכנע אנשים ולהניעם למעשים גדולים מרצונם הטוב. אולם זוהי דרך ארוכה מאוד, וככל שתפקידנו גדלים, נעשית הדרך הזאת קשה יותר. ויש נטייה לעשות קפנדריה. מקומו של השכנוע בחיים היומיומיים של המדינה אינו רב, ביחוד ביהם אל המוני העם. הרבה מן הפקידים יש בהם מידה של „לא איכפת“ לגבי הרגשת הציבור הנתבע להישמע לפקודה ולגבי הטלת מעמסה וקשיים שאין הכרח בהם. וכך הולכת ונוצרת. ללא טעם וצורך, מתיצה בין העשייה הגדולה של הממשלה למען החזון ובין הלך הרוח של האזרח, גם של הפועל, שאינו משוכנע ואף אינו מבין לעתים את ההכרח שבהגבלות המוטלות עליו וביותרים הגדרשים ממנו.

הבאתי עובדות ומגמות אלו כדי להבליט את טיב הבעיה שלפנינו. תנאי מציאות תמורים פועלים בהתמדה להשפלת רום ערכו של האדם. הופכים אותו כלי ותו לא, מסרסים ומרוקנים את אישיותו. והרי אישיותו של החבר הפעיל היא הגכס היחידי של המפלגה. בלעדיה הופך הכל לטכניקה ולמנגנון חסרי-חיים שאין תועלת בהם. עיקר תפקידה של המפלגה הוא להצמיד את האדם ומעשיו לחזונו הציוני-הסוציאליסטי — בניגוד לכוחות ולתהליכים הגדולים המשתלטים על חיינו, מרוקנים אותם מניקתם הרעיונית והורסים את שלמותו הרוחנית של האדם בתוכנו. ולא זו השאלה, אם נצליח להפעיל עוד כמה וכמה חברים ולהקים סניף נוסף. השאלה היא, אם יצליחו החברים המופעלים והסניפים המוקמים לעמוד בפרץ נגד כוחות ההרס העצומים ולהשיג ליט בתחומי פעולתם את מרות החזון. האם די לכך במכשירים שהמפלגה משתמשת בהם? האם כשרות ונכונות דרכי פעולתה?

ידוע, שמעטים מאוד החברים המוכנים להירתם בעול של ניהול סניפי המפלגה. מה סיבת הדבר? מדוע קשה כל-כך מצבם ומעמדם של רוב מזכירי הסניפים? האם התפקיד מעוט-ערך כל-כך? אדרבה. עצם תפקידו של המזכיר — לדאוג להלוקה נכונה ויעילה של כוחותינו הציבוריים, לתאם את פעולת נציגינו בתחומים השונים

עבודה הופך לזירה של יריבים המוכנים להתקדם כל אחד על תורבן שלומו ואשרו של הזולת. ומי יחשוב בנסיבות כאלה על חזון, על אידיאה, ועל התנהגות לפי עקרונות מוסריים-אידיאיים? המלחמה נגד הזלזול באידיאה פוגעת לעתים בהלכידות ואף באינטרסים של אנשים לא מעטים. ובעלי האינטרסים משיבים מלחמה שערה. לא קל לעמוד נגדם. יש מהם שהם בעלי השפעה אף בתנועה עצמה. פעיל המפלגה הלוחם לאידיאה אולוגיה, לבכורתה של האידיאה הכוללת, עומד לא פעם למיבחן קשה. ולא תמיד הוא יוצא בשלום.

בשנים האחרונות התקדם הקומוניזם ועלה לשלטון בכמה וכמה ארצות. באירופה הגיע לכך לא על ידי מהפכה, אלא בעזרת הצבא האדום. האם היתה מהפכה חברתית, מהפכת המונים, בפולין, בהונגריה, ברומניה? הצבא הסוואטי כבש את הארצות האלה וכונן את ממשלותיהן. דרך זו לשלטון ולפתרון של בעיות חברתיות הפכה לעקרון אידיאולוגי. אחד מחטאי העיקריים של טיטו היה זה, שנתן מהלכים לדעה כי יוגוסלאוויה נשתחררה במידה מרובה בכוחות עצמה. ולא דוקא על ידי הצבא האדום. התערבות מולה הקומוניסטית משתדלת לשכנע המוני עם, כי בעזרת צבא, ואפילו צבא מכתוך, אפשר לחולל מהפכה, ובעזרת כוח הכפייה של שלטון דיקטטוריי-צבאי יתכן לפתור אחר-כך את כל הבעיות. היש צורך להוסיף מה פירוש התורה הזאת לגבי דיננו? מה פירושה לגבי עם החוזר למרדתו ולמעלה מתשעים אחוזים נמצאים עדיין בתפוצות שאליו אינה מגיעה מרותו של שום שלטון יהודי, ויהא השלטון „דיקטטורי“ ביותר? אך אין ספק בדבר, כי תורה זו רב כוחה לפתות את הבריות כי שוב אין הכרח בדרך החלוצית המצווה על האדם להתחיל מעצמו ולא לתור, להצמיד ולשעבד להגשמת החזון את התנהגותו ואת מעשיו יום ויום ושעה ושעה. מכאן שמותר לפרוק את העול — ולסמוך על התקדמות הקומוניזם בעולם. בסופו של דבר הן יגיע גם לארץ הזאת וזו תפתרנה כל הבעיות בקפיצת-הדרך כביכול. מאחר שתורה בלתי-ציונית ובלתי-חלוצית זו, הפכה נחלת חלקים — ממפלגה ציונית סוציאליסטית כמפ"ם, ניתן לה גם מעין הכשר „ציוני“.

אך גם בהוכנה יש סימני הישענות מופרות על

תמול־שלוש, אפשרויות חדשות ושינויים בתגור בת הבריות על מה שהיה מקובל עד כאן. האם רבים הם מן העומדים בראש מוסד או מפעל המזרזים את העובדים במחיצתם למלא את הפונקציה החיונית הזאת? ראשי מוסדות המקיפים עצמם פקידים ממושמעים, שאינם בעלי יומה וערנות יתרה, יש שהם נוהגים כך מרוב מסירות — מתוך חרדה שמא יבולע לענין אם לא ייעשו הדברים בדיוק כפי שעלה במחשבתם. אך יש מהם הדואגים בעיקר פן יבולע להם ולמעמדם אם ירבו במחיצתם אנשים בעלי כשרון ויכולת. וגם המפלגה במוסדותיה ובמפעליה, עצמה, אינה משמשת, בדרך כלל, דוגמה הפוכה למגמה זו. הייפלא כי חברים הנושאים בתוכם את קצב הדינמיות של חיינו אינם מרבים לזרום לעבודה ציבורית בתנועתנו?

*

אך ספק אם יש עוד מפלגת־המונים, הזקוקה למחשבתם העצמית של חבריה, להשתתפותם הפעילה בהכרעה, כמפלגתנו. מה נעשה מצדנו כדי לעודד את הדבר?

סדר החיים הקשה של האדם, העבודה שאין בה סיפוק־נפש, הדאגות והטרדות המרובות מחוץ לעבודה, המזון הרוחני הקלוקל שמלעיטים אותו עתוני־הרחוב ובתי־הקולנוע — מרדימים את רוח האדם, בלי להפרותו, ובצד כל אלה — העמולה מחושבת ומתוכננת של מדינות, של מפלגות וסוכנויות מסוגפות הממסירות בלי הרף סיסמאות פשטניות והשקפות מוכנות מראש. הן משיגות את האדם בכל פינה שהוא פונה ומכביר דות הכבדה נוספת על כל נסיון מצדו לחשוב את מחשבתו הוא. לא קל לעמוד בפני כל אלה, והנה התגבר חבר על הקשיים, הוא בא לאספה או לכינוס ויש את נפשו להביע מה שהגה, לנסח את המסקנה שהגיע אליה. כיצד מקבלת אותו המפלגה?

תחילה שומע הכינוס מרצה אחד או שנים, לרוב חברים ידועים ששמש הולך לפניהם. הזמן העומד לרשותם ארוך למדי, או בלתי מוגבל. בכינוסים חשובים יותר יש וגם המתווכחים הראי־שונים הם חברים הרגילים לנאום ולהביע דעה במעמד ציבור גדול. אחר כך מגיע תורו של החבר מן השורה שנרשם לויכוח. אך השומעים כבר עיפו. יש מהם שיוצאים, ויש שפותחים בשיחה או בקריאת עתון, באולם גובר הרעש. הזמן העומד לרשות המתווכח מוגבל מאוד, ואילו היושב ראש הנוהג במקל־נועם במפריעים מרים

ולעזור להם במילוי תפקידיהם כרוח עקרונותיה ודרכה של המפלגה — תפקיד חשוב ורבי־אחריות הוא ביותר. כדי לקיים את התפקיד הזה מן הדין שהאדם ידע ויבין הרבה: עליו להבין את עניני ועד הפועלים וההנהלה המוניציפאלית, את הנעשה בתנועות הנוער ובקופת חולים, במוסדות חינוך ובהנהלת הצרכניות, ועוד ועוד. עליו לדעת ולהבין את רקמת הקשרים בין כל אלה ולסייע לסיפוק הצרכים השוטפים של המעונינים במי־שריו ולקידום התכנית הצינונית־הסוציאליסטית בהיקפה. האם מציידת המפלגה את מזכירי הסניף פיס שלנו בציד הנדרש לתפקיד זה? היש לנו המוסדות והמפעלים הנאותים להכשרתם? היש מי שיעמוד לימין המזכיר וידריכהו הדרכה נכונה בשעה שהוא מתלבט בפתרון של בעיות מורכבות בלתי צפויות? האם ניתנת לו בכלל האפשרות ללמוד את הבעיות? התוצאה האחת היא שלעתים אין לנו מזכירי סניפים בכלל ובמי־דה שישנם הרי הם שקועים בפעולות טכניות: למילוי תפקידים האמיתי חסרה להם הידיעה, היכולת וממילא גם הסמכות וההשפעה הדרושה. והתוצאה האחרת היא שאפשרויותיה של המפלגה לכוון את הדברים ולהדריך את נציגייה פוחתת והולכת, בעוד שהתעיות וההתנשטיות בדרכה מגיעות לעתים למדרגה שקשה להתגבר עליהן.

•

בשנים האחרונות נתמעטו מאוד הכוחות החדשים הזורמים לפעילות ציבורית־תנועתית. ניכרת כאן קודם כל השפעת המציאות החברתית והכלכלית בכללה, ובתוכה הגורמים והתהליכים שתוארו למעלה, ואולם האם עושה המפלגה להפחית את השפעת הגורמים האלה? האם מעודדת ומסייעת היא את החבר המתאמץ להתגבר עליהם? האין היא עצמה נגררת אחרי הסטיכיה ונכנעת לתהליכים שחובתה להילחם בהם?

טבעו של איש־הציבור הראוי לשמו, שהוא מחונן בערנות רוחנית, חש בדופק החיים ומגלה יזמה רבה. איש־הציבור, בין שהוא עובד למען התנועה במישרין ובין שהוא עובד במוסד הסי־תדרותי, ממשלתי או אתר — זה טבעו שהוא מביא לתחום עבודתו משהו המיוחד לו, מסגול־תיו וכשרונותיו האינדיבידואליים, מהשפעת הסביבה שהוא חי בה, מהשפעת הלך־רוחם של בני גילו, מוצאו, שכבתו החברתית, התרבות שנתהגך בה וכו'. יש ברכה בדבר. בדרך זו זורמים למוסדות ולמפעלים החידושים המתרח־שים יום־יום בחיים, צרכים ושיאפות שלא היו

רסנטיות צרה, להגות בצוותא ולחינוך למחשבת הכלל.

האין צינורות ההסברה של המפלגה לעתים קרובות מדי מעין המשך לדרך ההסתגרות המקצועית הכללית? אך בתקופה שהצאכזים מתפשט והולך, מתכנסים חברי המפלגה בערים כמעט רק בתאיהם המקצועיים, ואילו התכנסויות מעורבות שיסודן השותפות הרעיונית-האידיאית הן נדירות מאוד.

*

בתנועה הסוציאליסטית העולמית שותקה המחשבה בשאלות ארגון של המפלגה, התנועה הקומוניסטית מקדישה לבעיה תשומת-לב רבה, אולם קשה ללמוד ממנה. הנסיון בברית-המועצות הוא נסיון במדינה של דיקטטורה תדמפלגתית, ואילו בארצות הדימוקראטיות מכוונים הקומוניסטים את מחשבתם הארגונית למטרות התירה תחת הממשלות הקיימות, ולא לצרכי הבניה, אם נזכור את ייחודה של תנועתנו ואת ייחוד תפקידיה, נביק כי מאמצינו לשינוי המבנה ודרכי הפעולה של המפלגה מן ההכרח שיהיו מקוריים, מעוררים בצרכינו המיוחדים.

ספק אם נוכל לעשות את המלאכה בבת אחת. עלינו להתחיל בפעולה מכוונת ושיטתית להעיר לאת האדם בתוכנו, לשמירה על אישיות החבר ולהכשרתו לשלבים גבוהים ואחר-איים יותר של פעילות ציבורית. מן ההכרח שאסיפותינו וכינוסיו יותאמו לצרכי הפעלת מחשבתם של הרבים.

סניפי-משנה אזוריים של המפלגה בישובים הגדולים יחד עם הסניפים בישובים הקטנים מן הדין שיהיו הצנורות העיקריים של הקשר הישיר בין המפלגה והחבר. יש להגביר את יכלתם ולהרים את קרנם של פעילי המפלגה, ובראש וראשונה של מזכירי הסניפים. יש ליצור תנאים שיאפשרו להם למלא את התפקיד החשוב והמורכב המוטל עליהם. יצירת חבר ארצי וגרעינים מקומיים של פעילי המפלגה ונציגיה להדרכה, ללימוד בעיות ולחילופי דעות, הגדיל את כושרם לשמור על עקרונות המפלגה בתחומי עבודתם ויוציא חברים רבים מבדידות ומהתרכוזות בראיית ענין אחד בלבד.

גם הצעדים לקראת פתרון שאלותינו האיר-גוניות הדחופות ביותר מצריכים ידיעה ויכולת רבה לאין ערוך מזו שבידנו. לא נוכל להן אלא אם נצטייד גם בתחום זה בהישגי המדע ובמכני שיריו היעילים ביותר. עלינו להקים מכון מפי-

מקל-חובלים על החבר המתנוכח. משום-מה סברו רים אנו, כנראה, כי המרצה שאפשרויותיו להת-כונן גדולות לאין ערוך, והדברים שגורים בפיו, זקוק לתנאים נוחים להביע מחשבותיו, ואילו החבר שבקושי יש לו שהות לסדר את מחשבותיו — יכול להסביר דעתו בנסיבות עלובות ומעלי-בנות ביותר. אחר כך אנחנו מתפלאים, משום מה חברים רבים כל כך מעדיפים לשתוק, אף על פי שיש להם מה לומר, ומשום מה הפנים החדשות על במוחינו נעלמות לרוב אחר הנסיון הראשון.

האין תובה עלינו כמפלגה מדריכה, מפלגת-המונים, מפלגה של הגשמה וקיבוץ גלויות, לערוך את כינוסיו בצורה שונה מן „המקובל“ — מתוך מגמה ברורה לדובב את הציבור? הרי אם נרגיל את הציבור לפאסיביות מחשבתית ולקבלת הדין, אין כל ודאות כי יקבל תמיד את דיננו אנו דוקא.

*

דוגמה אחרונה: התא העיקרי שבאמצעותו מתקשרת המפלגה קשר ישיר עם חבריה הוא התא במקום העבודה או התא המקצועי. אך אלה הן כמעט המסגרות היחידות שבהן מתכנסים חברי המפלגה פרט לאסיפות הפומביות הגדולות. האין אנו מכבידים בזאת על היאבקות החבר עם תולשות מסוכנות שכולנו רוצים כי ייפטר מהן? מהו מקור הצאכזים הגובר — האם רק שותפות האינטרס הכללי כשלעצמו והתעמולה המנצלת את השותפות הזאת? מכרעת העובדה שרוב שעות יומו מבלה הפועל כמעט רק בחברת חברים למקצוע או חברים למקום-עבודה. אוריה זו גורמת שהאגשים מתרגלים לראות ולהעריך כל דבר מקרין-וויית צרה של המשותף להם בלבד. היש להסתפק בפעולה נגד ההשפעה הזאת על ידי נאום או מאמר? האם לא הכרת הוא שנרבה להוציא את החבר מן המסגרת הצרה והקבועה של מקום העבודה והתא המקצועי שלו, ולזמנו לעתים קרובות ככל האפשר עם חברים-לאידיאה ממקצועות שונים? מדוע לא תדאג המפלגה למסגרת שבה יפגש פועל-המזון בקביעות עם פועל הדפוס ועובד הכביש או המהנדס, שהמורה יחליף בה דברים עם פועל בנין ועוזרת במשק-בית? במידה שיראה וישמע, כיצד משפיעה עמדתו הצרה על אנשי-עבודה אחרים, וככל שיייתקל בעמדה צרה מצד אנשי מקצועות אחרים, ותהיה לו ממילא היכולת לשפוט עליה באופן אוביקטיבי יותר, יוצרי הבסיס למלחמה באינטר-

כשם שהמדינה שוב אינה המשך להסתדרות הציונית, וכשם שהצבא שוב אינו מה שהיתה ההגנה שקדמה לו, כך נשתנה גם תפקידה של המפלגה. בלגיה הקיימים, באופיה כמו שהוא, אין היא מסוגלת למלא את התפקיד הכביר המוטל עליה. לכך יידרש מיבנה אחר וציווד אחר לגמרי — השונה מן המיבנה והציווד הקודם כשם ששונה מיבנה המדינה וציוודה, מיבנה הצבא וציוודו, מן המסגרות שקדמו להם. המיפנה בתולדותינו חריף וקצב ההתפתחות מהיר מאוד. מזיגת הגלויות, בעיותיה ולבטיה המיוחדים של כל גולה העולה אלינו, הצטלבויות שאין דוגמתן בשום מקום בעולם, על כל האפתעות שהן נושאות בחובן, כל אלה מחייבים היקף־מחשבה וממדי־ארגון לפי גודל התפקיד. יש שתנועות מהפכניות ניצחו, אך לא הצליחו לחדש בעוד מועד את כלי פעולתן בהתאם למציאות החדשה שנוצרה על ידיהן. במקרים כאלה מגיעה המהפכה, תחת להתקדם, למבוי אטום.

השאלה הארגונית של המפלגה היא עתה בעיה מרכזית.

לגתי לחקר בעיותינו הארגוניות, לבקשת פת־רונת ולהדרכת חברים בפעולותיהם השונות, ועלינו לתת לו את כל הדרוש לו למילוי תפקידו. יתרכזו בו טובי כוחותינו האינטלקטואליים שית־מסרו לבעיה הגדולה: כיצד להקים ולקיים תנו־עה, שאין לה נכס אחר זולת האדם ותכונותיו התברותיות הנעלות; וכיצד להכשיר את המפלגה ואת חבריה להגשמה מהירה של חזונם בעולם שרוב הכוחות הפועלים בו מושכים וסוחבים את האדם מטה־מטה? מה תהיינה מסגרותינו הארגו־ניות, צורת כינוסינו והסברתנו שבעל פה ובכתב, כיצד יותאמו לאופיו ולסדר־חיו של האדם ביי־מינו; כיצד ייבנו מוסדות המפלגה מיבנה שיב־טיח, בצורה היעילה ביותר, שיתוף־חברים רבים ככל האפשר; כיצד יוער הרצון לפעילות ציבור־רית־תנועתית בקרב הדור החדש למען יהיה נושא עיקרי של המפלגה; כיצד ישוחררו פעילינו מן ההכרח להקדיש חלק חשוב מזמנם להשתתפות בשיבות ובאסיפות, תחת ללמוד את העניינים שהם מטפלים בהם לימוד פורה ויסודי יותר — בבעיות אלו ושכמותן יעסוק מכו־ן מעין זה לחקר והדרכה.

י ר ו ש ל י ם

ככה חוזר הגלגל: ירושלים, בעודנה צעירה לימים, תנה כבר לב העולם, הלב הגדול הזה, אשר הנביאים היו יוצרים את הלמותו, מלא מאויים לדבר־מה אשר לא יתואר בשם. לדבר־מה אשר בגללו חדלים החיים מהיות תפלים כמקרה, בדלים ורפים כחוטי הארג של שממית הנצח; לאט לאט, מרוב יגיע נפש, נאלמה ירושלים: גלגל חיה סוכב ויורד אל אפלת היובלות שלאחר גלות בבל, וסתאום הוא צץ ועולה, הגלגל הנהדר: עוד פעם, באחרונה, עמד כל העם על רגליו מתוך כליו־ן מאויים; ברגע אחד — הזמן כאילו עוצר את נשימתו בעידן של יצירה — תתלכדנה כל משאלות החיים; האהבה, היגון וכליו־ן הנפש מצטרפים לתאווה אחת מלאה: או ירד כבוד אלהים על העדה, אשר תרנן כעדת לויים, הרינה היא כה עצובה וכה ערבה, כאילו מלאה געועים של עם גוע, כאילו נשמע בה תקוה לתפארת חדשה, — אשר מעבר למרחקי חיים רבים.

(יעקב שטינברג, כתביו, כרך שלישי)

בעיותיה החברתיות של הקבוצה

קדיש לזינסקי

ציאליסטי המהפכני. נוכח חלקה הרב של תנועת הפועלים בהנהגת המדינה והמגמה המפורשת להוליכה לקראת הסוציאליזם — הזריפה הכרת הניגוד וצמחה האיבה למשק ההסתדרותי, וביחד לתנועה הקיבוצית המגלמת את ההגשמה הסר ציאליסטית במסקניותה.

קשה יותר לאיזן ערוך לגבי התנועה הקיבוצית היא המיפנה שחל ביחסו של ציבור הפועלים. משום־מה הועם זהרה של התנועה הקיבוצית בעיני הציבור, ומורגש רצון להוריד את ערכה ולהרגיש את מומיה. מתערפלת הרגשת האחדות והכרת האחדות. גם מעל בימות ציבוריות חשובות אנו שומעים האשמות כבדות ודבריי־נבואה קוררים על עתידו של המפעל הקיבוצי. המיפנה ביחסו של ציבור הפועלים לתנועתנו מעיד על תהליך של שינוי־ערכים בתוכו. ככל מהפכה, כך גם המהפכה שלנו הביאה שילת את פירותיה רק לאחר תקופה ארוכה של נביטה במוחות אנשים ובלבותיהם. וכן להיפך: שינוי מרכז הכיסופים החברתיים מעיד על סכנה לרוחה ולתכנה של תנועת הפועלים. ומבחינת התנועה הקיבוצית גופה — כשם שגדול היה בשבילה ערכה של האהדה, כך מתבל בה שינוי היחס.

פירוש חדש הופיע גם למושג „חלוציות“. שוב אין „החלוצי“ מוגדר הגדרה ברורה כאדם המקבל עליו עול, המכוון את דרך חייו לתפקידי כיבוש קשים התובעים מאמץ גופני ורוחני. באו להרחיב את מושג ה„חלוציות“ באופן שיכיל לול גם פקידות ממשלתית ועסקנות ציבורית, עבודה בבית חרושת ולימוד באוניברסיטה. נער, אשר זיק חלוצי בלבו, אינו עומד עוד לפני הברירה הקשה האחת לגילוי חלוציותו: התיישבות, והתיישבות קיבוצית ביחוד, יש לפניו בריירות רבות, ומתן גם קלות ונוחות.

עם הקמת המדינה הוצב בראש גורמי היצירה וההתפתחות גורם השלטון על כוחו העצום, סמכותו המוחלטת, השפעתו המכרעת. בתוך הציבור, ואף בתוך הקבוצה משתררת הרגשה, כי מסתיימת תקופת ההתנדבות וההחלוצות, כי תמה תקופת „ההגשמה“, ונכנסנו לתקופה של „התגשמות“, כשאדם ראוי לפרוק את עול המצר

מאחורינו ארבעים שנות חיי קומונה ובנינה. יצרנו יש חברתי גדול — מאין. מקבוצות של צעירים נלהבים, מוועזעים על ידי המהפכה בחייהם, על ידי העליה לארץ חדשה־עתיקה והאפשרויות להגשמת תקות דורות וכיסופי נעוריים — הפכה הקבוצה לחברה גדולה, מסועפת ומגוונת, המשלבת בתוכה שלושה דורות. המהיר דקת בעבותות של שיתוף מלא ומקיף, של קירבה רוחנית, של אהבה גדולה ודבקות בחיים אלה, בישושים ובמפעל. אנו דבקים בכל אלה לא רק משום שמפעל חיינו הם, אלא גם משום שחשים אנו ומכירים בקשר הגדול בין כל אלה ובין השאלות האוניברסליות של האדם העם והחברה האנושית. עברו עלינו עשרות שנים של השתרות שות מעמיקה בחיים אלה, מתוך מילוד תפקידים גדולים והתחבטות בענייני יסיון. רשאים אנו להשקיף על חיינו אלה מתוך סיפוק עמוק, ואמנם כך מרגיש האדם בקבוצה. זכאים אנו להרגשת נחת, ואם מדי פעם בפעם מופיעים גילויים של אי־נחת, הרי אין אלה אלא כעין תשלום מיצער על הסיפוק הגדול.

אין אני סבור כי ה„משבר“ בתנועה הקיבוצית כיום עמוק הוא יותר מ„משברים“ אחרים ורבים, אשר התנועה התגברה עליהם אגב גידולה והתבצרותה, אך תהיה מה שתהיה ההערכה, התגלותן של הרגשות אי־הנחת מחייבת אותנו, כמו תמיד ברגעי מבוכה, לבחון את דרכנו ולעמד על שרשי התקלות.

שנים רבות נישאה הקבוצה על גלי אהדה עמוקה של כלל ציבור הפועלים וגם חלקי ציבור אחרים. היתה קירבה רוחנית, ואם לא היתה שותפות חיים, היתה לפחות שותפות אידיאלים. משום כך ניתן לתנועתנו להשפיע על דמותו ורמתו החברתית של הציבור, מבחינות רבות היתה הקבוצה לא רק מפעלנו אנו, במובן המצומצם, כי אם מפעלו של הדור, הוא הדור, אשר הביאנו להקמת מדינת ישראל. והנה נדמה כי בשנים האחרונות פג יחס האהדה ובמקומו באו במקרה הטוב, אדישות ולפעמים גם יחס עיון. על שינוי יחסו של הציבור הבורגני אין להתפלא. עם הקמת המדינה הובלט לא רק הערך הציבורי ההתיישבותי של הקבוצה, אלא גם ערכה הסר

נחרבו למחצה או סבלו נזקים המורים. מיטב הכוחות גויסו לצבא. חברים רבים נהרגו. רב מספר האלמנות. הילדים נתפצלו לשני מחנות: בעלי אבות וחסרי אבות. דרוש כוח נפשי גדול בשביל לעמוד בכל אלה. ונדרשו מאמצים רבים לקומם את הריסות המשק והחברה. עמדנו באלה. אך מורגשים סימני עיפות. הגיוס לצבא. אכזר חברים. הקושי בקבלת חברים חדשים. ועם כל אלה ההתרחבות המשקית שאין לעצרה. גרמו להתפשטות העבודה השכירה במשק הקיבוצי. הפתרון הנה הוא קל מדי ופשוט מדי. הוא פוגע בצפור־נפשה של הקבוצה: הן ביסוד העבודה העצמית והן ביסוד השיתוף המלא בייצור ובצריכה. בחיים ובעבודה. הפועל השכיר משתתף בייצור תמורת שכר ואינו משתתף ביצירה ובחיי הקומונה. בחיי החברה ובאחריות הדדית. דאגנו תמיד להרחבת הקליטה. לשימוש כל האפשרויות הכלכליות של המשק. פתחנו בתי מלאכה. הרבינו מיפון. כבשנו את הענף של הובלת תוצרתנו ומיצרנו. בכל הענפים האלה במלאכה. מכונות. מכונות. ואין צריך לומר באדמיניסטרציה של המשק. עובדים חברי הקבוצה. המחסור בכוחות עבודה בולט בענפי המשק ובעיקר בשדה. במטע. בגן־הירק. היינו. בענפי הייצור היסודיים. החברים העובדים בענפים אלה בעל־כרחם ממלאים תפקידי משגיחים. רבה הקלקלה המשקית והחברתית. תית. הכרוכה בזה למשק ולחברה. לחוסן האידיאלי של החברים. התנועה חייבת ליטול עליה את עול פתרון הבעיה. נדרשים מאמצים לתוספת חברים למשקים הקיימים. לפתרון שאלת הדיור, לתכנון מתאים של המשק.

על רקע זה של חוסר־אחדה לתנועתנו. פתירת מתח ההתנדבות. סתימת מקורות העליה החלוצית. הדלדול בכוחות אדם. ההכרח להיזקק לעבודה שכירה. העיפות — העמיקה התסיסה בקרב אנשי הקבוצות. אשר התלה עוד לפני שנים אחדות. בכל קבוצה ובכינוסי התנועה החריף הדיון בבעיות החברה הקבוצתית והונף שבט הבקורת על ארגון חיי השיתוף. נתגלתה חתירה לקראת פתרון קונסטרוקטיבי של כמה בעיות. אך נתלוותה לה גם תסיסה אנטי־קיבוצית. שהתחילה לערער על עצם יסוד הקבוצה. הוא השיתוף המלא. עקב התסיסה היתה עזיבה בכמה קבוצות. אמנם מספר הקבוצות האלה קטן. אך חולשת התנועה מתגלה קודם כל בחוליותיה החלשות. בכינוסים ובמועצות לא הגענו לפתרון. רבתה המבוכה. וכל קבוצה חיפשה את

זות שהטיל על עצמו ולהסתפק בקיום המצוות שפפה עליו השלטון.

עם אבדן יהדות אירופה אבדה גם התנועה החלוצית. במובנה הראשון והמקורי. בסתם המצין ממנו זרמו ארצה מחנות חלוציים מתפרצים. הנושאים מטען של אידיאלים והמוכנים למעשי כיבוש. דרכם הטבעית היתה לתנועה הקיבוצית. שיווי־המשקל בין העליה והאימיגרציה נתערער. התנועה הקיבוצית עומדת נוכח דלדול הכוחות הממשיכים. חוסר בטחון בגידול התנועה משרה רוח של דכאון. אנו מצויים על התפקיד הקשה של חידוש תנועה חלוצית בגולה ובארץ. שעת־כושר גדולה תבוא לידנו עם ביצוע החוק של שירות הצבא. כאשר ימצא בתוכנו נוער רב. עילגו למצוא נתיב ללבו של הנוער הזה.

המוני העולים במחנות אינם נוטים ללכת לקבוצות — גם מתוך מושגים מסולפים על הקבוצה גם מתוך חולשה גם מחסרון גרעין רעיוני ותנועתי בתוכם. בזמן האחרון חל כעין מיפנה. הידיעות שהגיעו למחנות מן העולים שנקלטו אומרות. כנראה. שהשד אינו נורא כל כך. והרי אנו מתחבטים בשאלת קליטת החברות תית והרוחנית של העליה הזאת. לא בצדק הותקפנו כי עומדים אנו מנגד למאמצי המדינה בפתרון הבעיה הגדולה של קליטת המונים. התקפות אלה הכאיבו ביותר. כי על כן קליטת עליה היתה אחד מסגולותיה והישיגה העיקריים של התנועה הקיבוצית. מספר יחידות ההתישבות בכל קבוצה גדול פי שלושה ופי ארבעה ממספר היחידות שבשבילן נתקבלה ההלוואה ההתישבורית. גם בשנה האחרונה קלטה התנועה הקיבוצית אלפי ילדים. נוער ומבוגרים. במצפון טהור רשאים אנו להשקיף על פעולתנו זאת. מתוך ודאות ששום ציבור ושום אדם לא תרם תרומה הדומה לתרומתנו לפתרון של בעיה זו. לא עשה את אשר עשינו בביתנו. על חשבוננו ועל חשבון תנאי חיינו. אך עובדה היא שעם כל הצורך הרב בתוספת אנשים ועם כל הרצון הרב לקלוט את העולים. עומדים אנו בקצה גבול היכולת לקליטה נוספת עקב מצוקת הדיור. העזרה המושטת על ידי הממשלה למטרה זאת מצומצמת מאד. אינה מספקת את הצורך. ונוסלת בהרבה מן הסכומים היוצאים לשיכוננו וקליטתו הארעית של העולה בעבודה מתוך לקבוצה.

כתום הקרבות עמדו כמה משקים קיבוציים במצב חמור עד מאד. מהם נהרסו כליל. מהם

הבא לערער על יסוד השיתוף המלא בקיבוץ מערער את עצם כוחה של הקומונה ומייבש את מקור הישגיה הגדולים. הבא לצמצם את האח"ריות ההדדית פוגם ברמת יחסי האדם וממילא כובל את היכולת החלוצית. אלה הטוענים שלמען הקבוצה, למען גותות החיים בה, יש לצמצם שטח זה או אחר של השיתוף המלא, שוגים שגיאה חמורה. כי ביסודי היסודות הם פוגעים.

היאבקות האדם עם עצמו

אך עם שהקומונה פותרת פתרון יסודי את סבך הבעיות החברתיות הגדולות של האדם, וקלעת היא בסבך בעיות ספציפיות משלה. בעית החברה האנושית שמחוץ לקבוצה נעוצה בניגוד שבין המציאות החברתית לבין היסוד המוסרי שבאדם, התובע את תיקון החברה. לעומת זאת בעית החברה הקיבוצית נעוצה בניגוד שבין המסגרת האידיאלית שלה, המגשימה את התביעה המוסרית-הסוציאליסטית, לבין תכונות אנוכיות של האדם. במסגרתה ובסדר חייה של הקומונה נתונות כל האפשרויות לחיים אידיאליים. האדם יכול להגיע לגליון וממושן, אך אפשר לו גם שלא להגיע לכך. במסגרת חיים אחרת מוגבלת היכולת הזאת על ידי צורת החיים והיחסים הכלכליים. בקבוצה היכולת תלויה באדם עצמו. כאן הכל צפוי, אך הרשות נתונה.

כאן פתח לסידרת בעיות, כגון: פעילות בחיי הקבוצה, בעית הטלת תפקידים, רמת האספה הכללית, יחסי חברים, יכולת עבודה משותפת והרמונית, שמירה על רכוש הקבוצה, ערות קבוצתית-תנועתית, היינו, היכולת למזג חיי יום-יום עם ענינה של הקבוצה והתנועה כולה, פריזם עבודה, במידה מסוימת גם בעית האשה, ועוד בעיות רבות. כל אחת מהן מקיפה חטיבת חיים של האדם ושל הציבור. בפתרון כל אחת מהן יש להשקיע מאמצים, משאת-נפש, רצון טוב. תחת מלחמת הקיום של היחיד ודאגותיו הפרטיות, התובעים בחיים שמחוץ לקבוצה את מרבית מאמציו של האדם — באה כאן ההיאבקות של האדם עם עצמו, היאבקות קשה, אך פודה ומעשירה את האדם ואת חיי החברה.

אלו בעיות נצחיות של הקומונה, ולא תהדלנה מחייה לעולם. כי לאדם יש לא רק יצר טוב, אלא יצרים שונים. לבעיות אלו אין לרוב פתרון נים ארגוניים, אלא חינוכיים. וכך אנו חוזרים לנוסחה הישנה של העלאת האדם והינוכו. כל אחת מן הבעיות יכולה להיראות כהר גבה

דרכה היא. הגיעה השעה לסכם את הדברים. אולי נבוא לראשית „שולחן ערוך“.

שיתוף מלא — יסודי היסודות

כוחה של הקומונה בשיתוף המלא. מכאן האח"ריות ההדדית השלמה, הביטוח הסוציאלי המקיף, ביטול ההכרח במלחמת-הקיום של היחיד, ביטול הניגוד הכלכלי בין האנשים. מכאן הרקע ליצירת יחסי חברה מיוחדים וצמיחת ניצני תרבות חדשה. מכאן שחרור התכונות החלוציות של האדם והחברה וכישרם הכיבושי. מכאן הפתרון היסודי והכולל של בעית האדם והחברה האנושית במובן הגשמת העקרון של שויון ערך האדם. מפעלה של התנועה הקיבוצית הוכיח את כוחו הגדול של השיתוף המלא. ממנו צמחו: היכולת הקולוניזטורית ליישוב כל אזורי הארץ, לרבות הקשים ביותר, היצירה המשקית המפוארת, כושר העמידה נגד האויב, הכוח הקולט הממזג אנשים בעלי מוצא שונה ורמה תרבותית שונה, השליחות החינוכית בגולה ובארץ, המפעל החינוכי של הכשרת מבוגרים, נוער וילדים, צמיחת ניצני חיי מקורי, פעילות תרבותית בלתי רגילה, השתתפותם של אנשים רבים כלי כן בביטוי הספרותי של התנועה הקיבוצית למיניה.

עם מנין ההישגים האלה רואה אני צורך לעמוד בקצרה על שאלת רמת הייצור במשק הקיבוצי. גם בקרב אנשי הקבוצות השתרשה הדעה כי רמת הייצור שלנו ירודה לעומת המושק הפרטי, בודאי, בקבוצה זו או אחרת אנו מוצאים פריזם עבודה נמוך, אך בדרך כלל הוכיח המשק הקיבוצי פריזם גבוה המוסיף ועולה לרגל מהפכת המיפון. מהי תפוקת המשק הקיבוצי בתוך התפוקה הכללית של „תנובה“, למשל? בשנת המאזן האחרונה, תש"ח, שילמה „תנובה“ ליצרנים 8,750,000 ל"י. מזה תפסה המשק הקיבוצי בוצי 4,900,000 ל"י. יתר הסכום כולל את פריזם המושבים, כמה מושבות, משקי פרעלות, בתי ספר חקלאיים, מפעלי דיג פרטיים. אם נזכור את ההבדלים בתנאי תקציב ורקע, את השוני בבגרות האנשים והכשרתם, את העובדה שהרבה משקים קיבוציים יצאו במידה רבה ממעגל הייצור במשך חמישה חדשים כמעט מן השנה ההיא — חדשי מאי-ספטמבר — ואם נזכור שמשקים רבים כמעט אינם מייצרים (ההתישבות בנגב), הרי בסיכומו של דבר, דומה כי רמת הייצור של הקבוצה גבוהה למדי.

עוסקים אנו, בדרך כלל, בכל השאלות. אך בכל תקופה יש שאלה אחת המעסיקה את המוחות יותר מן האחרות. היא היא נקודת המשבר. תקופה תקופה וענינה: דרכי יצירת התא, כיבוש התקלאות, ארגון חיי השיתוף, הינוך ילדים, האכספאנסייה המשקית ומשבר הגידול וההתרחי-בות, היחסים בין קבוצות ושיחוף בין-קבוצתי, דרכי ארגון התנועה — פילוגה ואיחודה וכו'. עכשיו הגענו לבעיית הקבוצה כמסגרת לחיי קבוצה של אדם. היא — נקודת המשבר. בעיה זו מתפרטת לכמה ענינים:

א. דיור מתאים מבחינת חומר הבנין, גודל הדירה, הריהוט, הטידורים הסאניטאריים. לא יסכון לנו חדר של שניס-עשר מטרים מרוב-עים — לאחר שנים של חיים באוהל או צריף, חדר שלא יכיל את משפחת החבר בשעות התכנ-סות בערב או בשבת. דרוש חדר מתאים. אין להניח את הריהוט לדאגת הפרט, אלא יש לדאוג לציד מסודר. בקורת תהיה בענין חדרי נקיון ומקלחת מרכזיים, הנמצאים בריחוק מן הדירות. תקציב ההתישבות גופו צריך לכלול דירה מת-אימה. ואשר למשקים הקיימים, יש למצוא מקו-רות כספיים לרציונליזאציה מהירה של שאלת השיכון. מפעל שיכון הותיקים במשקים, שהוכרו עליו מטעם ההסתדרות, חשוב לא רק לעצמו. יש בו פתח לפתרון כמה בעיות חברתיות בקבר-צה והוא מנוף לקליטת עליה.

ב. שאלת הדיור קשורה בשאלת לינת הילדים. כמובן, צורה זו או אחרת של לינת הילדים קובעת את שיטת השיכון. אך השאלה היא נכבדה כשלעצמה. שתי צורות הלינה כשרות בעיני מבחינה קיבוצית. הנני חסיד של לינת הילדים בדירת המשפחה מתוך תפיסתי את ענין המשפחה בקבוצה. אף על פי שאיני מתעלם מכמה ליקויים בשיטה זאת. הרי זו קודם כל, שאלה חינוכית, ובמידה מסוימת היא חורגת מן המסגרת של בירור הבעיות החברתיות.

ג. המוסדות המרכזיים, אשר בהם מבלים החברים חלק מחייהם ואשר בהם מתרקמים חיי השיתוף, ביחוד חדרי אוכל, חדרי תרבות ומחסן הבגדים, צריכים להתאים להיקפה המספרי של הקבוצה.

ד. יש לקבוע תקנות להתנהגות במוסדות הציבוריים של הקבוצה. בקבוצה אתה מוצא תמיד זרימה מתמדת של גרעיני הכשרה, חברות נוער, עולים, אורחים. מתוך חוסר ידיעה והבנה, ומחוסר הדרכה, הופכים הם לפעמים את המוס-

יכולה להיות גם כחוט השערה. כל אחת היא פרק לעצמה ויש בה כדי ענין לבירור מיוחד⁶). לא השגנו את האידיאל בשום קבוצה. אהרי כל פסגה מתגלית לעין פסגה אחרת. גם אידיאל הוא מושג יחסי. ובכל זאת מעיז אני לומר כי בהשוואה לחיים אחרים, לכל צורותיהם, חיינו הם „אידיאליים“. העוזבים אותנו עוזבים לא מתוך שאיפה לחיים יותר נעלים, לא מתוך כיסופים מוסריים וחברתיים, לא מתוך תביעה ליתר הגש-מה ציונית או סוציאליסטית, אלא מתוך חולשה נפשית. מתוך התרופפות המומנט האידיאלי, מתוך התעוררות יצר הקנין.

בעיות הכרוכות בחיי קבוצה

מסוג אחר הן הבעיות הקשורות באי-התאמה יחסית של תנאי החיים לצורך של יצירת מסגרת לחיי קבוצה של אדם ומשפחתו. התא הקיבוצי הוא לא רק צורת חיים סוציאליסטית, לא רק טיפוס משק, לא רק דרך התישבות, לא רק מכשיר כיבוש, לא רק סדן ליצירה — אלא גם בית לחבריו. ובית במשמע מסגרת של חיי קבוצה ולפיכך חייב הקיבוץ להתאים את עצמו לתפקיד זה. הדברים נשמעים כנדושים. אך המציאות הקיי-בוצית מציגה את התביעה הנדרשה הזאת כענין התובע פתרון דחוף. יש ורואים בהצגת הבעיה בהריפותה סימן לירידת המתח החלוצי בציבור הקיבוצי. יתכן שיש בזה מידה של אמת. אך אי-הפתרונה מחבל כיום ביכולת החברתית והחלו-צית של הקבוצה.

מדוע משכנו את ידנו מפתרון הבעיה במשך תקופה ארוכה כלי-כך? כי היו לנו מרכזי התעני-ינות אחרים. למענם ולמען הצלחתה, בנינה וכי-סוסה של הקבוצה, מוכן היה האדם להקריב הרבה. תנאי התקציב היו קשים. וכל אימת שהתבססותה המשקית של הקבוצה היתה מקרבת אותה לפתרון הבעיה הזאת, היו ההתרחבות וה-גידול מחזירים אותה אחורנית. אמרתי פעם: „סבלנו ודמנו היו חלק מן התקציב הציוני אשר בנה את ההתישבות“. יתכן שלא מעטים עזבו אותנו בגלל צד זה של חיינו. לרבים זכורה הרשימה המזעזעת של בילינסון „שלישי“, שתי-ארה את הדוגמה הקיצונית של אי פתרון שאלת התנאים לחיי קבוצה של אדם ומשפחתו. בחיינו

⁶ הרחבתי את הדיבור בבעיות אלו בהרצאה שנדפסה בספר „האדם בהתישבות“, הוצאת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, תש"ח, ע' 15.

נערץ דוקא באופי הוולונטארי של הקבוצה. כל התנגשות בין רצונו של האדם לבין צרכי הקבוצה עלולה לעורר בו את המחשבה: „הן בחירתי היא שקבעה את מידת התלות שלי“. זאת ועוד: בחיים שמהוץ לקבוצה תלותו של היחיד באה לידי גילוי בעיקר בענינים הגדולים שבחיי: בקביעת משלח-היד, במעביד, בכושר העבודה שלו, במידת בריאותו, בכשרונותיו, במצב משפחתו, במצב הכלכלי הכללי. לעומת זאת חפשי הוא בענינים הקטנים. במסגרת תקציבו הוא מתליט בעצמו על אופן ההוצאה הכספית ועל מטרותה. בקבוצה חפשי האדם יותר בענינים הגדולים: הוא עובד לפי יכולתו, היינו לפי רצונו, הוא חפשי ממלחמת הקיום, הוא בטוח ממחור, אין עליו דאגה לעתידו ולעתיד משפחתו. אך הוא תלוי בענינים הקטנים. אין ספק כי, כחשבונו־משווה, מאזן החופש והתלות הוא לטובת הקבוצה, אך אין זה מבטל את ההרגשה של התלות המעיקה לפעמים. יש רחשי-לב ונסיונות בתוכנו להחליש את מועקת התלות בדרך פירוק השיתוף בכמה משטחי חיינו, והעמדתם על היסוד של שיון מכאני. נסיונות והרהורים אלה עלולים להרוס את הרקמה האורגנית של חיינו. חיי השיתוף, במידה שהתלות ההדדית גובעת מיסוד דות הקבוצה — חייבים אנו לקבל אותה באהבה. כמובן אין התלות עקרון בחיינו, וכל תלות מיותרת צריך לבטל. בכיוון זה הולכים אנו בענין ההוצאות הפרטיות, שלגביהן כבר הוסכם בכל הקבוצות, שיש להעמידן לרשותו של החבר כתקציב אישי המוצא לפי ראות עיניו. כמובן, יש להבטיח תקציב מיוחד שיעמוד לרשות ועדת חברים למקרים יוצאים מן הכלל. מורגש גם הצורך להגדיל במידה ניכרת את תקציב ההוצאות הקטנות, וגם בכיוון זה צעדנו קדימה. בכמה קבוצות בוטלו ההגבלות בתחום ההספקה הקטנה ונדמה לי שצריך ללכת בדרך זאת כדי לבטל את התלות בענינים הקטנים. בנוגע לבגדי חג יש לקבוע שהחבר רשאי לבחור, בגבול תקציב מסוים, את הבגד הנראה לו. בזה, לדעתי, יש לצמצם את התיקונים בכיוון של החלשת הרגשת התלות.

רמת החיים והפיריון בקבוצה

כל הבעיות האלה קשורות בשאלת רמת החיים. בשטחים שונים הגיעה הקבוצה זה-לכבר לרמה העולה על רמת החיים הממוצעת של עובד בארץ: חינוך ילדים, דאגה לבריאות האדם,

דות שבהם מתרכזים חיי השיתוף של הקבוצה לתחום הפקר. התקנון הזה צריך להיות תלוי בכל מוסד ציבורי. המדריכים צריכים להקנות את ידיעת התקנות לחניכיהם מיד לבואם, והחברים צריכים להיות למופת בהתנהגותם.

ה. תיקון יסודי של המצב במוסדות הבית השירות מבחינת תנאי העבודה הסידוריים הטכניים. בעוד שבענפי המשק הגענו לרוב לתנאי עבודה גורמליים ולשכלול רב מבחינת המיכון והאמצעים הטכניים, נשארו הסידורים במטבחים ובמוסדות אחרים נחשלים. תנאי העבודה הם לפעמים קשים מאד והספק העבודה קטן. כאן נערץ חלק אחד מבעית האשה בקבוצה. מוסדות הבית, מלבד נחשלותם מבחינת הסידורים והציוד הטכני, מוזנחים גם מצד הטיפול היום-יומי. המרשק הצרכני הוא משק גדול. בכל יום יש בו תקלה באחת הפינות. כשבאחד מענפי המשק נשברת מכונה או כלי-עבודה, הרי הם באים על תיקונים מיד. לא כן במוסדות הבית. ברו שבור, דלת שנעתקה מצירה, רשת קרועה, רהיט שבור, יכולים לחכות לתיקונים שבועות על שבועות. החברות חסרות-אונים ונפשן מרה. הגיעה השעה לתיקון יסודי בשטח זה. בקבוצתי הצעתי לפני שנים אחדות קביעת חצרון מיוחד לעניני מוסדות הבית. תיקון זה יכול לקדם הרבה את המצב. יש עוד ענינים קטנים מרובים הטעונים הסדר, כיאה למסגרת של חיי קבע. לדוגמה: מדרכות המקשרות את הבתים עם מרכזי הישוב, חלוקה מסודרת של המכתבים לחברים, סיפוק העתונות, ביחוד העתון היומי, לביתו של החבר, ועד שתי פתר שאלת חדרי-השירות בתוך הבתים — סידור של כוירים וברזים ליד כל בית וכד.

בסכמי את הפרק הזה הנני להעיר, כי משק משותף אינו חידוש של קבוצה. הוא קיים גם בצורות אחרות, אך צריכה משותפת היא נחלת הקבוצה בלבד. והנה דוקא שטח זה האופייני במיוחד לקבוצה, הנחננו עד כאן במצב נחשל ומוזנח. כאן אחד המבחנים של הקבוצה.

בעית הרגשת התלות בתוך הקבוצה

בעיות מסוג אחר הן אלה הנובעות מן התלות ההדדית והקיימת בקבוצה. אחזור על הדברים שאמרתי פעם: שום עובד בעולם אינו חפשי והוא תלוי בגורמים שונים, אולם התלות היא בבחינת הכרח שאין להרהר אחריו, ואין הרגשת התלות מלווה התנגשות חברתית-אישית בינו לבין הסביבה. העוקץ שבהרגשת התלות בקבוצה

וידידים שמחוץ לקבוצה. אני סבור שיש להחזיר מיר בנוגע לכל הפעם הבא כמתנה לידי החבר. אך עובדת הקנאה קיימת, ביוחד בקרב הילדים. ואם יש גם נושאים רבים אחרים לקנאה, ולא נוכל לעקורם כליל מחיי הקבוצה — הרי בתחום זה מן הראוי שתהיה מידה של פיקוח ציבורי.

הפילוג הפוליטי בתנועה הקיבוצית

ולבסוף: אין לדון בשום נושא מחיי הקיבוץ בלי להזכיר את מארת הפילוג בתנועה הקיבוצית. עתה, משנעלמו כמעט כליל חילוקי הדעות בנוגע למבנה התא הקבוצתי וארגון התנועה, דוקא עתה אפסה כמעט כל תקוה לאי-חידה. המדבר על איחוד התנועה הקיבוצית נראה כמליץ מליצות גבוכות. כל זמן שהיכוח נסב על גדול התא וגידולה, על היקף המשק, על מידת החשבת עניני החברה, על שיעור המרות התנועתית — פעמה התקוה כי בוא יבוא האיחוד. באשר חיי הקומונה, משק הקומונה, החזון הציוני הסוציאליסטי האחד, עצם התהליך של ההגשמה, המעמיד במבחן המציאות הקבוצתית הנחות אפריוריות, עתידים היו להביא להתקרבות הדעות, ואולי לאחדותן ולהתאחדות המפועל. ואמנם אחדות הדעות בנוגע לקבוצה עצמה כמעט הושגה, ועם זה — האיחוד הוא מאתנו והלאה. כי הפילוג עתה הוא לא לשמה של הקבוצה, כי אם למטרות אחרות. הרקע הפוליטי של הפילוג גלוי לעין. התנועה הקיבוצית לא היא בלבד התפלגה, אלא היא היא שבמידה רבה חוללה את הפילוג הפוליטי בקרב תנועת הפועלים.

תנועתנו קיימה בארץ תפקידים ממלכתיים. אך היא לא השכילה לשוות לעצמה את התכונה של כלי ממלכתי ולהעלות את הקומונה לדרגת חזיון ממלכתי. אין תנועה מאורגנת של קומונה ארצישראלית, אלא יש ארגונים של תנועות רבות. לא השכלנו לעשות את אשר עשתה תנועת הפועלים הכללית: ליצור את המסגרת המאחדת, את המכשיר האדיר של ההסתדרות — על אף הפילוג הפוליטי. ואפשר לומר כמעט בודאות, שאילו עמדנו עתה לפני תפקיד של יצירת הסתדרות עובדים כללית, לא היינו מגיי

עים לכך נוכח הפילוג בתנועה הקיבוצית. חבר הקבוצות הגיע לאחר תסיסה עמוקה במשך שנים לתפיסה קבוצתית כוללת, הרואה את יסוד התנועה בעצם השיתוף. לפיכך ראינו הכרח תנועתי באיחוד הקומונות בתנועה קיבוצית

ביסוד סוציאלי מקיף, חיי תרבות, ואפשר גם הוננה. עם פתרון שאלת הדיור ועם שיפור בכמה שטחים אחרים נגיע לרמת חיים גבוהה למדי. רמת חיים זאת תדרוש גם פרוץ עבודה מוגבר. בחיים הרגילים דיה התשוקה לרוח בשביל להכריח את האדם למאמצים מכסימאליים. בקבוצה תלויים מאמצים אלה ברמה המוסרית וההכרתית של החברים, במצב חברתי תקין של הקבוצה. אנו חוזרים איפוא שוב לאותן הבעיות, שפתרון נתון לא רק בתנאים טכניים וארגוניים, כי אם בחינוכם והעלאתם של האנשים והקולקטיב. עלית רמת החיים תהיה איפוא מבחן נוסף של הקבוצה.

אך לענין רמת החיים יש גם פנים אחרות. במידה שענינים אלה יוסיפו לתפוס מקום מרכזי במחשבת הקבוצה עלולים הם לגרום לניוונו. אנו בעצמנו נבחל בחיי רווחה אם הם יהפכו לעיקר. אנו חייבים לפתור כמה בעיות בשביל לשחרר אותנו מן המועקה של חוסר הרגשת בית, כי המועקה הזאת מדכאה את הרגשת יעורנו. אך העמדת השיפורים ורמת החיים במרכז יכולה להיות רק תחנה ארעית. רק אם נדע להגביר את העלות הקבוצתית-התנועתית, לחדש את רוח התלוציות, את חדות היצירה, יזהירו מחדש בעינינו ובעיני אחרים חיי השיתוף וחיות השיר תוף. רק אז יימשכו אלינו שוב מחנות נוער. לא קסם רמת-החיים הגבוהה יביא אותם אלינו, כי אם קסם היעוד האנושי, הלאומי, הסוציאליסטי.

מאמצים גדולים נדרשים לענין יצירת דפוסי הרי שבתות ומועדים, שמחות משפחה, מסיבות למאורעות המשק וחגיגות שהזמן גרמן, תאריזים כים בחיי הקבוצה, ימי אבל, מאורעות לאומיים, תאריכים היסטוריים, — כל אלה עשויים לשמש מסגרת ליצירת תרבות מקורית. בזמן האחרון מתרכזות פעולות ועדות התרבות בקבוצות יותר מדי בקניית תרבות, לפעמים תרבות קלר קלת, ולא ביצירת תרבות.

לא אצא ידי חובה אם לא אגע בשאלת החפץ צים הנרכשים על ידי החברים שלא באמצעות הקבוצה. ענין זה רגילים לכנותו בשם „שאלת השיוון“. אני הייתי מכנה אותו בשם „בעית הקנאה“. דומני כי חריפות השאלה פגה, אם משום שהחברים השלימו עם המצב ואם משום שההתקדמות בסיפוק הצרכים נטלה מן החברים את הדחיפה לסידורים פרטיים. אין אנתנו עולם סגור: קיים קשר מתמיד בינינו לבין קרובים

צריך לקום מוסד מרכזי: לתיכנון משק, להדרכה משקית, ולתיכנון נקודות הישוב והבניינים, לשיי כון, למוסדות הבית, למוסדות חינוך, לתרבות, לחברה והוי, במה ספרותית לעניני הקומונה, מוסד כספי.

בתקופת מלחמתנו נגד הערבים היה כל היישוב אהוז הרגשה שקרו לנו נסים גדולים, נסים אלה אינם חזיון בודד, הם משתלבים בתוך מערכת נסים ארוכה, אשר בהם רצופה ההיסטוריה שלנו מאז החורבן ובמיוחד בתקופת הגשמת הציונות. תוכנו של הנס, בן אלפים שנה, הוא בהליכה לא בדרך „הטבעית“, הקלה והפשוטה, אלא בקו התנגדות הקשה ביותר. היחיד והרבים לא יכלו לשקול את דרכם הם אלא מתוך אספקלריה של האידיאה, אמונת העם והאינטרס העליון של קיום האומה. בימינו הננו מכנים חזיון כזה בשם „הגשמה“. בתוך שרשרת הנסים הגדולה של הגשמת הציונות, החל בעלית הראשונים, הדיבור העברי, השיבה לעבודה חקלאית, העליה השניה, השמירה, ההגנה, יצירת הסתדרות — תופס מקום נכבד גם הקבוצה, שהיה אחד הגורמים העיקריים, הרוחניים, החמריים, ההתישבותיים והאסטרטגיים, שהביאו להקמת מדינת ישראל. על הקמתה של הקבוצה לא הוחלט בשום מוסד ציוני. היא קמה רק בתוקף רצונם וחזונם של יוצריה. אך האמת היא, שנוצרה מתוך ההכרח העליון של תקומת ישראל, מתוך תביעת ההגשמה של כיוסי דורות לקוממיות לאומית, לצדק חברתי, לגאולת האדם. עם הקמת מדינת ישראל לא תמה תקופת הנסים. לא רק עלינו החובה לחוללם, אך עלינו בעיקר, נתגבר על חולשה ועיפות, על יצר פריקת עול, על יצרי שלטון ופירוד — ובכוחות מחודשים נחולל נסים חדשים.

צית מאוחדת, במועצתנו בדגניה החלטנו על כוננותנו לאיחוד עם הקיבוץ המאוחד, אשר גם בו שררה הכרה על אפשרות האיחוד, ואז לא הפרידו בנינו גדרים מפלגתיים. האיחוד לא קם. התסיסה גססה בהשאירה בלבבות רגשי אכזבה וחזות קשה על עתידה של התנועה. יתר על כן: קם הפילוג במפלגת פועלי ארץ-ישראל. אין אני בא לכפור בקשר האמיץ של חיי הקומונה עם חיים פוליטיים ערים, אך אחזור על דבריו האחרונים של י. טבנקין: „הקיבוץ הוא מפעל מקיף את חיי האדם יותר משמקיפה מפלגה. אנו בנינו מפלגות ועד היום הן ניוונות מאיש הקומונה, מן ההתישבות העובדת. עם כשלון ההתישבות העובדת נופלות המפלגות. עם עליתן הן עולות. מכאן ההכרח בגידולו ובביצורו של הקיבוץ“. אני, כמוכן, הייתי מציג במקום הקיבוץ את תנור עת הקומונה המאוחדת.

מתוך גישה ריאליסטית חייב אני להניח, כי לא בעתיד הקרוב יקרה נס האיחוד, ועלי לדון על דרכה של תנועת הקומונה לאור העובדה של פילוג פוליטי קיים. לפני התנועה שתי דרכים. האחת: העמקת הפילוג ויצירת שתי תנועות קיבוציות של מפא"י ומפ"ם. דרך זאת מאיימת בסכנות גדולות ליושבים רבים ולתנועה הקיבוץ צית כולה. היא עלולה למעט את דמות הקור מונה כערך חיים גם בעינינו אנו וגם בעיני הציבור הרחב. הדרך השניה: נסיון לעלות על דרך שיתוף בין-ארגוני רחב במסגרת של הסתדרות הקומונות. תנאי עיקרי לאיחוד כזה הוא כי בתחומי פעולתה של הסתדרות זאת, יוכלו הענינים המשותפים לכלל התנועה הקיבוצית, ולא ענינים אחדים טפלים; שמוסדותיה של הסתדרות זו לא יבואו נוסף על המוסדות הקיימים בכל ארגון וארגון, כי אם במקומם. רואה אני לפני שטחי פעולה רבים, שלכל אחד מהם

לעתיד התנועה הקיבוצית

ישראל החר

ב

הערכת צורה מסוימת בהתישבותנו יכולה להיעשות מכמה בחינות: א. ההצלחה הכלכלית של המתישבים; ב. הסיפוק בחייהם ועבודתם; ג. כשרה של הצורה המסוימת לגילוי כל האפי שרדיות הגנויות בתקלאות ארצנו; ד. הפתרונות לבעיות החברתיות של המתישבים ולבעיות החברה בכללה. הנתונים בצורת ההתישבות הנדונה: ה. תרומתה של הצורה הנדונה במילוי תפקידים בחיי הארץ, הנדרשים על ידי כלל התנועה.

כציונים וכסוציאליסטים אין אנו יכולים להיות אדישים בהערכתנו אף לאחת מן הבחינות הללו: לא נוכל לזלול בערך ההצלחה הכלכלית. שהיא במידה רבה אות לפירון הייצור; לא נוכל לבטל את ערך הסיפוק הנפשי בעבודה וכחיים, היוצר במידה רבה את כוח המשיכה של המפעל לגבי אנשים חדשים; לא נוכל להתעלם מהגורם החשוב ששמו גיצול האפשרויות הגלומות בחקלאותנו המתגלם בצורה הנדונה; ולבסוף לא נוכל להתנכר, בדיוננו על צורות ההתישבות, מאופי פתרונן של הבעיות החברתיות של המתישבים ובעיות החברה בכללה בתוך התא הישובי, כתא של חברת העתיד הסוציאליסטית.

צורת ההתישבות הראשונה של תנועתנו היא הקבוצה. עם הווסד דגניה בשנת 1910 נגלה לראשונה פתרון בעית השתרשותו של היהודי באדמתו על ידי עבודתו העצמית, וניתנה — על ידי חיי השיתוף בהתישבות — הממשות הראשונה לחזון הציונות הסוציאליסטית. אכן לא בבת אחת נתגבשה הצורה של הקבוצה. תשע שנים עברו בגישושים, נסיונות וסידורים שונים בחיי הקבוצה — החל ממש כורת לכל יום עבודה לחבר וחלוקת עודף ההכנסה השנתית על ההוצאה בין החברים, לפי מספרם של ימי העבודה לזכות כל חבר (בלי הבדל בין רווק לבעל משפחה ומתוך הבדל גדול באפשרות הקיום בין שני סוגים אלה), וכלה בקומונה המוחלטת, הקובעת שיוון במחיה בין כל הנפשות, שיתוף במאכל, משתה וסיפוק יתר הצרכים, והסתת עול כלכלת הילדים עד התבגרותם על כל הקבוצה במסגרת הטיפול והחינוך הכללי במוסדות הקבוצה. הקבוצה

הויכוחים על צורות ההתישבות, שמילאו את חללה של תנועתנו בתקופת העליה השלישית, פסקו זה כמה שנים, והיתה הצדקה כפולה לכך: ביסוד הויכוחים לא הונת נסיון חיים ופעולה, אלא נימוקים „שכליים“; וזכות המתישבים לבחור לעצמם צורת חיים רצויה להם לא היתה שנויה בוויכוח, ובחירה זו אינה נעשית על פי נימוקים „שכליים“, אלא לפי נטיותיו הנפשיות, חינוכו ועברו של המתישב.

במרוצת השנים בטלה ההצדקה להמשך השי תיקה: א) עוד מעט תימלאנה שלושים שנה להת ישובות הציונית הרצופה מאחרי מלחמת העולם הראשונה וארבעים שנה ליסוד דגניה, שהיתה אבן פינה ראשית בתנועת התישבות העובדים. במשך התקופה הזאת נאגר נסיון רב ביצירתנו החקלאית, הן מצד המשק ושיטות העבודה בו והן מצד הצורות החברתיות, והבירורים כיום על ערכן של צורות ההתישבות, הישגיהן, קשייהן ופגמומיהן יש להם על מה שיסמכו. ב) המשבר שנגלה בתנועה הקיבוצית לכל זרמיה (הקיר בוץ המאוחד, הקיבוץ הארצי וחבר הקבר צות), זו שהיתה עד הזמן האחרון הקולטת את מרבית העולים בהתישבות, ביטויו הבולט ביותר הוא הסתירה הגדולה בין אפשרויות תקליטה העצומות, הגלויות והחבויות, במשק הקיבוצי והמוזמנות להמוני עולים ונוער — ובין קוצר ידם של הישובים הקיבוציים לקלוט, קליטה של ממש, את מרבית אלה שבאו בשעריהם.

כדי שלא לתלות את הקולר רק בלהיטותם של העולים אחרי פרנסות עירוניות וזרותם לחקלאות — יש להבליט את העבודה, כי נקל למשק הקיבוצי להשיג כיום רבבות עולים שיעברו בו ברצון כשכירי יום (וכמובן, בשכר עבודה שאיננו למעלה מהכנסת יום עבודה ממור צע במשק) מאשר אלפים, אשר ירצו לקבל את מלוא הזכויות והחובות של החברים.

לאמתו של דבר, מתחילה עכשיו ההתישבות הציונית הרחבה והתכניתית שאליה ציינו זה שנים רבות, וכשם שמוטל על תנועת ההתישבות ומוסדותיה, לשקול, אגב חיכון תכניות המשק, את ערכו של כל ענף, ויעילותה של כל שיטת עיבוד, כך החובה לבחון גם את הגורם הגדול של צורות ההתישבות.

בים עולים מושבי העובדים על הישובים הקיבור ציים, אם כי קיומם של הראשונים איננו למעלה משש שנים (1921—1927). לפי מפקד הסוכנות היהודית בסוף 1927 היו במושבי העובדים — 2900 נפש; בישובים הקיבוציים — 2600 נפש. ג. מיצירת האיגודים הארציים ועד 1936. בפרק זמן זה גאתה התנועה הקיבוצית על כל זרמיה. הזרמים הקיבוציים הגיעו למחנות נוער גדולים בחוף-לארץ ועיצבו מהם חיל-מילואים להמשך דרכם. רוב הקבוצות הותיקות נחלצו מן הגרעונות, והתחילו לפרוע את החובות למוסדות המיישבים. בקבוצות החל מופיע לראשונה החן העצמי, שנחסך במשק ומעבודה צדדית. פריח הייצור ליום עבודה עלה למדרגה גבוהה עם התמחותם של מנהלי הענפים וכלל החברים במשק. המשקים החלו מעוררים תשומת-לב בהתפתחותם המשקית ובסידוריהם. טענתם של שוללי הקבוצה, כאילו אין זו מסוגלת ליצור משק נרשא את עצמו, הפכה לנחלת העבר אפילו בחוגים רחוקים מתנועת הפועלים.

אם התנועה הקיבוצית שאבה את כוחותיה מתנועות הנוער והחלוץ בחוף-לארץ, הנוער העובד והעולה בארץ, הרי שאב מושב העובדים את חיל מילואיו מפועלי המושבות הבודדים ויוצא הקיבוצים. ועל כן גדל מספרם של המת-ישיבים גם יחד בשתי הצורות והגיע לפי דין ותשבון הקרן הקיימת משנת תרצ"ה כדלקמן: שנת 1936 בקיבוצים — 10.000 נפש; במושבים — 12.000 נפש. (אכן הנסיונות שנעשו בפרק זמן זה לצור צורות חדשות למשק השיתופי בכפר חטיף, מולדת ושבי-ציון מעידים, כי כבר אז נראו הניצנים של הבעיות הקשות במשק ובחברה של הקיבור).

ד. הפרק הרביעי — משנת 1936 ועד הקמת המדינה 1948. פרק זמן זה היה הפורה ביותר בהתישבות הקיבוצית. כמשך שתי-עשרה שנה גדל מספר הנפשות ב־400 אחוז: 10.000 נפש ב־1936; 44.000 — בשנת 1948. אמנם גם המושבים גדלו לא מעט במשך הפרק הזה במספר תושביהם, אך לא כקיבוצים. 12.000 ב־1936, 27.000 ב־1948 גידול ב־225 אחוז.

במשך הזמן הזה הגיעו רוב המשקים הקיבוציים הותיקים לעצמאות כלכלית; חלק חשוב מהם — לפרעון חובות ויצירת חן עצמי במשק. במשך הזמן התגמנו משקים שונים הגיעו לשכלולים גדולים בסידורים הטכניים והארגוניים ובהרמת יבולי האדמה ותנועת

עד העליה השלישית היתה קטנה במספר חבריה ומצומצמת בשטח אדמתה. קבלת חבר נעשתה מתוך ברירה קפדנית, כי הנכנס לקבוצה בא כברית שהקיברה הנפשית ביסודה. עם גידול המשק והאינטנסיפיקציה בדגניה הוצגה בעיית תוספת חברים. הפתרון היה חלוקת השטח ויצירת דגניה ב' ולא תוספת חברים במספר רב.

עם העליה השלישית מופיע רעיון הקבוצה הגדולה, הקולטת המונים, המאחדת חקלאות עם מלאכה ותעשייה. הרעיון, מיסודו של שלמה לביא, והגשמתו עוררו ויכוחים נסערים. המת-נגדים לרעיון הזה ראו את עצמם כאנשי הקבוצה האורגנית. מפעל הקבוצה הגדולה הצליח ונעשה בניין-אב בישובים של גרד העבחה (גם לאחר פרישת עין-חרוד ממנו) ואחר כך בישובי הקיבור המאוחד, קבוצי השומר הצעיר וגם במשקי חבר הקבוצות, אכן ביסוד ההתישבות הקיבוצית לכל גזניה, טבועה החותמת. שפותחה כדגניה בשנת 1919: שירותים משותפים וטיפול משותף בילדים. בתולדות הקבוצה והתנועה הקיבוצית יש להבחין ארבעה פרקים: א. עד סיום מלחמת העולם הראשונה היו הקבוצות ברובן קבוצות לכיבוש קרקע, או לעיבוד שנת, על יסוד חוזה לשנה או שנתיים בין הקבוצה ובין בעלי הקרקע המשק. רוב חברי הקבוצות היו רווקים וגם צעירים לימים. הנדידה ממקום למקום וחילופי גברי — הופעה רגילה וקשה. המחיה — לחם, צר, השיכון — רעוע, וההלבשה — טלאי על גבי טלאי. הלך הרוח — אידיאליסטי-אינדי-בידואליסטי. הגרעון במאזנים בך-לויה תמידי. גבולת הבדל בולט מכל הקבוצות באותו זמן היתה דגניה. גרעינה הקבוצתי החזק והקבוע, במשקה הפורח וגדל, במאזניה החיוביים ובאמונתה הלהטת.

ב. מראשית העליה השלישית ועד הקמת האיגודים הקיבוציים הארציים בשנת 1928. בפרק זמן זה הוקמו המשקים הקיבוציים הראשונים, או לפחות שלדיהם: נכנו בנינים קבועים למגורים ומשק; נוצרו גרעינים קבועים בכל המשקים; נוסדו מוסדות הקבוצה לסיפוק צרכי היחיד והמשפחה; עלה פריח הייצור בהרכב מקומות וגדל בטחון המחיה לעתיד. באופק נראתה קבוצה המספקת את צרכי המחיה לחבריה, בלי גרעונות במאזניה השנתיים. הקבוצה עומדת, בפרק זה, בויכוח עיוני ומעשי עם מושב העובדים, שחיוניותו במלחמת הקיום הולכת ומתבלטת. במספר התוש-

של השיתוף בשירותים והטיפול בילדים. הללו לא באו על צידוקם לא מבחינה כלכלית ולא מבחינה חברתית. מבחינה כלכלית נתברר, על סמך הנסיון, היוקר הרב של השיתוף בשירותים והטיפול בילדים (הקשורים יחד) לעומת השירותים והטיפול במשפחת עובדים. בנוהג שבעולם, האשה העובדת מטפלת בילדיה אגב עבודתה במשק ביתה, וחלק רב מן העבודה המייגעת את העובדת בשירותים שבישוב הקיבוצי הוא בעיני עקרת הבית על הגבול בין העבודה ובין ההנאה. מתוך כך יכולה אם הילדים במשפחת אכרים להגיע בעבודתה במשק ביתה למכסת עבודה של שתי חברות בקיבוץ במוצו. ההישגים הטכניים-מקצועיים והסידוריים, שהם ביאו מהפכה בכל ענפי המשק החקלאי הקיבוצי והגדילו לאין ערוך את פרוץ יום העבודה ושעת העבודה של האדם העובד בהם, כמעט פסחו על ענפי השירותים. העדר כל שכלול במגמה להגדלת פרוץ העבודה, בולט לעין בטיפול בילדים, וההופעה הזאת מובנת על נקלה. מתוך כך הולך ומתמעט אחוז העבודה המכניסה במשק, ככל שמתרבים הילדים, ולולא הנדנוד מן החוץ והאנשים הזמניים במשק הקיבוצי שברובם המכריע הם רווקים או משפחות צעירות מעטות ילדים, היה אחוז העבודה המכניסה במשק יורד עד 35. לעומת 60 — 70 אחוז עבודה מכניסה מעבודת בית-האב שזכו להם המושבים, בגלל חלקם של האשה והילדים במשק. נוסף על עבודתו של אבי הבית, בזה, בעיקר, מוסבר ההפרש הגדול במיכסות התוצרת בין המשקים הקיבוציים המושבים, וגם הקשיים הגוברים בסידור העבודה במשקים הקיבוציים עם התפתחותם וריבוי הילדים בהם. אכן אין זה הקושי היחיד. לא פחות ממנו הקשיים הפרטיים והחברתיים, הנובעים מהשירותים והטיפול המשותפים והמעמידים לא אחת את נאמנותו של התבר (ועוד יותר של החברה) לקבוצה בנסיונות קשים. "המניית" שיש למשפחה ברוכת-ילדים בהרבה בתים (חדר המשפחה, חדר האוכל הכללי, המקלחת וכו' וחדריהם של הילדים בבתי שונים לפי גיליהם) אינן יכולות לבוא במקום הבית האחד לגבי סיפוק נפשו של היחיד לאחר יום עבודתו (ויזכר נא כאן, בין היתר, מצבו של חבר הקבוצה בקבלת אורחים). הרבה יותר קשה מצבה של האשה בעיני זה. היא נאבקת קשה עם סבל ירושה של אלפי שנים שהפך כמעט

הרפת והלול. בהתאם לכך עלתה גם רמת החיים בכל הישובים הקיבוציים, והמחסור היה לתופעה זמנית של שנות ההתישבות הראשונות בקיבוצים החדשים. הולך ומתבלט בהתישבות ערכו של הנוער העולה חניך הקבוצה והקיבוץ.

בפרק זמן זה נתנה התנועה הקיבוצית את מלוא חלקה וחילה לקיום התפקידים הלאומיים הגדולים: להתגוננות הפעילה במאורעות תרצ"ו — תרצ"ט, לישובי חומה ומגדל ולהתישבות בכל אזורי הארץ, לקליטת עולים ומעפילים, לחינוך נוער בחקלאות וכיבוש ולשליחות הענפה לגולה, בימי המלחמה הגדולה את מעשיה בגיוס לצבא וטיפוח הפלמ"ח, בפעולות ההצלה ועידוד שארית הפליטה, בהכשרת הניצולים לארץ ובמאבק הגדול של ההעפלה והמרי, ובחדירה לכל אזורי הארץ לפי צרכי המאבק בכל התנאים. עם תקומת מדינת ישראל נסתים פרק זמן זה ונתגלו סימני פרשת הדרכים לתנועה הקיבוצית והמשק הקיבוצי.

ג.

מה הם הגילויים התיצוניים של פרשת דרכים זו או ה"משבר" בתנועה הקיבוצית הווה אומר: הסתירה המשוערת, כאמור, בין אפשרויות הקליטה העצומות-הגלויות והחבריות — של המשק הקיבוצי ובין קוצר ידם של הישובים הקיבוציים לקלוט, קליטה של ממש, את מרבית הבאים; עזיבת חברים ותיקים במשקים מבוססים ותיסה של אי-סיפוק בקצות המחנה; התפוררותם של משקים צעירים מחמה עזיבה המונית; הפרש גדול והולך במכסות התוצרת בין המשק הקיבוצי ובין המשק הפרטי במושב לטובת האחרון, על אף כל התישגים והיתרונות של השיתוף במשק; קשיים תולכים וגדלים בסידור העבודה, בהעדר אנשים זמניים, שהם לרוב רווקים או קטני משפחות, או נוער מן החוץ.

יש רואים את התקלה היחידה בקיבוץ בתלות זו שהפרט תלוי במוסדות הקיבוץ, בכל דבר גדול וקטן אם בסיפוק צרכיו המינימליים ואם בהנאותיו. וכבר תוקנה תקנה להרים מכשול זה על ידי השבון זכות וחובה במחסן ובשיכון, והגדלת הכסף הפרטי, המנתילים לו לחבר את הכגשת החופש בבחירת הנאותיו לפי רצונו. אך לא בתיקון זה בלבד, ככל שאין לזלול בו, ייעלמו גילויי המשבר.

שורש המשבר הוא, לדעתי, בנוהג המקובל

הקיבוצי. נוצר בזה חזיון מוזר שאין דוגמתו שבעלי המשק עלולים להתקנא בשכיריהם. וכבר היה מי שהזהיר, ברצינות או בהלצה, על הסכנה הצפויה מן החבורות. שרבים מן הותיקים במשק הקיבוצי ירצו לעבור ממעמד של חברים למעמד של שכירים.

לא ייפלא הדבר, שהאתמוספירה הזאת פוגעת קשה גם בחינוך הנוער (עולה וארץ-ישראלי) במשקים, ואחוז הנוער, מחניכי המשקים, הממשיך בדרך הזאת או ההולך בכלל להתישבות חקלאית, פוחת והולך. אמנם בין הגורמים המטים את הנוער העולה מדרכו ותפקידו החלר צים מצויים גם ההורים, הנוקקים לעזרתו וגם אלה שהנוער יכול להיעזר בהם. אולם גם אלה ההולכים להתישבות פועלים עליו הגורמים הנזכרים ומפוררים אותו. על פי רוב גדול חלקן של הבנות בעזיבה, מפני שאין גורלן — הצפוי להן כחברות הקבוצה בעתיד — מלבב אותן ביוחד. הדיספרופורציה בין הבנים והבנות גם היא סיבה לעזיבת רבים מן הבנים בחברות הצעירות.

מהו הקשר בין תקומת המדינה ובין המשבר בתנועה הקיבוצית שגילוייו ושרשיו נרמזו כאן? הקשר הוא משתי פנים: עד יסודה של מדינת ישראל ראה את עצמו כמעט כל אדם בתנועה הקיבוצית כעומד במערכה כבדה על ההעפלה, על ההתישבות ועל זכותנו כעם — מול כוחות אדירים, היה חדור חרדה עמוקה מתמדת לתוצאות המערכה הזאת. לעומת הענין הגדול הזה, הרי כל הלבטים, הקשיים והיסורים הפרטיים היו כאין וכאפס. ואם גברו בלבנו של אדם עניני הפרט והמשפחה, הרי היה נקוט לפני עצמו על חולשתו הנפשית ומתגבר עליה. מאז קמה המדינה, והמערכה נסתיימה בחזית הצבאית, גברה הכמיהה לנורמליזציה של החיים, ויצרי האדם הטבעיים בו מדורות, חזרו לתבוע את שלהם. ואף זו: מרבית ההתלהבות החלוצית ושאר הרוח של הדור הצעיר בארץ ישראל נבלעה בתקופת המנדט, במפעל בנין המשק הקיבוצי, וזו גברה על פגימות החיים בקיבוץ, מה שאין כן היום ומחר, שחלק לא קטן מן ההתלהבות החלוצית עלול למצוא ביטויו ביצירת מנגנון המדינה והצבא. להפסדת ודלדולה של התנועה הקיבוצית.

ז.

מושב העובדים גילה, בדרך כלל, חיוניות רבה. במסגרתו קמו כפרים ומשקים פורחים ובתי אב מושרשים באדמת ישראל. אכן עם ראייתנו

ליצר ביאולוגי, מימי היות אדם על הארץ אנו מוצאים את האשה מגדלת את ילדיה וצופה הליכות ביתה, והנה בעקרה האשה ממעגל חייה על ידי הטיפול המשותף, ההשלימה לזאת? יש אמהות המרבות לרטון על המטפלות ומנהגיהן כלפי ילדיהן, אכן גם אלה מהן, שכוח שיפוטן בריא יותר (ואין ספק כי אין בכל העולם מוסד טיפול בילדי העובדים שיעלה בטיבו, מבחינת בריאות הילדים והתפתחותם הגופנית, על הממוצע במוסדות הטיפול שלנו) גם הן חשות את אי הסיפוק בעמקי נפשן.

שטרה-ההתחייבות כלפי האשה שחתמה עליו התנועה הקיבוצית מראשיתה, שבו הובטחה לה יציאתה מהמעגל הצר של משק-הבית אל מרחבי המשק החקלאי והפעילות כחברה, אף הוא לא נפרע. אין שום משק אכזרי עובדים בעולם, שבו האשה, בתוקף הנאים אוביקטיביים, מנותקת מהחקלאות לכל ענפיה, כחברה הותיקה במשק הקיבוצי שלנו דוקא. גורלה של האשה במשק הקיבוצי, מבחינת העבודה, אינו משיבוע את רצונה מכל וכל, רק מעטות הן החברות העובדות בחקלאות או בעניני תנועה וחברה, רק חלק לא גדול מהחברות מוצא את סיפוקו בטיפול בילדים. אך חלק מעובדות בתי הילדים ורוב העובדות במטבח ויתר השירותים נועד לעבוד כל הימים אשר כוחן אתן ללא סיפוק והנאה כלל (יש משקים שנוקקו לפועלות שכירות במטבח, מחוסר חברות לעבוד בו) ומתוך געגועים עצומים על פינתה, כאם הבית עם ילדיה, ואם בשנותיו הראשונות של המשק עוד נאבקות בו כמה מן החברות על זכותן לעבוד בחקלאות, הרי במשך הזמן באה ההשלמה לתנאים, ואחרית הניתוק מן האדמה גם מבחינה נפשית. חוסר סיפוק ותוכן מחייה גורמים שתשאף, לעתים קרובות, לצאת מן המשק הקיבוצי, וקרוב לשער, שרבות מאד הן העזיבות אשר יד האשה באמצע. כל הקשיים הנובעים מביטול בית המשפחה מתבלטים ביתר חריפות לעיני העולים החדשים, המלאים כמיהה עצומה, לאחר כל מה שעבר עליהם במחנות — מחנות השמדה, מחנות פליטים ומחנות במדינת ישראל — לפינה פרטית למשפחה על ילדיה. הכמיהה העמוקה הזאת היא המונית, מדעת ושלא מדעת, את קליטתם של הרבה עולים וחלוצים טובים במשק הקיבוצי. אכן מתוך כך הגענו להצעת החבורות ליד המשקים הקיבוציים, שבהן יוכלו העולים לחיות איש בנוה משפחתו ולהיות מתפרנסים מעבודתם במשק

שונות. אכן אחרי שעברו על הישובים האלה תכלי הלידה של צורת חיים חדשה (נוסף על לבטי היצירה והגידול הרגילים בכל משק), גברה הנחירה אל צורה זו בתוגי חיילים משוחררים ועולים חדשים שפניהם לחקלאות, ואז גברה ההתענינות בה בקרב אנשי ציבורנו. אולם גם עכ" שיו לא הבקיעה לה הצורה הזאת דרך לרחבי הציבור, ולנוער שפניו להתישבות. הסיבה היא בזה שהמושב השיתופי נבדל ממסכת החיים בקבוצה לא רק בסיוג השירותים והטיפול בילדים למשפחה, אלא גם בקביעת חשבונות ימי העבודה לכל פרט כיסוד לזכות הנאתו מרווחי המשק. בזה סטה המושב השיתופי סטיה גדולה מהיסוד השיתופי הקיים והנכסף, בתנועה הקיבוצית, ועבר במידה מסויימת לפסים של קואופרציה, אשר עם כל חשיבותה, לא הפכה מעולם לחזון קוסם ללב וליעוד מלהיב נפש בתוכנו. אך לאמיתו של דבר, אין כל תלות וגם אין כל שייכות הכרחית בין שני החידושים השונים שהכניס המושב השיתופי במסכת חייו לעומת מסכת חייה של הקבוצה: ייחוד השירותים והטיפול למשפחה וקביעת מסכת ההנאה של היחיד לפי חשבון מאמציו בעבודה.

אפשר יש בעקרון הקואופרטיבי — „ההנאה לפי המאמץ“ — יתרון מה על היסוד השיתופי הטהור, מבחינת פיריון הייצור (אם כי, בדרך כלל, אין מקום להתאונן על מיעוט פיריון העבודה במשק הקיבוצי לגבי ימי העבודה המכניסה כשהם לעצמם), אך אין הישכר הזה שווה, לגבי הנוער ואנשי החזון, בהפסד המאזר ומשאת הגפוש שביסוד השיתוף, ומה גם שפרט לקשיים הטבעיים, כאמור, בביטול בית המשפחה, עובדה שאינה יסוד עקרי לקבוצה, נתגלתה הקומונה בארץ ישראל בכל הדר תפארתה.

הסתופפות המושב השיתופי בתוך ארגון המושבים (שמנהיגיו, בדרך כלל, שוללים את השיתוף) הבליטה ביתר תוקף את ההבדל לא רק בעקרון מסויים, כי אם גם באתמוספירה בינו ובין התנועה הקיבוצית.

ה.

בתקופה הקרובה יעלה בודאי ערכו של מושב העובדים, משום העליה ההמונית של משפחות, שאחוז מסוים מהן ילך, בכל זאת, להתישבות; ומשום מציאות הכפרים הנטושים, אשר צורת בניניהם וסידוריהם מתאימים יותר למושב העובד דים מלצורות שיתופיות יותר, אך כבעבר כן

את מה שיש בתוכו, אין מן הדין להתעלם ממה שאין בו. מושב העובדים לא נעשה, עד הזמן האחרון, דרך להמונים. מפני התכונות הנדרשות להצלחתו של האדם ההולך בדרך הזאת: בריאות הגוף של שני אבות המשפחה; פוננות להשתעבד לאדמה ללא שיוור — ביום ובערב, בחול, בשבת וחג; בקיאות בכל ענפי העבודה החקלאית; כושר ניהול וחישוב משקי על כל צעד ושעל. ועוד: מושב העובדים לא הפך משאת נפש לנוער לפי שהמניע העיקרי בחוכו הוא יצר הקנין של הפרט ויטודו — בעלות פרטית על המשק.

אמנם יכול הוא מושב העובדים להשתלב יפה בתוך משטר סוציאליסטי, בגלל העקרונות של קרקע לאומית, עבודה עצמית, עזרה הדדית והכרה בבעלות עליונה של חברת העובדים. אך עם כל אלה לא יוכל להיות המסד לחברה סוציאליסטית, מפני ניגודי אינטרסים הנוצרים בתוכו בין חברי המושב ובין תושביו — בעלי מלאכה, פקידים או פועלים — וגם מפני שבמסד גרתו לא תוכל לקום תעשייה שיתופית, שאין בה בעלים ועובדים.

אין למושב, מלבד זאת, סגולת הכיבוש: להאחז בכל חבל ובכל אזור מאזורי הארץ, בהר, בנגב, ובעמק הירדן. אמנם בשנה האחרונה הגדיל המושב את מספר ישוביו עם הקמת הכפרים הנטושים. אין ערוך לפעולה הזאת, אך אין היא משנה מיסוד הדברים, לחיוב ולשלילה. טיפוס הפועל והפועלת במושבה, שעוצב בחצי יובל השנים בין מלחמה למלחמה, על כושר הסבל, החריצות וכושר ההסתגלות לכל התנאים, על פיריון העבודה והכמיהה הגדולה לעבודה עצמית בנוה משפחה — לא יקום עוד, כנראה, לעולם כמו שהיה. וזה היה הנושא, המוכשר ביותר, להקמת מושב העובדים, לולא צורת המשק הקיבוצית שקלטה רוב מכריע של העולים שפנו לחקלאות, לא היה מספר החקלאים בישראל מגיע אף לחצי מספרו כיום, כפי שמגלים לנו המספרים של שנות 1936 ו-1948.

בצדי דרכים הוקמו משנת 1933 ומעלה ישובים, אשר צורתם עוד לא כונתה או בשם „תמושב השיתופי“ אשר אפשר להגדירה בסיסמה: „היה איש קבוצה בצאתך וחבר מושב באהלך“. הצורה הזאת, שהיו בה היתרונות המשקיים של הקבוצה, בלי כמה מן התקלות הנובעות מהשיתוף בטיפול ושירותים, לא זכתה לתשומת לב רבה בציבורנו מתחילתה. נראה היה הדבר כנסיון לא־נדרש לאחד עקרונות של שתי שיטות חיים

בהתמדה בריבוי מספר הישובים הקיבוציים משנה לשנה). המוצא היחיד יהיה בעבודה השכיחה, אשר תרבה במשקיני ואשר תסלף, בסופו של דבר, את כל חזון הקומונה; (ב) נהיה עדים (קצרי יד למנוע) לחזיון עויבת ותיקים במשקים מבוססים, התפוררות משקים צעירים ואי סיפוק הנשארים; (ג) נוסף לעמד מחוסרי-אונים לפני התנגדותה הנפשית של האשה לצורת החיים הקיבוציים, הנובעת מנתיקותה מהמשק החקלאי ומהליכות ביתה גם יחד; ד. נראה איך מתנפצים כוחות נפשיים גדולים שטופחו במאמצים רבים אל הקליפה הנוקשה.

לא כן יהיה אם נקבל כיסוד תכנה של התנועה הקיבוצית את הגדרתו המוצלחת של אחד מבוניה הנאמנים: „הייצור המשותף והזכות השווה על הנאה מפירות הייצור”. כל יתר המנהגים המקובלים מן הדין שיהיו נתונים לבדיקה ולבירור מבחינת תועלתם למשק, לפרט ולחברה, או נוכל להגיע לשהרור התוך השיתופי — חזון עולם לאנושות ויעוד גאולה לעמנו — מן הלבוש הצר, ההולם לשעתו, שנתפר לו לפני שלוש שנים שנה. כושר ההסתגלות לתנאים החדשים הוא סס־חיים לתנועה הקיבוצית בשעה זו דוקא כשנפתחים לפני התישבותינו אפקים שלא חלמנו עליהם.

גם בעתיד, לא תהיה הצורה הזאת מוכשרת לחדור לכל אזורי הארץ ולהמונים רבים בעם. המושב השיתופי, גם הוא, ימצא לו חיל מילואים בחלק מן העולים, ביחוד בקרב חיילים משוחררים, ובלי ספק ירבה וגם יפרוץ. אך גם הוא, בצורתו הקואופרטיבית (והוא עודנו מתנווד בין הקומונה והקואופרציה) לא ימשוך אנשי חזון ונוער חלוצי, אשר בלעדיהם לא יפוך בנינו הסוציאליסטי במדינת ישראל.

סגולות אלה נשארו עד היום נחלת התנועה הקיבוצית לזרמיה, ומדאיב איפוא שבעתיים המשבר הסטרוקטוראלי שהגיעה אליו התנועה, וכאז מקום להציג את השאלה: מהו תכנה היסודי של התנועה הזאת? אם נעמד בעקשנות על ההגדרה של „ייצור וצריכה במשותף בכל ענפי החיים”, הרי מקדשים אנו לבוש נושן מימי הילדות, שפקעו תפריו בתקופת ההתבגרות, והופכים קליפה לתוך, אם כן נעשה, תהיינה התוצאות ברורות: א. הורדה מתמדת של אחוזי ימי העבודה המכניסה במשק עם התפתחותו והמשכת התלות של כל המשקים הקיבוציים באנשים זמניים ונוער, כדי למלא את החסר בחלק העבודה המכניסה, ומה יהיה אם אלה לא יספיקו? (והם לא יספיקו בעתיד, כי ריבויים של חברות הנוער, או הגרעינים החדשים, משנה לשנה לא יוכל להיות

להכרת הרעיון הלאומי

מרדכי מרטין בובר

כללות הנראית לו כבלתי ניתנת להישבר, משום שהיא „טבעית“, דבר שצמח מן האדמה. הוא מוצא לו אחיזה במה שנתהווה, שלעומתו המדינה נדמית לו כדבר שנעשה „בידים“, ואפילו הכנסיה כדבר „מצווה“; הוא שכון מעתה בביתה הגשמי הגדול של האומה. אבל הואיל והיסוד הפעיל ביותר בתוך הקשר שבא לידי גילוי חדש היא הכרתו בחינת דבר שנתהווה, ממילא נעשה האופק צר, ויתר על כן, תופח פריונם של יסודות־העם עצמם. רגש־העם הקמאי, שחי במעמקי הנפש זמן רב לפני התעוררות התודעה הלאומית החדשה, הופך מכוח יוצר של הציבור בלב היחיד ונעשה לתשוקת־ערצמה של היחיד כחבר הציבור, רצון המתמחד עם ציבורים אחרים. האנוכיות הקיבוצית של היחיד מצאה את דמותה החדשה.

התוקף, כוח־השלטון, אינו כסברת היסטוריון גדול, יעקב בורקהארדט, רע כשהוא לעצמו, אלא הוא סתמי בפנימיותו, בחינת הנחתה היסודית של פעולה אנושית, רצון התוקף והשלטון, שאינו תוצאה של תוקף פנימי שקם „מאלין“, אלא הוא שואף להשיג תוקף, להתקין תוקף, מפוקפק הוא, והפך התוקף, שאין תכליתו להיות תקיף, אלא להיות תקיף מזולתו, נעשה כח הורס, לא החוקף רע הוא, אלא ההיסטוריה של התוקף.

העמידה על קיום עצמי יכולה להיות אמיתית ובלתי־אמיתית, כשרה ובלתי־כשרה, הן בחייו הפרטיים של בן־אדם והן בחייו הקיבוציים. גם האדם האמיתי עומד על קיומו כלפי העולם, אבל הוא עומד גם על קיום העולם כלפי עצמו. דבר זה דורש מדי פעם בפעם התחמת זכות עצמו כלפי זכות האחרים, התחמה שאין לקבוע לה כללים שכוחם יפה עולמית: הצבת־הגבול המתאמת נעשית בסוד מעשה־האחריות של השעה. דבר זה עומד בעינו הן לגבי העמדה האישית של היחיד והן לגבי עמדתו הלאומית. הלאומיות החדשה צפויה לה תמיד הסכנה ליפול ביד ההיסטוריה של התוקף, המפוררת את אחריות ההתחמה.

לצורך הפרדה זו בין שני מיני לאומיות, שבה עיסוקי כאן, עיקר העיקרים הוא להבין

א. שני מיני לאומיות

בכמה מן התנועות הרוחניות והפוליטיות בימינו מתמזגים, מניגה שאין דוגמתה, אמת ושקר, צדק ועוול. לעומת תופעה מהרודה זו, ההולכת וגדלה במידה מהרודה, לא די עוד בהפרדה הרגילה על ידי מושגים כלליים, שכיחים, הרי בכל אחד ממושגים אלה יסוד הפנוה יסוד השוא מושזרים ומובלעים כל כך זה בזה, שהשימוש המקובל, הנוהג בהם כאילו ערם בטהרתם, מוסיף להטותנו אל עומק התעיה. הפרדה בתוך כל מושג ומושג היא מעתה הכרחית, אם ברצוננו לצאת מן המבוכה ולהגיע לירי הבהרה חדשה.

כוחו של דבר זה יפה גם לגבי התנועה הלאומית שבימינו.

ראשיתה הסוציולוגית של הלאומיות החדשה נעוצה כידוע במהפכה הצרפתית, שרופפה בדרכה את המישטרים המדיניים הישנים ונתנה אפשרות של התעלות לאומות הנכבדות. בהתעלותן ובהתעוררותן לתדעה הן עומדות על חסרונותיהן הפוליטיים העדר עצמאות וליכוד טריטוריאלי וביטוי של אחדות ציבורית — הן שואפות לבטל חסרונות אלה, אבל שאיפה זו אינה מביאה אותן לידי דמות חדשה, אין הן מבקשות לכונן את עצמן בבחינת עמים, כלומר בסדר חדש, אורגני, הבני מתודעיו הטבעי של חייהם; אין הן מבקשות אלא להעשות בעצמן מדינות, מנגנוני־מדינה גדרים, מכניים־צנטרליסטיים, רוצות הן לחזור אל ההיסטוריה שחלפה ואין את נפשן לעבור ממנה, והלאה אל היסטוריה אחרת, הנקבעת קביעה לאומית במבנה.

דבר זה נטיב להבינו, אם נתבונן בראשיתה הפסיכולוגית של הלאומיות החדשה, מאות השנים למן הריפורמציה ועד המהפכה משמען — בידוד הולך ורב של האדם האירופי, הנצרות האחידה לא לבד שהיא נשברת באמצעותה, אלא שנשברת לבקיעים וסדקים אין מספר, ובני־האדם יוצאים ונשמטים מן המסכת שהיו שרויים בתוכה. היחיד המבקש מתסה מתגלה לפניו היציר הקיבוצי של העם, היחיד מרגיש את עצמו מעתה כאילו נקלט קליטה איתנה וחמה בקרב

ההפיכה העושה אותה לריפובליקה היא שעושה אותה לאומה. רק רומי זו, הריפובליקנית. היא אומה המכירה את כוחה, סדרה ותפקידה המיוחדים ובוזת ייחודה. דינאמיות זו של הוויה לאומית יכולה להגיע לידי השלמה בפיתוח היסטורי מיוחד של התפקיד; כך משיג עם המדינה הצרפתי את מלוא הווייתו הלאומית רק מתוך סגולת השליחות שבמהפכה הגדולה.

ברגעים מסוימים של החיים הלאומיים נגלית תופעה חדשה המסומנת בשם לאומיות. מטבעה סימן חולי היא. כשם שאבר שבגוף נעשה ענין לשימת-לב פנימית מתמדת רק משלקה במחלה, אף כאן כך: הלאומיות היא בשרשה תחושה של חסרון, מום או חולי. העם חש בו במדה גוברת את הנטייה למלא חסרון זה, לרפא מום או חולי זה. בין אותו תפקיד אימננטי של האומה ובין מצבה הפנימי והחיצוני נההותה או נתחזקה סתירה, הפוגעת בתחושת-עצמו של העם; לתגר בתו הרוחנית על סתירה זו אנו קוראים בשם לאומיות. הוויית-עם היא בחינת מי שיש לו פשוט בראשו עינים חדות-הראייה; אומה היא בחינת מי שלמד להרגיש בפועלתו והכיר ביעודו; לאומיות היא כמי שעניו לקו ומעתה הוא מתעסק תדיר בעובדה שיש לו עינים. עם תופעה של חיים הוא, אומה (שאינה במציאות בלי רגש לאומי) תופעה של תודעה היא, ולאור מיות תופעה של תודעה מופרות היא.

בעם העמידה על קיומו היא יצר הפועל פעולה יוצרת, באומה היא קשורה לבלתי-היפרד בתפקיד, אידיאה היא, ובלאומיות היא נעשית לתכלית ותכנית.

תוצאת ההתפתחות לקראת לאומיות יכולה להיות ממין כפול. או שעל ידי תגובה זו ותהליך-הריפוי המתחיל בה מתגברים גם על האיום וגם על הלאומיות ששליחותה נעשתה; או שהלי-אומיות מעמידה את עצמה כעקרון קובע שהוא עקרו של קבע, הוזה אומר: היא פושטת מעבר לתחום תפקידה, נעשית עצמאית, דוחקת בתר דעתה המופרזת את רגלי החיים הספונטאניים של האומה. אם לא יקום כוח-שכנגד, עלול דבר זה להיות תחילת האבדן, אבדן הוויית-עם הצבוע צבעים לאומניים.

הלאומיות הראשונית מורה כאמור על חסרון יסודי בחיי האומה. חסרון של אחדות, של חירות, של בסיס טריטוריאלי, חסרון שהיא חשה לתקנה. היא תובעת מן העולם את צורך-החיים ההכרחי. היא תובעת לקיים את "זכויות האומה" הבלתי-

כהוגן אחריות זו וסכנה זו. לשם כך יש לברר, חזיון זה של הלאומיות מה טיבו, וכן מה יחסו לעם ולאומה, ביתר דיוק: מה משמעו של עם? מה משמעה של אומה ביתס אליו? מה משמעה של לאומיות ביחס לשניהם?

במלת "עם" מתכוונים דאי ראשית כל לאחדות של עם; אבל למוצאו של עם יסוד הדם אינו בהכרח בחינת מכונן: עם יכול לעלות לא מתוך מציגה של שבטים קרובים קירבת דם בלבד, אלא גם מתוך מציגה של שבטים בעלי דם שונה. אבל תמיד מתהווה עם באחדות של גורל: כשסיעות בני אדם מעוצבות לכללות חדשה בשעת-שיתוף גדולה של פיתוך יסודות שהגורל המשותף פותכם זה בזה. "דמות טבועה" חדשה זו, שבשרשרת הגורלות הבאים היא היה ומתפתח בלשון גיתה, מתקיימת על ידי אחדות הדם השוררת מכאן ואילך, ואמנם אין מן הצורך שתהא מחלטה, אבל הכרח הוא שתישאר התו השולט שאינו ניתן לטשטוש גם בתקופות של עירוב-בירדס חזקים. היסוד הגופני שבהתקיימות זו היא המשכת הסוג בנישואי-פנים מדוקדקים פחות או יותר, והיסוד הנפשי שבה הוא זכרון אורגני משותף שבכותו, זכרון שיוצא לפעולות בבחינת מבנה-הנסיגות, שפה צורת-החיים. כניסה טבעית זו של היחידים החדשים בלידתם (ולא רק כניסה סמלית, כמו בכניסה), כניסתם לתוך אחדותו הגופנית-נפשית של העם, הוא הדבר שמציין אותו מבין כל הקבוצות: הוא מתקיים קיום ביאולוגי, בלי שנוכל לתפסו בקטגוריה ביאולוגית. כאן מצטרפים טבע והיס-טוריה באורח מיוחד.

בה במידה שעם מכיר ביחודו מעמים אחרים שהוא מיסוד הווייתו (פרישות המתבטאת בקדמות הימים בעקרון-הקודש הקובע נישואי-פנים) והריהו פועל מתוך הכרה זו, באותה מידה הוא נעשה לאומה. אומה היא איפוא אותה האחדות, באשר היא נתפסת בפרישותה הפעילה מדעת, ומעשה-ההכרה, שבו אני מדבר, הוא מבחינה היסטורית על פי רוב פרי תמורה פנימית-חברתית או מדינית-ארגונית — שבה ועל ידיה מרגיש העם את טיבם המיוחד של מבנהו ומפ-עלו וגודר בזה את עצמו כלפי אחרים. מה שמעצב עם היא עשייה מכרעת וסבילה מכרעת, ביחוד בימים של נדידה וכיבוש-ארץ; מה שמעצב אומה היא שינוי מכריע מבפנים של המעמד הנרכש, שינוי הנחרת בבחינה זו בהבנת-עצמו של העם. כך, למשל, ברומי העתיקה

עמים ניתנים להבנה, והם גופם יכולים להבין את עצמם, אם בחינת אלמנט ואם בחינת תכלית לעצמה. מי שתופס את העמים בחינת אלמנטים, רואה אותם כחמרי־בראשית. שמהם בנויה האנדר שות ושמהם בלבד תוכל להיבנות אנושות אחידה יותר, מעוצבת יותר, נאותה יותר לטעמה. אבל אין להשוות אלמנטים אלה ליסודות החי־מיים הנכנסים בתרכובת ויכולים להיפרד מתוכה לצורתם הראשונה. האלמנטים הרוחניים הייבים לשמור על עצמם, מפני שצפויה להם הסכנה שיאבדו את עצמאותם. תודעה עצמית אמיתית של עם משמעה שירגיש את עצמו בחינת אלמנט, בלי להשוות את עצמו לאלמנטים אחרים; שלא ידמה את עצמו כעולה על אחרים, אלא שישים את תפקידו „בין כוכבים” — לא על שום גדול הוא מתפקיד אחר. אלא על שום שהוא בחינת בריאה ושליחות. אין סולם של תפקידי העמים; אין לשים אחד מעל לחברו; אלהים מבקש לעשות את ברואיו שותפים במעשי־בראשית שלו. הלאומיות האמיתית מביעה בשעת משבר את תודעתו העצמית האמיתית של העם ומוציאה אותה אל הפועל.

ואילו מי שתופס את האומה כתכלית לעצמה, אין הבנין הגדול קיים ונחשב בעיניו, אלא כשלטון־עולם של אומתו. הוא רוצה להתגבר על חגוי בתרונה של שעה זו בדרך חתירה ולא בדרך קימור. פני האחריות אינם ידועים לו. בעיניו האומה היא דין בדינה שלה, אחראית לעצמה בלבד, ובכך בלתי־אחראית. אם תופסים אותה כך, היא נעשית בחינת מולך שמקריבים לו את מיטב הנוער של העם.

האידיאולוגיה הלאומית עומדת בפריונה כל זמן שאינה עושה את האומה תכלית לעצמה; כל עוד היא זוכרת את תפקידה בבנין הגדול, התפקיד שאך הכרתו טובעת את העם במטבע האומה, התפקיד שאין להגדירו במושגים, אבל אפשר להראותו ולפרשו מדי פעם בפעם כאי־דיאה, — סוד העם. הוא הסוד הרדום בלב העם, והוא מקיץ באומה, ובלאומיות האמיתית הוא מכיר את עצמו, אבל יכול הוא לגרוע בגלל יהירותה של לאומיות־השוא. אך עושה האי־דיאולוגיה הלאומית את האומה תכלית לעצמה, מיד היא מבטלת את זכות־קיומה: היא נעשית עקרה.

בשעה זו יחד עם עלית תקפה של לאומיות שוא, מתחילה ירידת האידיאולוגיה הלאומית.

כתובות, לקיימן לגבי עמה, כדי שיוכל למלא את הוויתור העמית ובה את תפקידו כלפי האנושות. היא מלהיבה את העם למלחמה על החסר לו לתכלית זו. אולם כשעוברת הלאומיות את הגבול הזה המוצב לה, היינו גבול הריפוי ותיקון החסרון, הריחי נלכדת בחטא של יהירות, מסימן־חולי היא עצמה נעשית עתה צרור של חלאים, יכול עם להשיג את הזכויות שעליהן נאבק, ולא רפא לו: משום שהלאומיות שנסתלפה מוצצת את לשדו.

אם לאומיות־שוא זו, היינו לאומיות הקיימת ופועלת שלא כחוק, מעבר לתחום יעודה, תשרור לא בעם אחד בלבד, אלא בקבוצת עמים שלמה. הרי פירוש הדבר, שחיי האנושות בקיומה העמי לקוי במחלה אנושה. זה הדין כיום: משמעות־אמת גדולה וחדשה נקנית למה שכתב משורר יהודי בלשון גרמנית, אֶלֶפֶרד מוֹמֶברט, כמוטו על חלקה השלישי של הטרילוגיה „אֵאוֹן”: *finis populorum*, קץ העמים.

להתוות את קרהגבול בין לאומיות כשרה ובלתי־כשרה ולחזור ולהתוותו בכל יום במהלך המצבים וההכרעות, זה ענינו של כל אדם בעל שיקול־דעת בעם. קודם כל הוא ענין למנהיגיהן של אומות ושל תנועות לאומיות. אם יחשבו השבון־נפש עמוק זה ואם יחדלו מלחשבו — בזה תלוי לא גורלה של תנועה בלבד — שנדונה להתפוררות כשהיא נעשית תכלית לעצמה — אלא במקרים לא מעטים גם גורל האומה. היינו אם תשוב לאיתנה או תופקר להתנוונות. התוויית קרהגבול אינה איפוא דרישה מוסרית גרידא אשר מבלעדי זאת אינה מחייבת: היא שאלת־חיים של הוויית עם, שהרי אין לה לזו מתלה אנושה יותר, מבשעה שנדחקת רצוניותה הניזונה מכוחות איתנים של הוויה טבעית־היסטורית, נדחקת ומשותקת על ידי מנגנון שהתודעה המופרות נוהגת בו.

ברם, אַמֶת־המדה הקובעת את התוויית קרהגבול, אין הלאומיות יכולה להפיקה מקרבה; אין להעלותה אלא מתוך הכרת האחריות העל־לאומית של האומה. מי שהאומה היא בשבילו עצמות עליונה, מציאות עליונה, מרות עליונה, מי שאינו רואה למעלה משפעת העמים הכבירה אבטוריטה מפורשת או עלומת־השם, אשר גם הקיבוצים האנושיים גם היהודים הייבים ליתן לפניה דין־והשבון בדומית הווייתם. חזקה עליו שאפילו ירצה להתוות את קרהגבול, לא ימצא את ידיו ורגליו.

ובאורח־מחשבתם במידה כזו שיוכלו לפתח רצון משותף אמיתי, רצון שהיחידים ירגישו ויכירו בו כברצונם שלהם ממש. לתכלית זו הכרח הוא מצד אחד „להפוך” את היחיד עצמו, עד שית־פוס את עצמו לא עוד כישות שלמה ובודדת, אלא כחלק מכלל גדול; ומצד אחר הכרח הוא שיימצאו או ייוצרו כללים מסוימים, המכשירים התחברות פנימית, אבל בלי שהמנהגים המשר־תפים יהיו מושרשים יותר מדי, עד שיעכבו את כינונם של חוקי־צדק חדשים. מוכשרת ביותר לקיום התפקיד הזה היא חברה, „המאחדת מוצקות של עם ישן עם גמישות של עם חדש”. כאן מסתבר כבר, שהעקרון הלאומי משועבד לעקרון המדיני; כדי ליצור קהילה המושלת בעצמה, דרושה הוויה לאומית.

הספר השפיע למרחוק, לא השפעה אידיאלית בלבד, אלא גם השפעה ישרה ולמעשה. כבר בשנה השניה לאחר צאתו פונה נציגו של עם קטן אל רוס¹ ומבקש ממנו חוקה. עם זה היו הקורסיקנים. ב„אמנה החברתית” כתב רוס: „יש עוד באירופה עם המסוגל לתחיקה: הוא האי קורסיקה. העזמה וההתמדה של עם אמיץ זה, שבכוחו חזר וקנה לו את חירותו והגן עליה, ראויות הן שיכבדו איש חכם וילמד אותו לקיימה בידו”. עתה פנו אליו נציגי הקורסיקנים — יהי נא הוא החכם הזה, העם הקורסיקני התקומם, לאחר שהיה כסוף זמן רב לגנואה, נחל את העצמאות, איבדה שוב וחזר וכבשה לעצמו. אחרי עמידה ברשות עצמו במשך שבע שנים כתב פטריוט קורסיקני לרוסו וביקש ממנו לתכן בשביל האומה הצעירה — שרוסו עצמו קרא אותה „אומה הולכת ונולדת” — שיטת מדינה „אינסטיטוציה מדינית טובה”. רוסו הבטיח לע־שות, זמן רב אחר כך התקייף ההמון את ביתו והוא עזב את מולדתו. עתה תיכן בסתיו 1765 את החוקה המיושחת לקורסיקה; אבל במצוקת הרדיפות, שהברייתוהו משווייץ, הניח הצדה את התכנית שלא הושלמה. בשנת 1768 קנתה צרפת את האי קורסיקה מידי גינואה.

בתכניתו הקטועה מתכוון רוסו לחברה הנבי־צית על החקלאות, חברה שבה בני אדם רתוקים לקרקע ופירות האדמה מוחלפים במישרים, בלי אמצעות הכסף; בעל הקרקע היא המדינה, וכל אזרח ואזרח מקבל את חלקו בנכסיה־כלל רק ביחס לשירותיו. העקרון הראשי של הכל הוא „האופי הלאומי”. כל עם ועם, אומר רוסו, יש לו אופי לאומי או מן הרצוי שיהא לו; אילו חסר

שפריחתה חלה במאה הי”ט ובתחילת המאה העשרים. ירידה זו יכולה כמובן ללכת בד בבד עם הישגים גוברים של מדיניות לאומנית, אנו חיים בשעת ביטולה העצמי של הלאומיות ברות. היא השעה של הכרעה, התלויה בזה, אם תיעשה ההפרדה ובאיו מדה תיעשה, להפרדה והכרעה זו כולגו שותפים, לכולנו ניתן להשתתף בהן.

ב. ראשיתו של הרעיון

הרעיון הלאומי החדש נקנה לו בסיס פעולתו מן המהפכה הצרפתית, באמצעותה צמח והיה ללאומיות החדשה; אבל לא ממנה נולד. מאתים שנה לפני המהפכה ניסח יהודי גדול, ר’ ליווא בן בצלאל מפראג (המהר”ל), את זכר־יות־היסוד של כל אומה בבחינה זו (*): חירות ועצמאות של חיייהם, חירות ועצמאות של הטריטוריה, חירות ועצמאות של האמונה. אבל רעיונותיו של ר’ ליווא שקדמו לזמנם לא נודעו ונשארו ללא השפעה. רק דור אחד לפני המהפכה הצרפתית מופיע הרעיון הלאומי בצורתו החדשה, או יותר נכון, בשתי צורות חדשות, אחת מדינית ביסודה ואחת תרבותית ביסודה. כפילות זו נעשתה קובעת לכל ההתפתחות הנוספת של המחשבה הלאומית והתנועה הלאומית.

אם מבקשים אנו תקופה, שיש לראות בה את שעת־לידתו העיקרית של הרעיון הלאומי החדש, הריהי התקופה סביב שנת 1765. באותה שנה מניח השווייצר צרפתי רוסו, והוא בן חמשים ומעלה, בזיניבה, את הנחתו על „האופי הלאומי”, שעליו יש לבנות את הקהילה המר־תפת־לעיני רוחו. ובאותה שנה מקבל בן פרוסיה המזרחית הרדר, והוא בחור בן עשרים, המשמש ככהונה בסביבת העיר ריגה, על ידי רשמים ממנהג־העם הלטיבי את הדחיפה המכרעת לתר־רתו על אינדיבידואליות העמים.

בשנת 1762 יצא לאור ספרו היסודי של רוסו „האמנה החברתית”, שבו נלחם בתוקף שלא היה דוגמתו עד ימיו, לדעה של „המרות הַלְת־ני נחלקת” של העם. מן הצורך הוא לכוון עמים, המחוקקים לעצמם חוקי צדק ובזכותם יוכשרו למשול על עצמם. אבל עיקר לשם כך הוא, שהעם יפתח רצון משותף אמיתי, ושוב: לשם כך צריך הוא להיות מאוחד, היינו, בניו צריכים להיות קרובים זה לזה במינם, בדמות־חיהם (*). השנה את הפרק „כפל יסודות” בספרי „בין עם לארצו”.

שאין לו בארצו. עמי אירופה המערבית מיושרים ומפולסים הם בנטייתיהם ובנימוסיהם. משום שאף אחד מהם לא קיבל צורות לאומיות מידי אינסטיטוציה מיוחדת. מן הצורך הוא ליתן לנשמות הפולנים פרצוף לאומי שיבדיל ביניהם לשאר העמים ושימנעם מלהיטמע בגויים, מלהתיי ברך בהם, מלכרות ברית עמהם. על ידי פעולה כזו יושג, שהאזרחים יצייתו לחוקים מתוך הסכס פנימי. ולהתחיל צריך בהרמת הרגש הלאומי: „ראשית תנו, על כל פנים, לפולנים דעה נעלה בשבח עצמם ומולדתם“. רוסו אינו חושב כלל על נחיצותה של בקורת עצמית בריאה לפולנים כשעה היסטורית זו. הוא דורש, שיטפחו את מנהגייהם הישנים, כי „מנהגים אלה, ואפילו הם סתמיים, ואפילו הם גרועים מבחינות מסוימות, אם רק אינם כך ביסודם, יהיה להם תמיד יתרון זה שיהיו משרים על הפולנים את הן ארצם ויכניסו בלבם סלידה טבעית מפני התמזגות עם עמי הנכר“. המסורות העתיקות יש להדשן, איפוא, אבל לא על שום שאמת־חיים מצאה בהן את הביטוי הנאות למהותו של עם זה, אלא על שום שהן נראות עשויות לשמור אותו בבדידותו ובאנוכיותו. יש מן המסקניות בדברים שרוסו משמיע בפרק על החינוך, שבעיניו ניו נודעת להם חשיבות יתרה: „החינוך הוא ששליו ליתן לנשמות את הצורה הלאומית ולהדריך כך את דעותיהן ורגשותיהן שיהיו פטריוטיים מתוך נטיה. מתוך יצר, מתוך הכרח“. התפקיד, המוטל כאן על החינוך, מורה כבר בכיוון של מה שנהגים היום לכנות בשם פרופגנדה.

ב„אמנה החברתית“ היה רוסו עדיין מזהיר מפני הרגליהם שהם מושרשים יותר מדי; עתה רצויים הם בעיניו, משום שהם נראים עשויים לקדם את רצון־העם האחד. שם היתה נקודת מוצאו החירות, שאינה מוגבלת אלא על ידי הרצון הכללי; ואילו כאן הוא מגיע לידי כך, שהוא מעלה את „הרצון הכללי“ הלאומי לדרגת עוצם ואחדות כזו, שהוא לבדו קובע את חינוך היחידים. אמנם אף שם דרש ליטול מן האדם את כוחותיו העצמיים כדי ליתן לו כוחות „הזרים לו“, היינו כוחותיו של הרצון הכללי. והנה כאן הוא רומז, מניין יש לשאוב אותם: ממקוה המסורת הלאומית. המגמה הפוליטית ערובה, כאן דברים נכונים ודברי־שוא באורח מסוכן, הטוטאליטאריות המודרנית על גווניה הלאומיים השונים מקורה בתערובת זו.

היה לו, הכרח היה להתחיל בנתינתו. כאן מתבלטת בבחירות המגמה המדינית־גרידא של רעיונו הלאומי של רוסו. „הייתי הראשון“, כתב לאחר מכן באיגרת שבה הביע את התמרמרותו על סיפות קורסיקה לצרפת, „שראה אומה המוכשרת לחירות ולמשמעת, בעוד ששאר אירופה לא ראתה כאן אלא חבורה של מורדים ושודדים“. מה שעושה את הקורסיקנים מסוגלים לחירות ומשמעת, הוא דווקא אופיים הלאומי שצמח מתנאי הקרקע, אופי המזכיר את אופיים הקדום של השווייצים; זה האחרון התנוון, וגם בקורסיקנים נראו בעקבות השעבוד העריץ סימנים רבים של התנונות, אבל מצבם המבודד מקל על החזרת האופי לקדמותו ועל שמירתו, ובדרך זו תוכל האומה ליעשות „אמנם לא נאדרת, אבל מאושרת“.

המגמה המדינית של האופי הלאומי אצל רוסו, שכאן אינה מראה עדיין אלא את צדה החיובי, מגלה את בעייתיותה שבע שנים אחרי חיבור התכנית הקורסיקנית.

בשנת 1769 מחליט בית־הנבחרים הפולני לפנות לרוסו ולהוגים פוליטיים אחרים כדי להשיג את צורת־החוקה הטובה ביותר בשביל פולין, אבל כנראה לא הוצאה ההחלטה אל הפועל, במה שנוגע לרוסו. אלא בשנת 1771. באפריל 1772 גמר רוסו את „העיונים על ממשל פולין“. אבל כבר באבגוסט של אותה שנה עשה פרידריך מלך פרוסיה את החוזה על חלוקת פולין עם רוסיה ואוסטריה.

כאמור קרא רוסו את הקורסיקנים „אומה הולכת ונולדת“, ואילו בפולנים ראה אומה העומדת לפני תחיתה. „האומה“, הוא אומר, „תמנה את תאריך לידתה השניה מן המשבר האיום, שממנו היא צפה ועולה... עם שהיא מתדשת כביכול את געוריה תחזור ותרכוש בתקופה חדשה זו את כל העוצם של אומה הולכת ונולדת“.

כדי להבטיח את עצמאות פולין, יש להגביר, לפי רוסו, את אהבת המולדת עד לידי „שכרון פטריוטי“. לתכלית זו יש לטפח ולפתח קודם כל את „המוסדות הלאומיים“, „המוסדות הלאומיים“, אומר רוסו, „הם הם שמעצבים את רוחו, את אופיו, את טעמו ואת נהגו של עם, שגורמים לו להיות הוא ולא אחר, שמפיחים בו אותה אהבה בוערת של המולדת, אהבה מיוסדת על הרגלים שאין לעקרם, הרגלים שבגללם הוא מת משעמום כשעה שמקבל בעמים אחרים הנאות

לאומיות. היכן אתן? הוא קורא. רגש זה הוא מבטא אותו עשר שנים אחר כך, בספרו „רעיונות לפילוסופיה של תולדות האנושות“ ובהטעמה רבה עוד יותר: „הכל, הוא אומר, נוטה באי־רופה לכיבויו, קמעה קמעה, של התכונות הלא־מיות“. אמנם הרגשה עמוקה חוזרת ומעוררת בו את התקווה, שאחרי ירידה זו תבוא התעוררות והתגלות חדשה של גשמות העמים, כי הרי בסופו של דבר אין ההיסטוריה יכולה לפי מהותה להתבסס אלא עליהן. „דבר נפלא ומיותר הוא בכלל“, אומר הוא, „מה שנקרא בשם רוחו ותכונתו התולדיים של עם. אין להסבירו ואין להכחידו; ימיו כימי האומה, ימיו כימי הארץ שהאומה יושבת בה“. תכונה „תולדית“ משמעה תכונה שנתהוותה התהוות היסטורית ובכך כפופה היא לחוקיהן של התהוות וגויעה היסטורית; ואף על פי כן מסמן אותה כאן הרדר כדבר שאין להכחידו. הדמויות היסודיות של העמים בזמננו דומה שנדונות הן להתפורר בתוך ציווי־ליזאציה כללית נטולת־צבע; אבל מעבר להתיפוררות זו מרגיש הרדר בתחית תכונות־העמים העתידה לבוא בפנים חדשות.

תוצאותיה הישירות של המהפכה הצרפתית בתחום יחסי העמים גרמו להרדר אכזבה חדשה. אותן האומות, שתכונותיהן הלאומיות עלולות היו להכחד, קמו כיהודות מדיניות זו נגד זו בתאוה בלתי מרוסנת לשלטון ולקנין, ומה שחי עוד בעם ממסורות עממיות, השתמשו בו כדי לקיים את אחדות העם בהאבקתו על שאיפות השלטון המדיניות שלו; הוטל עליהן כביכול לסייע בניסוח גאווה לאומית, שניתנה לשמש את המאויים הללו. הרדר, שלפנים קיבל בברכה את רוסו כקול קורא במדבר, הכיר עתה, לידי מה יכול הדבר להביא, כשהעקרון התרבותי משתעבד למדיני ולא להיפך. אף בספרו „רעיונות לפילוסופיה של תולדות האנושות“ יצא בלהט (בשנת 1787) נגד היהירות הלאומית והזהיר את עמו, את הגרמנים, שלא יחשבו את עצמם לעם־אלהים הנבחר שבאירופה, אשר העולם שייך לו בגלל אצילותו מלידה ואילו עמים אחרים נועדים לעבדו למען יתרוו זה; דבר כזה היה, קרא הרדר, „הגאות הפחותה של ברברים“. עתה, שבע שנים אחר כך, ראה איד אחוז היהירות הלאומית והאנוכיות הלאומית בעם אחרי עם ונתלקחה איבת הכל נגד הכל. „סכסוך של כל עמי כדור הארץ“. כתב (בספרו „איגרות לקידום ההומניות“), „מן

הרדר הושפע, כאמור, בהשקפותיו השפעה עמוקה על ידי רשמים שקיבל מחיי העם הלטיני. במאמר על השירים שייחסו בימיו למשורר הקלטי האגדי אוסיאן, מאמר שהתחיל כותבו באותם הימים בריגה, הוא מספר על לידת „התלהבות“ ממסורות־העם. הוא עצמו, מספר הוא, היתה לו „הזדמנות לראות שרידים חיים של זמרה פראית ישנה זו, של ריתמוס וריקוד זה, בקרב עמים חיים, אשר מנהגינו לא הספיקו עדיין ליטול מהם כליל את השפה והשירים והמנהגים כדי לתת במקומם דבר מסורס או לא־כלום“. בהשפעת רשמים אלה נתרקם בלב הרדר רעיונו על התרבות האנושית, כשיתוף פעולה של עצמויות לאומיות פוריות, והוא רשם אותו זמן מה אחרי שהותו בריגה. מן הצורך הוא „לעורר“ את הערכים החיים ה„נרדמים“ בקרב העמים ול„הפיק תועלת“ מהם; הכוחות האלמנטי־טריים, המובעים מבע ספונטאני בשיריו, באגדותיו, במנהגי ובנימוסיו של עם, יש ל„פתחם“ מצד הרוח לשם מפעל רוחני. בתרשים הגאוני „גם זו פילוסופיה של ההיסטוריה“, שתייבר הרדר בשנת 1774, כבר אנו מוצאים ביטוי מקיף לרעיון הלאומי בטביעתו התרבותית הזאת. הטוב „ורע“ על פני האדמה, בדמויות רבות המשל־יות זו את זו; הוא נחלק, „מפני שדמות אחת של האנושות וכבר־ת־ארץ אחת לא יכלו להכיל“. התפתחות אמיתית של המין האנושי אינה יכולה להתרחש אלא בעצמויות לאומיות, כי „מבחינה מסוימת כל שלמות אנושית לאומית היא“. כל עם מוכרח לנוח בקרב עצמו כדי לתרום את תרומתו להתהוות האנושות; „כל אומה ואומה יש לה בקרבה מרכז האושר שלה כמו שיש לכדור נקודה כבדו“. ובכן מוטל על כל אחת ואחת לשמור על אורה המחשבה המיוחד לה, לטפח את מנהגיה ונימוסיה, לפתח את נטיותיה וכשרונותיה. אבל כל זה כפוף לאחדות הגדולה של המין האנושי וחיוב לשרתה. הרוח היוצר צריך לחשוב „את כל האומות בכל רבגניותן“, „בלי שבדרך זו תיעלם מעינינו האחדות“, האחדות של כולן, המקהלה הגדולה, שבה מגיע לכל קול וקול מקומו ותפקידו. דבר זה על כל אומה להכירו, ואל תרהיב אחת מהן לטפל בעצמה בחינת תכלית לעצמה; אבל דווקא משום כך אסור על כל אומה לבטל את עצמה. הרדר חש כבר כשעתו ההיסטורית, ששפע העצמויות העמיות, השפע היוצר תרבות, הולך ומצטמק; תכונות

יטיל בו ספק? שפה, חוקים, חינוך, אורתודוקסיות יומיומי — כל אלה מחזיקים אותה. כל אלה מורים עליו; מי שאינו שוגה יחד עמם, הריהו טיפש, אויב, כופר, זר". לדברי אירוניה מרה אלה יש להשוות אותה קריאה של רוטו לפולין. שיטפחו את מנהגיהם הישנים למען תועלתם הלאומית־מדינית. אפילו הם גרועים מבחינות מסוימות. והרדר ממשיר: "תכונותיהם של עמים שונים מתגשים; ובה במדה נאחו כל אחד יותר במרכזו. השגוען נעשה לשלט לאומי". אותן התכונות הלאומיות, שמפסידות יותר ויותר כוח בעמקי פוריותן, מעלות מדה עזו כבירה כדי להתקומם זו נגד זו, לשלול זו מזו את זכות־קיומן, לחמוס זו את זו, לכלות זו את זו. לעומת מצב עולמי זה של לאומיות ממודנת מעמיד הרדר, עשרים שנה אחרי מות רוטו, את מרותה של הלאומיות התרבותית, שאמנם על כרחה תשתמש באמצעים פוליטיים כדי ליצור את התנאים הנחוצים לשם התפתחותה החפשית של מהות העם, אבל עליה לשקוד, שקביעתן של המטרה, הדרך והמידה לעשיה הפוליטית תישאר בידיה.

הסתם יתכן שיבוא; אפילו הונח כבר היסוד לכך". את הקולר על מצב זה, המאיים על האנושות בכליון, תלה דווקא בגאווה הלאומית, החופכת את שאיפת העמים מן הפנים אל החוץ. "בין כל בעלי־גאווה", הוא אומר, "אני חושב את בעל־הגאווה הלאומי לסכל ביותר". ולשם הנמקת דעה זו הוא מוסיף: "אומה מה היא? גן גדול שלא נוכש, מלא עשבים טובים ורעים גם יחד". התפקיד הלאומי האמיתי הוא תפקיד פנימי, תרבותי, חינוכי; מן הצורך הוא לנכש בגן העם את העשבים הרעים, ולטפח את הטרביים, מן הצורך הוא לעשות את העם יותר ויותר למה שנמצא במהותו בכוח, לפתח את הביטוי המיוחד, שלבשו האמת והראוי במהותו של עם זה בכוח. "השגוען הלאומי", המשתרכב במדה הולכת וגדולה, אינו יודע להבדיל בין עשבים טובים ורעים, אין לו אמת מדה, שלפיה היה מבדיל הבדלה זו, כי כל צמח לאומי הריהו בעיניו, דווקא בבחינתו הלאומית, צמח נאצל. "שגוען לאומי", כותב עתה הרדר, "שם איום הוא. מה שהשתרש פעם באיזו אומה, מה שעם מכיר בו ומוקירה, היאך לא תהא זו אמת? מי

אין אנו רואים כלל וכלל את תורת מארכס כמשהו מוגמר ונטול־טעות; להיפך, משוכנעים אנו שהוא לא הניח אלא אבן פינה למדע אשר עליו צריכים הסוציאליסטים להוסיף ולבנות בכל הכיוונים אלא אם כן רוצים הם שהחיים יניחו אותם מאחריהם. סבורים אנו שיש צורך מיוחד לסוציאליסטים הרוסים לפתח את שימושה של תורת מארכס באופן בלתי תלוי, שהרי תורה זו אינה נותנת אלא רמזים כלליים שיפותחו בבריטניה אחרת מאשר בצרפת, בצרפת אחרת מאשר בגרמניה, ובגרמניה אחרת מאשר ברוסיה.

ה. ל. נ. י., 1899 (צוטט על ידי י. סטאלין בשנת 1947)

סטאלין – והבדידות המזהירה

אלכסנדר ורת

טרוצקי היהודי היה אינטרנציונליסט על פי מזגו וחינוכו; סטאלין היה רחוק מזה, והכרזת ה„סוציאליזם בארץ אחת“ עלתה בקנה אחד עם שאיפות העם הרוסי באותה שעה. ההכרזה היתה כצרי לגאומת; היא הבטיחה יציבות; הציבה מטרות ברורות ומחשיות לנגד עיניהם; בשנות העשרים, ועוד יותר בשנות השלושים, נתנה בלבם את ההרגשה שרוסיה לא תיחשב עוד – כדעת בולשעוויקים ותיקים רבים – כעיבורה של אירופה הסוציאליסטית כ„דומן למהפכה עולמית“, אלא שהיא עצמה עתידה להיות מרכזו לציויליזאציה חדשה. דויטשר מזכיר כי עוד ב־1917 היה סטאלין מדגיש הרבה יותר מלנין או טרוצקי את שליחותה הסוציאליסטית המיוחדת של רוסיה.

מר דויטשר נבעת מכמה דברים שעשה סטאלין. הוא מדבר בבנו על הפאר וההדר האסיאתי שבהלוית לנין – ראוה שערך סטאלין לייסוד פולחן לנין שעמיד היה להתגלגל כעבור זמן־מה בפולחן סטאלין. בספר כולו נהוג דויטשר מנהג בנו בסגנון הכתיבה והנאום של סטאלין. עוד בשנת 1917 היו, לדבריו, כתבי סטאלין „הפרוטר רוט של התעמולה הבולשעוויסטית“. אכן דבריו היו ערוכים בפסקים קצרים ופשוטים, והיו מובנים למלינוי אנשים אשר חששו לקרוא את מארכס ולנין ושבעיניהם היה טרוצקי פיקח ואינטלקטואלי יותר מדי. „סטאלין“, אומר דויטשר, „היה מעונין בשימוש המעשי של פרקי המכונה הלאַגינית, ולא במעבדה של המחשבה הלאַגיניסטית“. אך אין הדבר פשוט כל כך, ויש לך הרושם, כשאתה קורא בספר הזה, שבדומה לרוב הסופרים המערביים הכותבים על רוסיה יש לו למר דויטשר חולשה לטרוצקי האינטלקטואלי והריהו נוטה לענות אמן אחר פסק־דינו הכולל של זה, כי סטאלין היה „בינוניות משעממת“.

כמדינאי מעשי היה סטאלין רחוק מכך וספק אם אפשר לקרוא לו סופר בינוני. דויטשר מודה כי „הסגנון העולה משידורי־השירות הסודיים (בימי מלחמת האזרחים) היה בהיר וחותר, מדויק וממחה“, אלא ש„במעמד קהל־גדול לא היה בכוח

אחד הנושאים המובהקים – מובהקים לא פחות מהמוטיב של זיגפריד ב„רינג“ של ואגנר – העולים לסירוגין מ־600 העמודים של הספר סטאלין מאת יצחק דויטשר*, היא שאיפתו של גיבור הספר לתת לרוסיה את משפט הבכורה על המהפכה העולמית (במידה שהיה מעונין בזו כלי־עיקר). משבעים שנותיו עשת סטאלין רק שבעות מעטים בחוץ־לארץ – חודש או חדשים באוסטריה לפני 1917, שבוע אחד בטהראן בחברת צ'אָרצ'יל ורוזוואַלט, ולאחרונה ימים אחדים בפוטסדאם. כל שאר ימיו חי ברוסיה; בשנת 1917 היה האיש הבולט היחיד במפלגה של לנין שיצאו לו מוניטין כבולשעוויק מהפכני בלא שהיה מהגר במערב כלל. ידיעתו את תנאי המקום, ביחוד במרכזי התעשייה שבקוקו מכורתה, ואת הפסיכולוגיה של העם הרוסי, היתה משובחת; היתה לו גם ידיעה שאין כמותה בבעית הלאומים הגדולה שהייתה טיפול דחוף וזהיר בשנת 1917. חושו הרק לגבי כיוון נשיבת הרוח, וכן לגבי תשוקותיו העמוקות של העם הסוביטי, יש בו כדי להסביר, מדוע סטאלין, ולא טרוצקי, היה המנצח בשעת ההכרעה אחרי מות לנין. דויטשר אומר בצדק כי בתוך כל המלל התורני של אותן השנים קשה היה לעתים קרובות להבחין בהבדל מהותי כלשהו בין דעותיו של סטאלין לבין דעותיו של טרוצקי (מלבד מה שדעותיו של האחרון ניתנו בבטוי „מזהיר הרבה יותר“). אבל היה תמיד הבדל בהרגשה, תחילה הבדל דק ואחר־כך גלוי יותר לעין. טרוצקי (כלנין לפניו) נהג הרבה יותר כובד־ראש מסטאלין במהפכה העולמית, שאירופה המערבית היא מרכז הסער הממשי שלה; ואילו סטאלין הסתפק לעתים קרובות בתרומת־שפתים למהפכה העולמית הזאת. הריב היסודי הוצא לאור היום על ידי סטאלין, אמנם באופן מלאכותי אך יעיל מאוד מבחינה טכיסטית, בשעה שהציג את תורתו החדשה והנור עזה על „סוציאליזם בארץ אחת“ כנגד תורת טרוצקי על „המהפכה המתמדת“.

* *Stalin. A political biography.* By Isaac Deutscher. Oxford University Press 1949.

ב.

דאגת סטאלין לבטחונה של רוסיה היתה ביסוד משפטי הטיהור המפורסמים של שלהי שנות השלושים. פרשה זו בספרו של דויטשר מצאתי כבעלת-ערך ביותר. בהבדל מחלקים קודמים, שבהם הוא כאילו כורע תחת שפע החומר ורוב סתירותיו, פרקיו של מר דויטשר על המשפטים הם בהירים ביותר ומבארים מה היה בחובם ביותר שלימות מכל ספר אחר שראיתי. המשפטים באו בתקופה שרוסיה עמדה לצאת סוף סוף, אחרי עשרים שנות תלאה, לדרך המלך של רווחה כלכלית (יחסית) ובאמצעה של תקופה שהיתה נראית לרבים (ספק אם בצדק) כתקופה של „ליבראליזם“. הליבראליזם לבש צורה של חנינות שונות ל„קולאקים“ בעלי-תשובה ושאר עבריינים, ושל „חוקת סטאלין“ משנת 1930 שנתפרשה לרבים כצעד ראשון במגמת חירות מורחבת. נכון הוא שהיא החזירה את הזכויות לכמה וכמה אזרחים. שנות 6—1935 היו השנים היחידות בימי סטאלין שבהן, כפי שמעיד מר דויטשר בצדק, הרגיש סטאלין „שנתקבל“ על לב העם והוא התחיל מופיע בטקסים של חלוקת פרסים ומקבל אנדי פרחים מידי ילדות קטנות לקול תשואות של אלפים מן הדור הצעיר, „דורו של סטאלין“. גם בזה היתה כוונת מכוון. שלא כהיטלר, אין סטאלין מעונין ב„הערצה“ כשהיא לעצמה. אך הוא הרגיש כי להצלחת תכנית החומש יהיה במגע האישי עם העם משום תועלת. בדרך כלל, היה המצב בחזית הפנימית משתפר והולך, וסיסמאות כגון „החיים יהיו טובים, עליונים יותר“ יסודן באותה תקופה. סרטיה עליונים, ואפילו „מטורפים“, אשר בשנת 1946 היו מעבירים את ז'דאנוב על דעתו מרוב הימה, היו מתיצרים בשנות השלושים לעשרות. הכל הלך למישרים ועלה על תקות סטאלין.

ואולם — הית היטלר, וסטאלין היה משוכנע, כנראה, אפילו ב־1935 ואפילו ב־1936, אחרי כיבוש חבל הריין מחדש והתפרצות המלחמה בספרד, כי המלחמה — וביחוד מלחמה עם רוסיה — היא ענין של שנים אחדות. סטאלין לא יכול לשכוח את איומו של טרוצקי, שבמקרה מלחמה יהיה הוא (טרוצקי) קלימאנסו של רוסיה, שירד לחיי המחזיקים בשלטון. הכל היה עלול ללכת לאיבוד במקרה מלחמה באם תישמט השליטה מידי סטאלין, ומנהיגים יריבים ינצלו את הקשיים הזמניים. יריבים־ככוח אלה מן הצורך היה

להוציא ניצוץ מתוכו או מתוך קהל שומעיו. אמת הדבר שסטאלין הוא גואם רע המדבר במלמול חדיגוני; אך מי שראה כמוני את הקהל הרוסי מקשיב לנאומו סטאלין בימי המלחמה אי אפשר היה לו שלא להתרשם מהשפעתם על העם: כשדבריו היו גם הם „בהירים והותכים, מדויקים וממצים“, בכל פסוק ופסוק הצליח לפגוע אל המטרה מתוך ידיעה עמוקה את נפש הקהל. לא הייתי ברוסיה בימי עלייתו של סטאלין לשלטון, אך כשאני קורא את נאומו ומאמריו יכול אני להבין כיצד נתנו דבריו לעם אותה הוראת־דרך ברורה שלא ניתנה להם בידי אחרים, ומדוע התרומם סטאלין בעיני העם על כל שאר המנהיגים בזמנו. אפשר לקרוא לזה דמאגוגיה; אבל זה היה ממש ההיפך: הדברים חסרו כל עתרת סלסול הנלווה לדמאגוגיה, והם נתקבלו בנפש הפצה כל כך משום שהיו נראים כדברים של טעם ושכל ישר הרבה יותר מדברי אחרים. זה היה אחד מסודות הצלחתו של סטאלין בעליתו לשלטון.

סיבה אחרת להצלחתו במקום שנכשל טרוצקי היתה שבמשך כמה שנים הסתפק בריכוז מרצו לשם השגת פיקוח על המפלגה הקומוניסטית ובעבודה מאחרי הפרגור. אמת, שאפתנות אישית ושנאת טרוצקי המריצוהו, אבל גם זו אמת, שהיתה לו מדיניות אשר אמנם לא היתה כולה פרי המצאתו הוא, אבל הוא היה בכל־זאת הראשון שהגשים אותה הלכה למעשה בהיקף עצום כל כך. אם בשנת 9—1928 הוא הכניס את ראשו בסידרת תכניות חומש ובמסע הקולקטיביזציה, הרי עשה זאת לא רק משום שראה את הדבר כבעל תשיבות חיונית לקיום רוסיה, אלא גם משום שאצבעותיו החזיקו יפה־יפה את דופק המדינה והוא ידע כנראה בדיוק באיזו מידה יהיו לו תומכים, וכמה תוכל הארץ לסבול — משום שהקרבות יהיו איומים. בדברו על המה־פכה התעשינית באנגליה כתב מארכס: „ההון בא לעולם כשהוא שותת דם ומלא חלאה מכף רגלו ועד ראשו“. אותם הדברים חלים עוד ביתר הצדקה בלידת „הסוציאליזם בארץ אחת“. ואולם על אף המכשולים העצומים שעמדו על דרך האינדוסטריאליזציה והקולקטיביזציה, הרי התוצאה, כפי שראינו ב־1939—1940, היתה רבת־רושם ללא ספק. היא נתנה לרוסיה את הכוח לעמוד בפני הפלישה הגרמנית ב־1941, ולאחר־כך — בעזרה חשובה אך לא כבירה מבחוץ — לשבור את חלק הארי של הנאצמאכט.

ג

בשנת 1937 כבר היה סטאלין, כמובן, בעל תודעה אירופית והתקין עצמו למלחמה המתקרבת. ואולם עד 1934 לא היה סטאלין מעונין ד"הצורך בעניני החוץ, ואפילו היה מעונין, לא הבין את המתרחש. לקומינטרן ניתנה כנראה בראשית שנות השלושים חירות מרובה, ובין אם הדברים נעשו במלוא תמיכתו של סטאלין או בלעדיה, הרי התוצאות היו הרות-שואה. שיא הדוגמאות לאיולת הקומינטרן היה מנהגו עם גרמניה: בעוד שטרזקי, הגולה בתורכיה, קרא עוד בשנת 1931 להקים חזית מאוחדת של הקומוניסטים והסוציאליסטים הגרמנים אשר היא לבדה יכלה למנוע את בואו של היטלר, הרי הקומינטרן הוסיף לנהוג בסוציאליסטים כ"אגף המתון של הפאר-שיזם". העובדה שסטאלין הכיר סוף סוף, כבר לאחר מועד, בטפשותה התהומית של מדיניות זו, ניכרת מן הבהילות שבה שטף ועבר בשנת 1934 אל רעיון "החזית העממית". בשנה זו נתעורר איפוא סטאלין, במאוחר, על סכנת-המות שבי היטלריות והתחיל מבקש לו בני-ברית, מאחר שלא היתה עוד אפשרות לרוסיה להמשיך באותה "בדידות מזהירה" שהיתה חביבה על סטאלין באותה שעה מכל מדיניות אחרת.

הנהגה בעוד שבעניני פנים גילה סטאלין בכל הזדמנות בטחון מפליא (עד שאפילו ממיבצעיו הפליליים ביותר, כגון ראשית מסע הקולקטיביזציה והטיהור יצא בשלום), הנה מדיניות-החוץ שלו חסרה היתה אותה מידה של בטחון והבנה, וביחוד הבנה פסיכולוגית. הוא לא הבין את הגרמנים, הוא לא הבין את הצרפתים. אפילו בשנת 1941 היו לו אשליות על אופוזיציה חזקה להיטלר בתוך גרמניה, ואילו תמונתה המהירה של צרפת, שבחזק צבאה האמין אמונה משונה ביותר, באה לו כאפתעה גמורה ואף כזעזוע עמוק, שכן גזלה רוב רובן של ההנאות אשר קיוה סטאלין להפיק מן החוזה עם היטלר בשנת 1939. עכשיו, ב-1940, עמדה נגדו גרמניה שנת-חזקה ולא גרמניה שנחלשה.

פרשת מינכן ואחר-מינכן בספרו של דויטשר אין בה כל חידוש ויסודה בחומר ידוע מן המיס-מכים הדפלומטיים שנתפרסמו ומספריהם של בני-סמכא כפרופסור ל. ב. ניימיר. בצדק הוא סבור שעד 1938 קיוותה רוסיה תקוה נאמנת להביא לידי קואליציה אנטי-היטלרית באירופה. ואילו אחרי מינכן התנהגו הכל מתוך ציניות והוסר-ריתוי במידה שזה. סטאלין ידע כי צ'מברלין עודו

לחטלם. על ידי סחיטה ושיטות "דרגה שלישית" הובאו הרבה מיריביו של סטאלין לידי "הודיה", נשפטו בדלתיים סגורות והומתו ביריה, או במק-רים מעטים, הוגלו. מר דויטשר המגנה את האכזריות שבכל אלה מבין ל"טעמי המדינה" אשר גרמו לטיהור, כשהוא משער בנפשו כמה תלאות היו יריבי סטאלין עשויים לגרום — אולי פשוט על ידי חולשה — אילו היו, למשל, חיים וקיימים עדיין בסתיו 1940, כשהארץ היתה מוצפת זעם ואכזבה עמוקה, פרי התבוסות הרא-שונות האיומות של הצבא האדום. כמובן, לסטא-לין לא ניתנה נבואה עד כדי כך; ספק אם אפשר היה לו לחזות את שנת 1941 בבהירות כזאת: אבל כל מיני מצבים אחרים יכלו להיוצר שבהם היו בוכארין או זינובייב עלולים להמציב בראש תנועה נגדו. בזה היה הדין עמו. לאמתו של דבר לא היה כנראה שום קשר-חשאים עצום, כדברי "המודים" במשפטים; כי מלבד קירוב לא נרצה איש מן המנהיגים הסטאליניסטיים — יבול דל ל"קשר" עצום כזה; אבל ברור היה, אפילו מענין רצח קירוב בלבד, כי הבולשביקים הותיקים היו בלתי-מרוצים, ממתנים לשעת הכושר — וזורעים אירצון ומרי בינתיים, גדולה מזו, הטיהור השיג מסרת אחרת, אשר היתה נוחה לסטאלין על אף כל האכזריות שבדבר: מאות אלפי "חשודים" סולקו ממשרותיהם ובמקומם באו אנשים צעירים מ"דורו של סטאלין", שבעיניהם הורם סטאלין כאיש שבו הם יכולים לבטוח. כל המוני הפקידים החדשים הללו השליכו כל יהבם על משטר סטאלין ובהגיע המלחמה תמכו בו בכל מאדם. אם הית בכלל קשר של ממש באותו זמן הרי היה זה הקשר שבהנהגת המרשל טוכאצ'אבסקי. הקשר הזה, אליבא דדויטשר, היה מכוון נגד סטאלין גופו; אולם דויטשר אינו מספר כי הקשר של טוכאצ'אבסקי היה בעל משמעות בין לאומית רצינית; נראה כי בשעה של אייזוהרות גילה טוכאצ'אבסקי את הסוד לבגש אשר מסר את הענין לסטאלין. נראה שטוכאצ'אבסקי חשש להתקפת גרמניה הנאצית, שבעקבותיה תוכה רוסיה מכה ניצחת. הוא תמך איפוא בחוזה נאצי-סובייטי בשעה שסטאלין עדיין היה מקוה להביא לידי בטחון קולקטיבי בברית עם מעצמות המערב. הקשר של טוכאצ'אבסקי לא היתה לו כמעט כל תמיכה בעם, והוא לא זעזע את רוסיה באותה מידה שזעזע אותה הטיהור. אך אפילו השפעתו של זה על חיי רוסיה, מעיר דויטשר, פחתה היחה בהרבה ממה שמקובל לחשוב.

ואולם ב-22 ביוני פלשו הגרמנים לרוסיה — ממש כנבואת קריפס.

בשעה שהוא בא לדון בתקופת המלחמה ניכר שהמחבר כבול על ידי חוסר מגע קרוב, מכלי ראשון, עם רוסיה. מעדיף הוא כל מסמך רשמי וחצי־רשמי על פני חומר אנושי חי, שהיה מסביר לו ביתר הצלחה מדוע ולמה התנהגו הרוסים כפי שתנהגו ומשום מה הלכו אחרי סטאלין. אחד המקורות החביבים עליו הוא ספר של גנרל בריטי — אחד הספרים הטפשיים הנבחרים ביותר שנכתבו על ידי גנרלים מאז ומעולם, צליליה החיים של הדרמה האנושית הכבירה ששמה מלחמת רוסיה, חסרים איפוא לגמרי מן הספר, ודמותו של סטאלין אשר במשך השנים האלה הפכה למשהו חי וחיוני מאוד לכל הרוסים, מוצגת כאן בצורה מעורפלת ומטושטשת. איוו הערה מקרית שהעיר סטאלין להרי הפוקינס מנופחת כאן למעלה מחשיבותה, בעוד שנידון בשהיקה גמורה היום הקריטי 17 באוקטובר, כשנדוע לאנשי מוסקבה החופרים הפירות מתוך לעיר, מתוך רגש הקלה עצום, כי סטאלין עודנו בקרמל. כמה מן העובדות הן מטורטות. כן, למשל, מקבל המחבר ללא ביקורת את ההכרזה הגרמנית על חצי מיליון שבויים רוסיים שנלקחו „על הדניפר“; הוא אומר כי „רוב המגפיים של חיל הרגלים באו מהחכרוֹה־שאל“ (ולא היא); אי הבנתו במה שקרה בסטאלינגרד בולטת מהודעתו ש„בשעה שהגנרלים שלו לא יכלו להסכים ביניהם את מי להתקיף ראשונה, את פון פאולוס או את מאנ־שטיין, החליט הוא (סטאלין) כי מאנשטיין יותקף ראשונה“. אבל האמת היא, שמאנשטיין עמד בעצם התקפתו. מתוך מאמץ לפרוץ אל סטאלינגרד, בעוד שפאולוס היה תקוע בתוך סטאלינגרד, וממילא לא היתה כל ברירה זולת הנסיון לעצור את מאנשטיין! והדבר התמוה ביותר: בספר מלומד מעין זה מביא המחבר דברים שאמרו סטאלין וצ'ארצ'יל זה לזה בשנת 1942 על פי מחזה תעמולה מגושם שנכתב ב־1947 — והוא קורא לזה „מסמך חצי־רשמי“! ואשר לבגידת הרוסים במורדי וארשה הריהו מזכיר בצדק שהצבא הרוסי נהדף על ידי הגרמנים, אך עם זה הוא מוסיף שהמטוסים הבריטיים לא הורשו לעזור למורדים בגלל „טינתו ונקמתו“ של סטאלין. ההסבר האמיתי הוא טיפוסי הרבה יותר לרוסים: הם סירבו לתת למטוסים האלה רשות חניה מאחורי הקוים הרוסיים משום שהי צבא האדום במורח פולין היה כמלוא נסיגתו

מנסה להסיה את היטלר מזרתה, ובאביב 1939 החליט כי גם הוא יכול לשחק אותו מישחק ואף להרחיק לכת ממנו. מנהגן של מעצמות המערב — על המשלחת התפלה שלהן למוסקוה בקיץ 1939 — היתה כזו שסטאלין לא היתה לו ברירה למעשה. מבחינתה של רוסיה היתה סכנת ההתנגשות עם גרמניה גדולה יותר בשנת 1939 מאשר בשנת 1938, בשעה שרוסיה עדיין היתה מוכנה, כנראה, לבוא לעזרת צ'כוסלובאקיה — אילו נלחמה צרפת, ואפילו היתה צ'כוסלובאקיה נלחמת לבדה.

אין צריך לומר, מדיניותו „המערבית“ של סטאלין בתקופת 8—1934 לא נבעה מנימוקים אנטי־פאשיסטים צרופים אלא מתוך חוש פשוט של שמירת־עצמו, כאשר היה, כשכלו כל הקצין, גם במקרה החוזה עם היטלר.

דויטשער מבהיר היטב שזו לא היתה ברית נוחה ושלווה, אך אין הוא מדגיש במידה מספקת את רגש המועקה והטינה כלפי גרמניה שהיו שוררים בתלקיט גדולים מן האוכלוסיה הרוסית. טינה זו, כשנצטרפה לנבואת־לב קשה, התמירה ביותר בשעה שחייילים רוסיים שחזרו מפולין התחילו מספרים סיפורי זוועה על „בני־הברית“ הגרמנים. רבים מן השדרות המשכילות וכן הנא־רים ממעמד הפועלים הובאו במבוכה קשה על ידי ברית זו עם „הקניבל“ היטלר, והיחס הכללי לאנגליה נעשה אוהד במידה מובהקת אחרי נפילת צרפת — אוהד הרבה יותר מן הקו הרשמי שהעיוו הממשלה וסטאלין לנקוט. עם כל זאת, הן לריצוי רגש הציבור, והן משום שהחחה עם עם היטלר כבר הוכח שאין בו ברכה, התחילה העתונות בסוף 1940 (ביחוד אחרי ביקורו העקר של מולוטוב בברלין, כשדחה את הצעת גרמניה לתת יד לחלוקת העולם) מעלה על נס, אמנם בזהירות, את התנגדותה של בריטניה.

ד.

בחדשים הראשונים של 1941 התחיל סטאלין, אולי בפעם הראשונה בימי חייו, בא לידי יאוש. הוא ידע בודאות שהמלחמה קרבה. ואולם, בצורה שגילתה חוסר־הבנה מוזר בטיבה של גרמניה הנאצית, ביקש מפלט במדיניות של אופורטוניזם מתוך תקווה נואשת להרויח כמה שבועות. כאן מקורם של מאורעות כגון גירושן של הציריות הצ'כית והיוגוסלאבית, ההכרה בממשלת ראשיד עלי בעיראק במאי 1941 וההוקעה הפומבית של סיר סטאפורד קריפס כמפייחהלה ומחרת־ריב.

מומו של „הסוציאליזם בארץ אחת” — ועתה הורחב המושג ל„ספירה אחת”. הפצצה האטומית יצרה שנאת זרים הריפה ברוסיה, וזו היתה קרקע פורה לאותה בודדנות תרבותית אשר היא עוזה ומובהקת עכשיו לאין ערוך יותר משהיתה בזמן מן הזמנים בין 1917 ל-1944. בודדנות תרבותית זאת היא דבר שסטאלין אחראי לו במידה רבה מאד בעצמו. כפי שדויטשר מעיר בצדק הוא מאמין בהגבלת הרמה של רוסיה האסיתית ובר הנמכת הרמה של רוסיה האירופית — ובסופו של דבר תהיה הרמה הכללית, מקרן זוית אירופית, נמוכה להדאיב. ברברינואציה חלקית זאת של רוסיה האירופית קשה לגמור עליה את ההלל, ואחת השאלות העולות בדרך ההגיון היא, באיזו מידה תאריך מדיניות זו ימים רק כל זמן שסטאלין מאריך ימים — ותו לא. כי בנוגע לקו זה יש כנראה, בעומקם של דברים, חילוקי דעות ממשיים בתוך הפוליטיביוור.

„ההמונים” אולי אינם דואגים ומצרים על הדבר כליכך — אף על פי שעדיין הם מעדיפים את צ'אכוב על פאדיאצ'אב, ותמהים בלי ספק מדוע אין מצויים צ'אכובים סובייטיים. אבל בדרך כלל מרוצים הם פחות או יותר, וקרנו של סטאלין — שהגיעה לרומה בשנת 1945 — עדיין רמה, בזכות הבינוי היעיל אחרי המלחמה והעליה ברמת החיים. תכניות גדולות כ„הגורות היער” צודדו את דמיון העם. הבריות מרגישים שבתקופת סטאלין נעשתה רוסיה, מצד הכמות, מחונכת יותר, וחוקה יותר משהיתה בכל דברי ימיה, וממילא אומרים הם שה„חזויאין” („בעל-הבית”, כך קוראים לו לסטאלין ברוסיה) ודאי הצדק היה עמו רוב הזמן.

אבל יש זמנים שלכם של הרוסים מתמלא דאגה ותמהים הם אם „בעל הבית” מאבד את שליטתו ומכניס ראשו בצרות גדולות מבחינה בין-לאומית. הלך-רוח כזה היה שורר ברוסיה באביב אשתקד, וסטאלין שמבחין יפה-יפה בנדי נודי דעת-הקהל שלו מיהר לבטל את הסגר ברלין וליצור הפוגה במערב. מטרתה העיקרית של מדיניות סטאלין לעתיד שאפשר לחזות, היא לבנות „סוציאליזם באיזור אחד” ולהמנע ממלחמה, לא בכל מחיר אבל כמעט בכל מחיר. רק סין יוצאת-דופן במקצת כאן.

הם לא רצו בעדים זרים לנסיגה זו.

קולעת אל המטרה הערתו של דויטשר על חתירתו של סטאלין ל„שלום של שלושת הגדוד-לים” ול„ספירות השפעה”. הוא מוכיח באופן מזהיר את העובדה שתכניות אחר-המלחמה של סטאלין שקדו על הבטחתן הרוסי ראשונה ועל קידום המהפכה באירופה לאחרונה. „הקומוניזם הולם את גרמניה כשם שאוכף הולם פרה”, אמר סטאלין למיקוליציץ' ב-1944, והוא אישר אמונה זו בעשותו כל מה שאפשר להמעיט את הנם של רוסיה והקומוניזם בעיני הגרמנים: פירוק תע-שיות, קו אודר-נייסה וכיו"ב. היה בידו גם לעשות את השמאל הפולני אוחד יותר לרוסיה על ידי מסירת לבוב לפולין; אך לא, עניינה של רוסיה קודמים.

תמיד יהיה, לדעת סטאלין, ניגוד יסודי בין הקפיטליזם ובין הסוציאליזם הסובייטי, אך דבר זה אינו צריך למנוע תקופה ארוכה של שלום או לפחות מודוס-ויואנדי, בין שניהם. יפה אומר דויטשר: „במציאות של פוליטיקה מעשית, אי-הרציפות של התהליך המהפכני חשובה לא פחות, ואולי עוד יותר, מן הרציפות”. למעשה שרד משהו מן השלום-של-שלוש-מעצמות (או מכל מקום של שתי מעצמות) של טהראן — אמנם שלום שאין עמו שלווה. במקום הסוציאליזם בארץ אחת בא סוציאליזם בספירה אחת. הצדק עם מר דויטשר באמרו כי בעיני סטאלין לא אירופה המערבית, אלא אירופה המזרחית היא הסדן של הסוציאליזם, וכי רוסיה יכולה להרשות לעצמה להסגיר את אירופה המערבית שאיננה עוד מבחינה כלכלית ופוליטית מרכז העולם — לקפיטליזם. בדין הוא מדגיש בכל הספר את חיבתו הגדולה של סטאלין למזרח. לגבי סטאלין המערב הוא מסתורי יותר מן המזרח. נות לו יותר בחברת סיני מאשר בחברת אנגלי או צרפתי — או אפילו פולני. אבל האם פירוש הדבר ש„ספירת ההשפעה” של סטאלין תחדור הרחק לתוך אסיה, ואם כן מה משמעותה המהפכנית, ולא רק הלאומית, של התפתחות חדשה זו, על כך אין מר דויטשר מעיז להנבא. האם בודדנותו הבלתי מוכחשת של סטאלין, בנוגע למערב, אינה חלה עוד על אסיה? אחרי המלחמה נתרכזו רוסיה בבנינו ובקיי-

הילולה דרב נתן

עזרא המנחם

א

רבי יעקב בר' יצחק אלנקוה, רבה החדש של קהילה קדושה ספרדים בעיר סקופלייה על גהר וארדאר, בא בשעריה בחמישי בשבת אחר שקיעת החמה. משמשה של העדה, חכם משה בר' שלמה בכר אדרוקי, בא להקביל פניו בבית הנתיבות הרחוק שבתחום הגויים, ועמו מניין יהודים הדוריישיבה שעמדו לפניו דמומים ושחוחי עגוה. מחמת האפילה שירדה לא ראו איש את פני רעהו. היו דומים לעדה שנתקבצה להמתיק סוד. המיית הברכות היתה חלושה. מכורבלים באדרות־שער פסעו באין אומר, כחוזרים מהלוויית המת.

היתה תקופת טבת. ערייה לבנה התפרקדה על פני שדות ויערים. כרכרה מכוסה כילה קמורה דהרה בלי קול, בוססת בשלג הרך. בדרך הלבנה העולה העירה, ורק צלצלי חוזג הקישו במין תרועה עמוקה שנתרסקה ברוח. בתוכה ישבה עדת החכמים, ספונים בחשכתה, עיניהם הערות נוצצות והבל לח נודף מפייהם. הכרכרה קרבה ובאה לתחום העיר ליד גשר הנהר. מכאן התליקה במירון, כמו נשתחררה מכבלים שהידקו אופניה, וחלפה בין שני טורי בתים צפופים ודהוקים שהטילו צל שחור על השלג המחמסמס. מסדקי הבתים נצנצו אורות זעירים, שעם כל קירבתם דומים היו כמבריקים מתוך מעבה יער. קולות ריגוש עלו מפנים הכרכרה; היושבים בה התנערו והמסך הפרוש על אשנבה הורם.

הכרכרה נעצרה בכיכר הקטנה ליד שער צר וקמור. מעל לשער התנשא בית־מידות עתיק ומגובן שחלונות קטנים ורבים נוקבים הזיתו. עליהם סככה תיתורה של גג, ארוכה ומשופעת. הכובשת את צלע הבית בצלה. מאחרי מושבו של הרכב הופשלה יריעה וכמה דמויות היזרוח נתגלו מאחריה. אחד אחד יצאו החכמים מתוך הכרכרה. משמשה של העדה, חכם משה אדרוקי, ניגש עד השער והלם עליו בידית העץ התלויה עליו. לוע שחור נפער כבמטה קסם, ובמין חפזון חרד המקה עדת החכמים פנימה באין אומר.

בירכתי מרתף שומם ורחביידיים דלקה באור קלוש עששית פגומה. חום לטיפ לפף את הבאים שנתאנהו ונשמו לרווחה. הם פסעו מאוששים לעבר מדרגות העץ הלוליניות, הרעועות והחורקות, שהוליכו מן המרתף אל היציע העליון. ביציע העליון דלקו עששיות שהוצבו בפינות. על גבי כנים גבהים עמדו פמוטים כפול־זרוע שאורם הבהב במין רטט תוגה דומה היה כי רוח נעלמה מרעידה שלהבתם. ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה פסע בראש עדת מלוויו לארכו של האולם. לצדו הרתיע חכם משה אדרוקי, ובזרועו הנטויה ובמין מלמול בלי־קול הודה את הדרך לפניו. בירכתי האולם היתה דלת פתוחה אל חדר המשכיות, או בית־עקד הספרים של הרב החדש בקהל קדוש ספרדים בעיר סקופלייה. אש חמה להטה בכירת־הלבנים, והכל עמד בו בחדר הספרים על מכוננו, כמו אך לפני שעה קלה עוד ישב על התורה הרב דמתא, שכיהן כאן ארבעים שנה. מחמת יראת־הכבוד בפני רבם החדש החשו זקני העדה, חכם משה אדרוקי היה להם לפה. — השבת וההודיה לבורא עולם — התיז מגרונו בצויחה רפה ונבהל מקול עצמו. — פה משכן כבודו — הוסיף במאמץ להתעשת. בדברו היו פניו מוסבות אל הרב ועיניו כמו ביקשו רחמים עליו ועל העדה. עתה חשו הזקנים לעזרתו ובמין התעוררות פתע אמרו כולם כאחד:

— ברוך בואך בצל קורתנו. תהא תורתך חופפת עלינו מעתה ועד עולם. — שיכלו ידיהם על לבם, הרכינו ראשיהם, עצורי־נשימה, מצפים. — ברוכים אתם לה' — נישא קול ממעבה קרבו של רבי יעקב בר' יצחק אלנקוה. פניו הלבנות היו חמורות וקור גשב בדברו. ישב על כורסה עמוקה והיה בוחן בעיניו העמוקות את החדר.

חכם משה אדרוקי ניתר ממקומו כמתעורר מיקיצה ואמר: — ברשותך אנו פורשים לבתינו. המנוחה והשלחה על מעלתו בתוכנו.

רחש עלה משפתי הוקנים כרשרוש עלים ברוח, ומיד התחילו יוצאים על בהונות רגליהם, כחשים על גבם את שפודי עיניו של הרב. בירכתי החדר עוד עמד חכם משה אדרוקי, ראשו נטוי לפניו ואזניו דרוכות לקלוט מוצא פיו של הרב. ר' יעקב יצחק הרים זרוע כבדה, החפזתה שרוול שחור ורחב, לאות כי אין הוא חפץ מאומה.

עתה היה לבדו. נשם נשימת רוחה ונתקרב אל התלן. סילק מעליו את היריעה והציץ החוצה. הבל פיו כיסה את הזוגית. ניגב הבלו בידו הרכה וזוהר לבן נצנץ לנגד עיניו. החלון נשקף אל חצר גדולה ומרובעת, גדורה בתים קטנים, נכפים, שמשא השלג הרובץ על גגותיהם עוד השח קומתם. לכו היה כבוד. דומה היה עליו שהעיירה כולה ספוגה וחפונה בתוך דליית אמות של חצר זו, שבוי הוא במבצר זעום זה, דמותו הגבוהה והתמורה חפפה על החלון, כבשה את אורו.

דרך פשפש אחורי שבחצר חלף חכם משה אדרוקי, פוסע לאטו, שקוע במחשבות. פתיתי שלג נפל, חדשים, רעננים, והדומיה עמקה. לא בכדי הטרידוהו דאגותיו. כלתה תקופה בחייה של העיירה הקטנה ותקופה אחרת ממשמשת ובאה. הוא, חכם משה אדרוקי, או בכינויו בפי תושבי העיירה, חכם מושון, משמשה של העדה זה שלושים שנה, ניצב עתה על גשר שתי התקופות. חש כובדו של משא שנטען לפתע על כתפיו וכעין סחרחורת תקפתו. אם תמעד רגלו כשהוא ניצב על הגשר, סופה של העדה להוותר לבדה מעבר אחד ורבה החדש, הזר והחמור, מעבר אחר. אולם, בכוחו הוא, חכם מושון, להטות את כף המאזניים לעבר זה או אחר.

— מה משמעותם של הרהורים אלה — עלה קול סביבו, קול מדובב, תובע מענה. הוא נפנה לצדדים. שמא מהלך אדם בעקבותיו? אולם על אף בוחק השלג לא ראה יצור חי. — אין זה כי מקרבי עלה הקול — נענה לעצמו חכם מושון, ממולו כרע בית-הכנסת הקטן, העתיק, שח קומה וקירותיו לבנים וסדוקים. בחללו הבהבה שלהבת ערה, בו ישבו עדיין ותיקים והגו בסתרי תורה, בקבלה ובמשיח בן-יוסף. ליד בית-הכנסת עמד בית תלמוד תורה, תלונותיו אטומים ותרסיו מוגפים, וסביבם ועליהם התרפקו בתי-משכנות דלים, כילדים נפתים אל חיק הוריהם.

חכם משה אדרוקי עצר מהלכו. לכו הלם וזקוק היה לנשימה קלה. מקום זה מכיר הוא וידע מיום עמדו על דעתו. באחד הבתים הדלים האלה ראה את אור העולם. בבית אביו החסיד חכם שלמה אדרוקי ע"ה ספג את רוח היראה והקדושה העצורה בעצמותיו. כסא הגבאות בקהל עדת ישראל שבעיר סקופלייה עבר אליו בירושה. אך, כסבור הוא, חכם מושון, שיאה לו יותר להיות מכונה משמשה של העדה, שכן לא התנשא מעולם לרדות בה, כאחד תקיף המתנהג כשררה עם בני עדתו. עיקר תפקידו לשרת בקודש. הוא שליה הציבור העובר לפני התיבה בבית הכנסת הגדול, הוא השוחט, הוא המלמד, הוא הדיין, הוא הפוסק הלכות בענייני יום יום. אל כסא הרבנות בעדה הקטנה לא נשא את נפשו מעולם. נהפוך הוא, כי גער בחסידיו, שלאחר פטירתו של הרב דמתא אמרו להטיל משא זה על שכמו.

ואולם נטל חדש וכבד מעיק על כתפיו עתה, כיצד יטה לבו של הרב החדש, ר' יעקב יצחק אלנקוה, היהיר והחמור, המופלג בתורה, לאהבה את העדה, ואף לרחוש כבוד לאמונותיה התמות? תששותיו גוברים עליו וחכם מושון רואה ברוחו והנה בתי העיירה מתמוטטים ומתפוררים, רוח עזה נושבת בהם ומפיצתם לכל עבר. על כן יתעשת. חלילה לו ליפול ברוחו. אם תימוט ידו, צפיר לה לעיירתו חורבן חס ושלוש. ואם איתן יעמדה. תיכון העיירה על תלה, שקטה, רוחשת בצנעה, מצפה לגאולה ולבואו של המלך המשיח.

ב

העיירה סקופלייה שוכנת על גדות נהר וארדאר שבארץ הבאלקאן. קטנה העיירה ונופה הירוק עמוק וקודר. גויים שבה רבים ויהודיה מעטים. הגויים נפוצים בפרוורי העיר התלולים והעקומים, המכוסים צללי אילנות רחבי נוף. אוושת דמדומים מרחפת על מעונותיהם הקטנים והעתיקים, החבויים בין סבכי ירק עבות. שדותיהם משתרעים מאחוריהם, דשנים, רעננים, נושמים נשימה כבדה. בבוקר בבוקר, כצאת החמה, הם יוצאים מנויהם, מידרדרים במורדות על קרונותיהם הארוכים שסוסים חומים מושכים בהם ותוקעים יתדותיהם בכיכר השוק. כאן

הם מוציאים מרכולתם, תנובת שדותיהם, ועד שעת הדמדומים ישוקו. עייפם, קהימבט, ורקמת תנומה פרושה על עיניהם הקרות, ישובו לעת ערב למעונותיהם שאור עגום, בודה, מבליח בהם. הלילה פורש ממשלתו עליהם במוקדם. אפילה ודממה חופפות על ניהם כעין אפריון, תחתיו הם יושבים צנופים עם נשיהם העבות, כחולות-העין, וטפם כורע לרגליהם באין קול.

נראה הדבר שיצרם של גויים אלה בבאלקאן דעך מכבר, ומשולים הם להר געש שכבה או ליצורים שנתאכזרו. רובם סרבים ומיעוטם תורכים, חסו בצלה של מלכות תוגרמה שדדתה בהם ביד חזקה, כפפה קומתם ומתצה ראשם. דורות רבים של שעבוד עיממו את צליל קולם והקפו את ברכ עיניהם. יצרם ומרצם שקעו פנימה, בשדותיהם, במעונותיהם, בלבם.

עדת ישראל הקטנה בעיירה סקופלייה היתה ספונה ברובע אחד, אף הוא כעין פרוור שנתרע קמעא מן העיר. תחומים טבעיים נתחמו לו. מאחוריו צלו העבות של יער ומלפניו נהר וארדאר הרחב, הסואן, שרוחות-לילה צופנות אימה הומות בו. כל הפרוור אינו אלא שלושה רחובות מפולשים שבקצותיהם תנצנץ יריעת רקיע כחול, זר ושאנן, טורי-בתים נמוכים עומדים משני עבריהם, ואכסדרות עץ עקומות ורעועות כפופות עליהם, פורשות מעטה צל, מחסה מחמה ומגשמי התף של קיץ, מרצפת הרחובות משופעת משני צדדיה ובאמצעיתה אפיק, בו זורמים תדיר מים רדודים, אשר יהפך בימי החורף, לשלולית ארוכה בה צפים גלידי-קרח עכורים, שלווה עמוקה נסוכה על פני הרחובות הרדומים בימות חמה וקופאים בימות השלגים. אולם רחובות אלה אינם אלא כעין פרווודור, באשר מובילים הם אל אותה כיכר עגולה שמצדדיה עומדים בית-הכנסת הגדול, בית המדרש הקטן ובית תלמוד-תורה.

עדת היהודים בעיירה סקופלייה היתה בעלת אמידות צנועה, נסתרת מעין רואים. משלותי-היד שאתו היו מורשת אבותיהם, ודוק: רוב רובו של הישוב הזה היה מורכב, כביכול, שוליות ולאן דוקא אומנים. אם תאמר חייט — קרי מטליא בגדים, אל תאמר סנדלר אלא אושכף, ואם סוחר — הרי סוחר בגדים בלים, ועל זה הדרך כל המלאכות המפרנסות בעליהן, תימה כיצד עדה שלמה עסוקה ראשה ורובה בדברים שבסולת, כדי להתקין מהם, על ידי הטלאה והדבקה, מלבושים וכלי-בית למיניהם. פליאה זו אינה מתיישבת אלא באותה דעה הרווחת בערי הבלקן על דבר תושבי העיירה הזאת, ואף הגויים בכללם, כי קמוצירי-המה כולם, אמרו עליהם על יהודי סקופלייה, שגם מעונותיהם בנויים טלאים טלאים. כאן נעצו מרפסת רעועה ושם הציבו קורה פגומה; פה הדביקו גג נקוב ושם הרכיבו עלייה רעועה על גבי כרכובה של אכסדרה. אולם בעלי-הדבר עצמם לא הודו בממשותו של לעז זה שהוציאו עליהם יהודים עשירים ובעלי-יחירה בקהילות ישראל שבבאלקאן. אורח חיהם זה היה עצם טבעם ולא היתה בו כל עילה לגנאי.

אך אילו באו אותם יהודים מערי הבאלקאן, העידו על סקופלייה כי עמי-הארצות הם תושביה כולם, כי עתה היו מרכינים ראש בעצב ונאנחים מרה, ואולם רגע משנהו היו מתאוששים כאילו נצנץ להם אור ממרחק, „אמנם לא זכינו כי יגה עלינו אור תורה וכי צדיקים יצאו מחלצינו, אך אמונתנו גדולה ויראת-אלהים שבקרבונו עמוקה“, וכי לא הסבירה להם התורה פנים או לא קנתה את לבם? לא היא. כוח מבינותם תחומים הוצבו לו, ואת אשר החסירה התורה השלימה האמונה, אם בגברים כך, בנשים על אחת כמה וכמה.

לאמונת אלהים זו, התמימה והאפופה מסתורין, נתלוו אמונות אחרות, שניות במעלה, שמקורן בתופעות טבע בכמה מתקופות השנה. הנה, למשל, אותה רוח-לילה הנושבת בשפלת וארדאר בעונת חורף ונישאת על גלי הנהר, בשעה שמתלקחת סערה כלילות קפואי-קרה, מתנשאות אמהות ממיטותיהן, חוטפות פרי-בטנן השוכב בעריסה, ומאמצות אותו באימה אל לבן, רוח זו הנושבת במרחק, מחלות ופחדים נושאת עמה, הפחד — מחלה היא שאין לה ארוכה אלא השבעות ולחשים, תינוק או עול ימים ש„מחלת הפחד“ תתקפנו באחד הלילות האלה, סכנה נשקפת לחייו, כן התהלכו יהודים בעיירה סקופלייה שרויים באימה מפני נשיבתה הנידונית של רוח זו, „רוח הווארדאר“.

עוד אמונה היתה להם ליהודי סקופלייה, הקרוייה בפיהם — „המים המתוקים“, לא הרחק מן העיירה, כמה פריסאות ממנה והלאה, הבוי מעיין מים חמים, כל הימים מבעבעים המים בחובו של המעיין, מפכים במין רטט נסתר, אך לא ישתפכו תוצה, ורק בעונת האביב יתחילו

לפכות, טיפין טיפין, לתוך גומה, וריח עולה מהם עם צליל דק, אומרים כי ריח המים מתפשט והולך על פני כל ישובי האדם מסביב, או יקומו יהודי סקופלייה, שריח המים עלה בנחיריהם, ויחושנו אל המעיין לשאוב ארוכה ממימיו, נכים וקשיגורל, נשים עקרות ויודעות-חולי, בעל-ימיה שחורה ומורדפי-פחד הסיחו דעתם מאלהיהם וסגדו למים, למים המתוקים.

ועוד אמונה מופלאה היתה נחלתם של יהודים בעיירה זו. בבית העלמין העתיק, העומד בתחום הגויים ובסמוך לבית הנתיבות, מצויים שני קברים, של רב אחד ומשמשו. עתיקות המצבות מאד, למעלה ממאתיים שנה שקרעות הן באדמה וכתובתן מחוקה. יהודי סקופלייה קיבלו מאבות אבותיהם, כי שני צדיקים בעלי-מופת טמונים שם, צדיקים שהופיעו בעיירה ונפטרו בה לפתע. ומדי שנה בשנה, ביום י"א לחודש שבט, בעיצומה של עונת השלגים, יערכו יהודי סקופלייה הילולה על קבריהם, זו הקרויה בפייהם „הילולה דרב נתן“.

ג

אתות בכירה לה לסקופלייה — סלונקי שמה. זה מראה אחר לה וצביון אחר. גדולה היא והירה, אצילה ושופעת קרני שמש ומצלחות גליליים בהורים. גויים שבה מעטים ויהודיה רבים. „הפיצותי אתכם בגויים“ לא בסלונקי, עיר ואם בישראל, הכותב מדבר, תגרים ובורסקים ושולחנים, חרישת ומלאכה, סבלים, כתפים וסוורים, ספנים ויורדיים, — בכל מלאכה ופרקמטיה עסקו ישראל בסלונקי. הרי יורדייהם: הכלילי-לחיים, עיניהם פחמים וקניהם עבותים ושחורים. חבל סבלים כרוך למתניהם הרחבים כגזעי אלונים, וסרבלי מכנסיהם מתנודדים אתוריהם. כפות רגליהם היחפות שטוחות כטלפי נמרים, ומרחחים בנחיריים שחורים ועמוקים. אותו תרבוש אדום ומעוך החבוש לראשיהם, — אות וסמל הוא לעזוז כוחם וגבורתם. אך מתחת לתרבוש האדום התנוצץ מצח לבן וטהור — מצחם של יהודים שומרי תורה.

ביום חול הומים שוקי העיר הקמורים והאפלוליים מהמוני היהודים מתרוצצים ושוקקים חדות חיים רבה. מדברים הם בקול גדול ובניגון מתמשך, המיוחד להם ליהודי העיר הזאת. נפציצותקו ניתנים לכל עבר בדרדור מחריש אונים, לשונם — לאדינו עסיסת מתובלת מלים תורכיות. בבתי מרוח צוננים שבלב השוק יושבים יהודים על שרפרפי-קש נמוכים וגומעים קהוה תורכית, ויש מהם צמודים לדלפקים ומשחקים בקוביה, בקלפים ובאישקוקי, אחרים מתדיינים בצווחות ובעוויות. מוגם הלהט הוא. בעידנא דריתחא ילגמו קהוה תורכית וירווח להם, בעמקם של בתי מרוח אלה עולים באש נתחי-בשר שריחם מגרה ומסחרר, לעת ערב יעטו עליהם יהודים לגרסם בשיניהם החדות, ונטפי שומן הם ילוקו בשפתיהם העבות, אחר ילפתו בלגימה חריפה מבעירה כליות ולב. אולם מעל לבתי המרוח הללו מצויים בתי תפילה קטנים, הדומים לאיים קטנים בים נרגש; דלתותיהם פתוחות בכל שעות היום והלילה, אדם מישאל שנלאה ממשאו ומתנו יפרוש אל בית הכנסת לפוש בו קימעה ולשפוך לבו בכמה מזמורי תהלים.

אך בשבת או מועד אין להכיר פניהם של חוצות אלה, כלתה רגל מן השוק. שבת גם הנמל שידי יהודים בלבד עסוקות בו כל ימות השבוע. אניה כי התקרב לנמל עם כניסת השבת, תשליך עגנה ותרכיץ על מרכולתה ומטענה עד צאת השבת. דומה, גם הגלים ינחו בשבת. אמרו: מעולם לא קמה טערה בים ביום השבת.

בצד היהודים הרבים שנפוצו בשוקים, בבתי-המלאכה, בסדנאות ובנמל הים, שבזכותם נתקיים השלטון בידי היהודים בסלונקי דורות רבים, היו יהודים אחרים שתורתם אומנותם, פניהם של הללו שופעים היו גאון ושלוה, וקניהם יורדים על פי מידותיהם, גוים זקוף והילוכם מתון. קול צעדם אינו נשמע ורק משי אדרותיהם מאורש כעלים שהפריחתם הרוח, ישבו להם הללו ימים ולילות בבתי המדרשות ההדורים, שהיו נפוצים בפרוורים, בסניבת המעונות השקטים, וקולות תורתם היהדו בהללם כרוחות טמירות. בדומה לערוצי מים רבים הזורמים ממעינות ומשקים כל חלקת-שדה וכל נתיב-דשא, גאתה ונחפשטה התורה על פני כל מבראות העיר. אמרו: כוח החיים האיתן והסואן בסלונקי במשך דורות רבים נסמך על יתדות התורה שהיתה פרושה על החיים כמין רקיע שכולו אור.

שלחות יצאו מן העיר סלונקי לתפוצות ישראל בבאלקאן. דמתה סלונקי לאילן גדול, עבות וכבד-גזע, שפארותיו רחבות וצלו פרוש למרחוק. אצילה ויתסנית, שמה עצמה גבאית

על עיירות ישראל הקטנות הנטושות סביבה. קבלו עליהן אותן עיירות מרות זו מאהבה. שכן צמחה להן ממנה תועלת של ממש. כמה וכמה דרכים היו להן לנצל טובה וחגיגה של הגבאית האצילה. ביקשו יהודי הבאלקאן מערי השדה לסחור, ופנו לסלוניקי. נתקבצו בה בימים שלפני פרוס החגים ופרשו סחורתם בשוק. מיד הכירו בהם כי זרים המה. תלבושתם הבלוייה העידה בהם, וכן גיבי לשונם ונגינת דיבורם. היו מהם שפשטו בבתים והציגו מרכולתם לפני עקרות בית. בקול זמר על לשונם הזעיקו אותן לקנות צעיפים רבי-נוי, מטולאי-גוונים, אפודות רחבות יריעה ממשי סגול, מיני ריקמה ותחרים יוקדי-צבע, מעשה ידיהן של נשיהם ובנותיהם. בסליהם קלועי-הנצרים הטמינו אבנים קטנות, אדומות כעין גחלת לוחטת, רצועות עינבר זהוב ופתילי מחרוזת מרשרשים ומתפתלים כנחשים חיים. על אלה נתנו עינן עקרות הבית, כי על כן סגולות הן מפני כל מרעין בישין.

יהודי עיירות הבאלקאן נתאוו לבקר לפחות פעם בחייהם במטרופולין של האימפריה. ביקור זה היו דוחים לרוב עד שהגיעו בנותיהם לפרקן. אז יטול יהודי מהעיירה סקופלייה מונסטיר, או מהעיירה ניש, את צקלונג, יתעטף באדרות השבת וירד לסלוניקי. מהלך הוא ברחובותיה השוקקים, תר בעיניו ורואה את הודה והדרה, את יהודי החולין סמוקי-הלחיים הנוטפים לשד חיים צהול, ואת יהודי הקודש, שהוד מסתורין והדרת-כבוד חופפים עליהם. ימים ושבועות ישנה בעיר עד שיעלה בחכתו אחד מבעלי המלאכה העלויים אשר יאות להילוות אליה, או אחד מפרתי-החכמים, צעיר וטוב, שנשתוקק לעסוק בתורה במנוחה ובשלווה. אולם יש ושני יהודים קשישים יופיעו בערב שבת באחד מבתי הכנסיות הגדולים ויסבו אליהם תשומת לבו של הקהל, הכרת פניהם תענה בהם כי לא לתור את העיר באו, לסחור בסובה, לדרוש ברופאים או למצוא חתן לבנותיהם. הללו שליחי-מצווה המה שירדו הנה על דעת קהל עיירתם כדי לבחור להם רב ומורה אשר יורה אותם דעה ויהיה אלוף לראשם.

ד

ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה הקיץ במוקדם באשמורת האחרונה. אותה מחשבה שעליה נרדם היא היא שהקשה הבורק ברקותיו ועוררתו. הקור בחדר משכבו היה רב והחשכה רבה. רק סילונו אור תיורים הפציעו בעד החלונות כפוליהוגוגיות. פחד נשתרר עליו. קור זה יותר משמרחה בעצמותיו מטיל מורא על לבו. דומה כי מהרהר הוא חרטה על שנקלע לעיר זו שקיבולה כתופן ידו. והרי שבועות רבים שקל בדעתו אם לקבל עליו כהונה זו. כבדו עליו הפצרותיו של רבנו חיים מרדכי פינצ'י, רבן של כל קהילות הקודש בסלוניקי, הזקן החרוף ועמוק הדעת, עד שנעתר לו. "רוצה אתה לילך לעיר שהתורה ממילא שוכנת ומצויה בה — טען חכם רבנו כנגדו — אין זו רבותא. לך למקום תועים, לעיר שמצויים בה הדיוטות לרוב וגלה להם אמיתה של תורה". ענה לו ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה ואמר: "רבנו, לעיר של כובי-אמונה אתה שולחני, כלום יש בי הכוח לסלק מדוחים רעים...? רבנו פינצ'י הרים גבות עיניו העבותות והיה כתמה. פניו לבשו חומרה רבה, אך מיד גמשך עליהן חוט של חסד והשיב לו בקול של בטחה: "אלהים יתן בך כוח, רבי יעקב, לך בכוחה של תורה והיא תפלט לך נתיב בלבבות". קולו של רבנו חיים מרדכי פינצ'י מנסר בחלל הקר של החדר, רוח אפו נושבת בו. ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה מודקה ממטתו. כבר הפציע השחר, לבן, דומם, מין עוזו מתעורר בו בר' אלנקוה והוא חש עצמו רבי-כוח. נכון להטיל מרותה של תורה.

התפלל שחרית לבדו, בלא מניין, מחמת השלגים לא נפתחו בשבוע זה דלתות בית המדרש הקטן והסמוך, המכונה "בית מדרשו של הרב". בין כך ובין כך לא אבה לראות פני איש. אכל פת שחרית שערכה לפניו שוכנת ביתו ואחר כך פרש לחדר הספרים.

במהיצתם של גיילים עתיקים חש עצמו תמיד נאזר גבורה. דעתו מתרחבת עליו. מצטללת, דומה עליו שכל הסתומות שבחיים מתיישבים לפניו, ריח עובש נודף בחלל החדר. ישיש בן תשעים שנה שכן בו, שעוד בחייו היה חשוב כמת, אף על פי כן יציבות של תורה ומסורת חמורה קבעו להן קן בבית. האמנם אין מרחב לתורה בעיירה קטנה זו? ייתכן כי היא, התורה, חדרה כאן למעמקים, תחת להתפשט על השטח, רגע משנהו עלו בזכרונו של ר' יעקב כל אותן אמונות שבני העדה שרויים בהן ופניו נתכרכמו. אולם, הלא כרועה בא לכאן, שומה עליו אפוא לתהות

תחילה על קנקנה של עדה זו בטרם יוציא משפט. אפשר שאך מעט מאד מיטיבים בסלונקי להכיר את טיבם ואפיים של בני עדת ישראל בעיירות הבאלקאן.

הוא לא שמע את הקול שקרא בשמו מירכתי החדר. חכם משה אדרוקי עמד בפתח. משראה את רבו יושב בכורסה שקוע בהרהוריו, ניבא לבו כי הסערה אשר ציפה לה כבר התחוללה. הוא קרא לו בשנית. ר' יעקב יצחק אלנקוה ננער. פניו היו זועפות. הוא הציץ בחכם אדרוקי, הוקן השחוח, שעיקשות ותקיפות-לב רבה נחרתו בו בפרצופו המגוייד. משקרא בשמו חש אליו חכם אדרוקי, החוה קידה וישב על הדרגש ממול הרב.

ר' יעקב פתח בקול שביטא את כל ישותו התקיפה. פתאום נסתלקו כל היסוסיו והוא שב אל עצמותו.

— במצותו של רבי ומורי חכם חיים מרדכי פינצ'י — פתח ואמר — באתי לכהן בעדתכם; הוטלה על שכמי השליחות הזו לשם כבוד התורה ועלי לקבלה ולקיימה.

חכם מושון אדרוקי השיב לו בקול של בטחה ושלוה:

— מקובל אתה עלינו, רבנו, וברוך יהיה רבנו פינצ'י אשר הנחה אותך אלינו. למקום של יראים באת, הצמאים לדבר ה'.

— יראים ותמימים — ניתק לפתע מפיו של ר' יעקב בר' יצחק וניחם מיד על דבריו.
— תמימים עם אלהים — נענה לו במנוחה חכם מושון, כמו לא חש בעוקצו של הרב — אמונה תמימה גם היא מעלה, חכם אדרוקי, הפטיר ר' יעקב ברצותו לתקן את אשר עיות.
— מעלה היא — הוסיף חכם מושון. אלה היו גם דבריו של רוענו הישיש והנאמן, הרב דמתא, זכר צדיק לברכה.

דממה ושתררה. כלבו של חכם מושון אדרוקי נצנצה תקוה. שמא בכל זאת יאבה הרב החדש לתהות על טיבם ומהותם של בני העדה? אם יכירם, ברי לו שגם יבינם.
ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה חש עצמו לא בנוח. לא באפיק זה ביקש לכוון שיחתם. אלא שזקן זה, חכם אדרוקי, כוח נסחר לו להטות את איש שיחו לאשר יחפוץ.
— רבה העבודה לפנינו, — פתח הרב ממקום אחר, — ואני בוטח בכבודו כי יושיט לי עזרה וסעד.

— דאגת העדה לנגד עיני, רבנו, מעייני נתונים לה כל הימים. אמנם תש כוחי לעת זקנה. אך איני רשאי ליפטר מעולה של העדה. משא זה אשא על שכמי עד מותי.
— בכוח רוחך אתה שליט על העדה, חכם אדרוקי, — נענה הרב אלנקוה בתוקף.
נתרומם ממושבו והתחיל פוסע בחדר. הוא היה גבה-קומה ואיצטלתו הרחבה והשחורה נוגעת בקרסוליו. אף הדרת-פנים היתה לו שהחומרה שבעיניו הקדירתה קימעה. חכם מושון אדרוקי מדד אותו במבטיו ושבע קורת-רוח כאב הלוּבש יהרהר למראה יוצא חלציו. גועם חיוך רפרף על פניו של חכם אדרוקי. בטיחות נכנסה ללבו. יתכן כי לשוא חרדה נפשו וחיי העדה יוסיפו ילכו למישרים כאשר היה בימי חייו הארוכים של הרב דמתא.
מעודד ומאושש תחם דבריו חכם אדרוקי:

— צייתנים וענוים הם בני העדה, רבנו, ומוקירים שמך. הם נתנו עינם בך ואתה היה להם לפני לפני אבינו שבשמים.

חכם אדרוקי התקין עצמו לצאת. לשמע דבריו האחרונים נתכסו פניו של ר' יעקב בצל. חכם אדרוקי, כיון שהפך גבו לא ראה כי שוב עטו פניו של הרב חומרה רבה.

ה

במוצאי-שבת נועדו בביתו של הרב החדש ארבעה מנכבדי העדה. נתכנסו לא בבית עקד הספרים כמקובל, אלא באולם הקטן והמוזג, המואר באור נרות החלב של ההבדלה שהרב סיים אמירתה זה עתה. ר' יום-טוב הגביר, איש שיבה הדור, ישב על הספה הרחבה ליד הקיר ומחרונות ענבר מתגלגלת בין אצבעותיו. בקצה השני של הספה ישב כעין ישיבת עראי, חכם אברהם נחמה, איש צעיר לימים וענוו, מיקירי העדה. ליד הקמין עמדה כורסה עמוקה, בה שקע כאילו בתנומה גבאי בית-הכנסת, חכם מרדכי בן-עטר. זקנו הארוך הסתלסל עד כרסו הנפוחה

ופרצופו השעיר הפיק עצמה ותקיפות רבה. הרביעי היה חכם מושון אדרוקי, שישב סמוך לדלפק ההברלה.

ר' יעקב בר' יצחק ידע שאלה באו להשיח עמו בעניין נכבד. לאחר אמירת כמה דברים שברגילות, כגון על עונת השלגים שהכבידה אכפה על העיירה בשנה זו שהיא מעוברת, על הדרכים הנשמות מחמת הכפור והקרה ופרנסתם של ישראל שנתקפחה בשל כך — פתח חכם מושון אדרוקי ואמר:

— רבנו, ימי שבט ממשמשים ובאים. כיום י"א לחודש שבט, הוא יום פטירתו של הרב נתן בן אלישע זכרונו לברכה, מקיימים אנו מנהג מקובל מדורות בעיירתנו, לעלות על קברו בבית-העלמין. אור ליום הפטירה אנו עורכים הילולה לכבודו של הצדיק ומשמשו עליהם השלום. קבלה היא בעיירתנו שרב העדה הולך לפנינו ביום זה שאנו חולקים כבוד לאותו צדיק. בשנים האחרונות לא זכינו כי רבנו, הרב המתא, יילה עלינו, מחמת תשישותו ושיבתו המופלגת. עתה, מן הדין כי יחודש המנהג ורבנו שיחיה ייספח אלינו בהכרת הצדיק והזכרת שמו.

— מן הדין, רבנו, מן הדין, — החרו החזיקו יקירי העדה אחרי חכם מושון ותלו עיניהם ברבם.

ר' אלנקוה בחן אלה המבטים שכיתרוהו והיה כנתון בסד. הדבר בא עליו במפתיע אך מיד התאושש וענה ואמר:

— הרבה עוררין יצאו מתפוצות ישראל על מנהג זה המקובל בעדתכם. עדיין לא נתתי דעתי ה...

— עוררין יצאו...? — זנק ממקומו הגבאי התקיף חכם מרדכי בן עטר, ונרתע מיד מקולו של עצמו.

— עוררין יצאו מתפוצות ישראל — נשמע בדממה, כאילו ממרחק בא, קולו הכבוש של ר' יוס־טוב הגביר, — מה עילה נמצאה, רבנו?

— מנהג קדום הוא, ר' יעקב בר' יצחק — חמק מבין שפתיו ההדוקות קולו הרך של חכם אברהם נתמה, הצעיר שבחבורה.

— אמנם מנהג קדום הוא — השיב ר' יעקב ופניו עטו הרהורים — קדום מאד, הילכך נשתכח מצואו. אך יש להם לאותם עוררין על מה שיסמוכו.

— יש להם על מה שיסמוכו? — נשמע שנית קולו של ר' יוס־טוב הגביר — אדרבא, ילמדנו רבנו!

קריאה זו שהיה בה ערעור על העוררין העמידה את ר' יעקב בר' יצחק על עומק שרשיו של מנהג זה בלבם של בני העדה. הכרה זו הביאה בו מבוכה והשרתה עליו דכאון. דממה גפלה בין המסובים. ר' יוס־טוב הגביר, שתד דבריו עדיין היה מנסר בחלל האויר, עצם עיניו, השפיל ראשו ומחרוזת הענבר נשמטה מידו. ר' אברהם נחמה כמו נפחד מן המחלוקת העלולה לפרוץ, דומה היה כי עוד מעט יצנח מקצה הספה ויקרוס תחתיו. ואילו חכם מרדכי בן-עטר, הגבאי התקיף, שקע בכורסה, הידק שמורות עיניו. במקום שר' יוס־טוב הגביר נוטל חבל בויכוח שבעניין, הרי הוא, הגבאי התקיף, כמיותר בעיני עצמו. רק חכם מושון אדרוקי היה ער ורדור. הוא הודקף ממקומו ואמר:

— רבותי, מנהג זה שמקובל בעיירתנו מדורות, מטבע הדברים שיקויים גם בדורנו ובדורות הבאים. לא ניתנה לנו הזכות והסמכות לפסול אותו או לבטלו. אפילו רצינו לא היה לאל ידנו לעשות כן. אם יצאו עוררין על מנהגנו זה — הרי העניין שנוי במחלוקת. הרבה מנהגות בישראל שנויים במחלוקת, כלום בשל כך הם מתבטלים? תכלית פגישתנו הערב היא להחליט על הכרזה אשר תצא השתא מאת רבנו ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה, הכרזה על ההילולה דרב נתן, אשר תקויים במועדה כמדי שנה בשנה.

חכם מושון דיבר בקול מתון אך בבטחה רבה, גופו לא זע בדברו. אותה שעה היה הרב שעוז על הקמין שחום רב נבע ממנו. מכוון היה כאילו תקפתהו צינה. עיניו היו עצומות וחומרה רבה נשתפכה על פניו. לפרקים נתעוו פניו כמו סבל יסורים שבגוף. אולם מעט מעט התעשת, שקח עיניו ואמר:

— הכרזה מעמי, לאו מלתא זוטרתא. הודיה בצדיקותם של אלה, אלה הטמונים שם ובקדושת קבריהם... אי אפשי, חכם אדרוקי, אי אפשי...
— הלמה? — נעתק מפיו של הגבאי וגופו נודקר.

הרב הביט לעברו בעינים מושפלות והיה כתמה על העזתו של זה, שתקיפות של עם־הארץ היתה טבועה בו. אך גם פניהם של יתר המסובים הביעו תמיהה. על כן השיב:
— עוררין יצאו על קדושתם של אלה המחזקים בעיניכם צדיקים. יש הסבורים שאותם הקבורים שם אינם אלא... נביאי שקר אשר הוליכו שולל את בית ישראל והעבירו רבים על דתם ואמונתם, רהמנא ליצלן. כופרים היו ובעלי־כזב...

הגבאי התקוף והכרסתן חכם מרדכי בן־עטר, שסבר כי דברי תשובה אלה מכוונים אליו, ישב זקוף בכורסתו וכולו סבר של תמיהה. אמנם גונב לאזנו שמץ מה מדברי הבאי אלה, אך מעולם לא שת לבו אליהם. עתה שהדברים יוצאים מפורשים מפיו של הרב החדש — תמה היה ונכלם, נכלם ותמה.

המסובים שתקו. ר' יעקב בר' יצחק המשיך ואמר:

— ידועים הדברים בתפוצות ישראל, בכל עיירותינו הקרובות והרחוקות. ומן הדין שגם קהל קדוש סקופלייה יפקח עיניו ויתן בלבו את האמת לאמתה.

— שמועות אלה הגיעו אף הגיעו לאזנינו — נחלץ חכם מושון ואמר. ר' יום־טוב הוא שגלה אזנינו על הדבר בשובו ממסעותיו על פני התפוצות לפני שנים מספר.
נתעורר ר' יום־טוב הגביר ואמר:

— כן, ידועים אנו. ר' יעקב בר' יצחק, את אשר יש בפין לאמור. אותם המחזקים בעינינו צדיקים היו שלוחיו של משיח השקר שבתי צבי...

— הם, נתן העזתי ומשמשו — הוסיף בהתפרצות פתע ר' יעקב בר' יצחק אלנקרה. — הלהם חסגדו, רבותי, אתם באי־כוחו של קהל קדוש ספרדים בעיר סקופלייה?
ר' יום־טוב הגביר השיב בתקיפות שלא היתה מקובלת עליו:

— אנו, ר' יעקב בר' יצחק, לא קבלנו אלו הסברות ואלו ההוכחות שעדיין אינו חותכות, הם, בעלי ההוכחות, לחוד, ואנו בדעתנו לחוד. עדיין לא סברנו ולא קבלנו דעתם כלל וכלל.

עננים נתקשרו במצחו של ר' יעקב בר' יצחק. בת־קול זו ששמעו אזניו היה בה מן המאיים. אמנם במצוות רבו, רבנו חיים מרדכי פינצ'י, בא למקום זה כדי להטות תועים מדרכם הנלוזה. אולם עדיין לא הכין עצמו כדי לאסור מלחמה על תמימי הדעה. והנה הם, בני העדה, כבר מקדשים עליו מלחמה. דומה עליו כי הם שואלים: הלנו אתה או לצרינו? והוא תייב תשובה לאלתר. היום ולא בכל יום אחר. בלילה זה. ואולם כיצד ייעתר להם בעניין זה המתקרא „הילולה דרב נתן“ בשעה שידוע ברבים כי למשיחו של נביא השקר הם סוגדים, נביא השקר שבתי צבי? הוא סמך ראשו בידיו ושהה שעה ארוכה בדממה. משנשא ראשו היו מבטיו מעורפלים ומטושטשים. לא ראה שהמסובים יצאו את החדר אחד אחד בחשאי.

רק חכם מושון לברו נשתהה בחדר. ר' יעקב בר' יצחק לא ראהו, צלה של המנורה כמו מחה דמותו המכורצת. משראהו לבסוף ר' יעקב בר' יצחק חלף חיוך פתע בפניו, כמו התעודד קימעא מההכאון שאפף אותו. בשברון רוח חש כי בכוחו של חכם מושון לסעוד, לסמכו לבל יפול. ואולם חכם מושון הוא בר־פלוגתא שלו. מחיצות וסייגים ניצבים ביניהם ואין גשר עליהם. אין גשר... ומי יכריע את מי, ידיו של מי תרפינה תחילה? הוא, ר' יעקב בר' יצחק אלנקרה, שליחו של חכם רבנו חיים מרדכי פינצ'י, רבן של כל קהילות ישראל בסלוניקי, אם יפגע בו חצו של הדיין הותיק חכם מושון בר' שלמה בכר אדרוקי, ונבעה פרץ באמונתו — תורתו מה יהא עליה? הן נשלח לכאן לתקן את אשר עינתו דורות באמונתם של בני העדה הזו, ולא כדי לצרף את עצמו למניינם. חלשה עליו דעתו. ראה הר גבוה מזדקר לעיניו שכוח ועצמה רבה יידרשו ממנו להגיע לשיאו.

מירכתי החדר נישא קולו החד של חכם מושון אדרוקי:

— מצפה אני למוצא פיך, רבנו, לא אבוא בקהל עדתי עד אם אבשרם בשורה כי יקום רבם ויתייצב בראשם לפאר ולרומם ואת ההילולה...

ר' אלנקה נתעורר.

— מה דברים בפ"ך, — נזעק, ולבו נתכוון מעצמת כאב שבחוגה עמוקה, — כלום עלי לאשר ולקיים זה המנהג שאין משלו בישראל, מנהג של כפירה דרך תועים וכזב שבאמונה?... — אמונה בלא כזב, רבנו, אמונת יראים מקיימי מסורת אבות... ואם ירהיב אדם עוז ויניף גרון על מסורת זו להכריחה — כלום יעלה הדבר בידו? ראית אילנות שנגדעו גזעיהם ואמיריהם נפלו לארץ, כיצד לתקופת השנה צמחו ועלו, שילחו ענפים וכדים... אך בכדי תאמר רבנו, להסתער בכוחך הרב על אילן עבות זה, שב וזקן, הנערץ בלב לבה של עיירתנו... — נאמנים עלי דבריך, חכם מושון, — השיב ר' יעקב בר' יצחק ברטט של יגון — אך כלום פטור אני במפגיע מעולה של חובה זו? האם אין מוטל עלי לנסות כחיי, לומר לבני העדה דברי כיבושין, מוסר ותוכחה...?

— כבר קידמון אחרים, רבנו, במעשה זה, אולם, כלום ראויים הם בני העדה לתוכחה? כלום טמו מדרך הישר או כי יעבדו עבודה זרה? למה תאמר להוכיחם, רבנו? חלילה לך, מן השמים יצא הדבר כי יקדשו ויפארו אתך צדיק נסתר שעצמותיו טמונות בבית־העלמין שלנו מדורי דורות, מן השמים יצא הדבר, הוא אשר אמרת, רבנו, כבר קידמון אחרים, ומן השמים רמוז להם כי יסלקו ידם מן המעשה...

— מה דברים בפ"ך, חכם מושון.

— תא שמע, רבנו, עוד בדורות עברו קם אחד רב ונכבד ממרחק בא, מעיר סופיה, ר' רחמים בן מוהר"ר וינטורה, להשתטח על קברי צדיקים בעירנו וראה קברו של רב נתן בבית־העלמין והוציא עליו לעז וגדרו וכרגע יבשה ידו, נזדעק וביקש רחמים ומחילה, קיבל עליו ללמוד מן היום והוא בספרי המדת ימים של אותו צדיק נסתר ושב ורפא לו... הוא אשר אמרת, רבנו, מן השמים יצא הדבר, וחלילה לך להרים ידך, חלילה לך, רבנו... זו חובתי להזהירך... ואף אם לא תרחש אמונה בלבך לאלה הדברים המקובלים בעדתנו, הריני אומר לך, רבנו, חזור בך, חזור בך! אני, חכם משה בר' שלמה בכר אדרוקי, לא אתן, לא אתן! אני איש ידך, ואם חלילה תמאן, מוטב כי תשוב בדרך אשר באת בה ולא תמיט שואה, חס וחלילה, עליך ועל כל בני העדה... אלה הדברים אשר דיבר חכם מושון, פרצו מפיו לפתע בלא שנתכוון מלכתחילה לאמרם, אך משנאמרו ודאי שצריכים היו להאמר ואין חרטה בלבו.

רבנו יעקב בר' צבי נתרעד, מניין הקור הזה, מהרהר הוא בדמדום של הכרתו, כלום נפתח אשנב אל חלילה האפל אשר זעף שלגים משתולל בו? דומה עליו כי מוצג הוא יחידי בלב אותו בית־העלמין שבידכתי העיירה, אחד יחיד האומר לעקור אמונה של רבים הטמונים פה ושל רבים החיים עדיין בעיירה הרדומה, הקופאת...

לפתע התנער, חלמו נתנדרף ולנגדו נזדקרו עיניו של חכם מושון אשר עם כל היותן קטנות ועששות, מרחב עמוק נשתקף בהן, כים הגדול, ומשנצטמקו אלו העינים וחזר אליהן המבט הכבוש, נתגלו גם פניו של חכם מושון שרוך ואהבה וחמלה נתפשטו עליהן, כבשו לבו של ר' יעקב בר' יצחק, מנוחה ירדה עליו, כמו הקיץ מהתעלפות פתאום, הזיעה שכיסתה מצחו נמסה והולם לבו שקע אט אט.

חכם מושון שקע בכורסה, עתה אמר לגולל לפני רבנו אלנקה כל אותה פרשה מופלאה כפי שנודעה לו לחכם מושון, כפי שסיפרה זקנים, כפי ששמעה מפי סבו הישיש זכרונו לברכה, פרשת הופעתם של אותו צדיק נסתר בעיירה זו סקופלייה ביום ששי בשבת, י"א לחודש שבט שנת ת"ם.

— הסכת ושמע, רבנו, — פתח ואמר ממקום שהפסיק מחשבותיו, אותה שנה מעוברת היתה וישראל היו שרויים בקרה ובמצוקה, משבא החורף, לפתע בא, בזעף ובסערה, בשלגים רבים, בשעות הצהריים כבה אור היום ואפילה ירדה משמים לכסות את עין הארץ, אז החלה הרוח הומיה, נזהמת ממחשכים, כאנת אדם, כזעף אלהים האומר להכרית תבל וכל יושבי בה, ישבו יהודים ספונים בבתיהם, מקשיבים בפרעם לב לאנקות המתגלגלות בחוצות חזמה כי קול דברים אזניהם שומעות, פחד ואימה תקפו אותם, אימצו אמהות את ילדיהן אל לבן במורא וחרדה, רוח זו נושאת אבדן בכנפיה, רוח ה"ווארדאר" היא, ממעבה העמקים באוה, נישאת על גלי הנהר הגועשים ובדרכה תפיל, תקצור חללים, תינוקות רכים, ידע לב האם את אשר ניבא, פרצה

המגפה, וילדים רכים, כרובים וכים, נעלמו אחד אחד ועלו השמימה. אבות עמדו בתפילה ובשוועה אל אלהים ולא נענו. מה חטאנו, שאלו את נפשם, שככה ייפרע ממנו האלהים? והנבואה של שבתי צבי נתפשטה בימים ההם בכל תפוצות ישראל, כי תיכון ממלכת ישראל ויפיע המלך המשיח... ורבים מבני העיירה הוצגו ערומים, מכרו את כל אשר להם, והתעתדו לעלות לארץ-ישראל. רק לאות ציפו. האות לא ניתן... שמעו את הלכו ובאו כי שבתי צבי המיר דתו, רחמנא ליצלן. נתקבלו יהודים לשמע הבשורה הרעה וקראו בחרדה: „שמא ניתכה עלינו חמת אלהים על כי אמרנו לקרב את הקץ...?״ בין כה וכה עמדו יהודים מרוקנים מכל וכל, מאמונה, מכסות לעורם, בלא קורת גג לראשם, אכלים ושכולים... והמוות בעיירה קוצר וקוצר ואין אומר לו הרף. רוח ה„וארדאר״ השתוללה, הלילה, שלגים וגשמי זלעפות ירדו משמים, החשכה גברה ועמקה עד... עד שלפתע פתאום נשחררה דממה, כאילו ניספו כל יושבי תבל בה. בוקר, משהקיצה עדת ישראל הקטנה שבעיר סקופלייה, נתבהלו שבעתיים מאימת הדממה. לבס הלא מצפייה. מה יארע?... מה יביא יום זה בכנפיו? יום זה היה הששי בשבת, י״א לחודש שבט שנת „ת״ם עונך בת ציון“.

ר' יעקב בר' יצחק אלנקות כלא נשימתו. פרשה זו ידועה אף ידועה לו, אשר עולל אותו משיח-שקר עדיין חרות בגופו הפצוע של העם, דם ודמע הקיו ממנו, זעזע אשיות התורה הקדושה, ועדיין נחלקים ישראל עליו. בסלונקי עירו קיימים בני כת, מצאצאי ישראל המה, אשר עדיין יסגדו לו. ברי לו, נבטי הרע הוא עדיין לא נעלמו כולם, וברטט זכרו יהודים אותה פרשה נסערה, ואחד מאלה הנבטים עדיין פורה בגופה של עיירת ישראל קטנה וקדושה זו. סקופלייה שמה.

חכם מושון, אשר דומה היה כמרכו פזורי מחשבתו ומתאמץ לשכך המיית רוחו, המשיך ואמר:

— בביתו של רבנו הקדוש, חכם רבי עובדיה קלמארו זכר צדיק לברכה, רב ודיין בעיירתנו בימים ההם, שררה דומיה. רבנו הקדוש היה כלוא בחדרו שממנו לא יצא זמן רב. יומם ולילה היה שרר בתפילה, בצומות ובתעניות, מצרף צירופים וגימטריאות לדעת סיבת הפורענות הזאת. הוא מעוטף בטליתו ותפילתו ולפתע נשבה עליו רוח חזקה ונתבדרו כנפות טליתו הרחבה, כמו נפרץ הלון לחורף, חש בקרה גדולה, אך מיד שככה הרוח וחכם רבנו עובדיה קלמארו נשא עיניו והביט סביבו. אדם עמד לפניו, זקן שחור וסבוך לו, לבוש איצטלה של רבנים ישנה ובלגיה, ומצנפת שחורה דהויה לראשו. פשט רבנו הקדוש את ידיו הצנומות לפניו, השעין גבו אל כורסתו, ולפתע חש כי גילוי יש כאן, אות בשורה. האמנם הגיעו תפילותיו למרום? אסף גבות עיניו, קמט מצחו ופתח שפתיו לדובב: „ברוך הבא!“

— רבנו עובדיה קלמארו, — פתח האיש ודיבר בקול רם ושפתיו לא נעו, — רבנו עובדיה, ממרחקים אני בא, קור ורוח בעצמותי, תן נא לי מחסה בביתך עד הערב, עוד היום אשבוק חיים לכל חי...

— דברים שבפליאה, רב וחכם, — נענה לו ברטט רבנו עובדיה קלמארו, — הכיצד, כבר הגיעה שעתך?...

— הגיעה שעתך, רבנו, אשר על כן באתי היום לכאן לעשות חנייה מנדודי. תועה בדרכים, אמרתי, אבואה אל זו העיירה למען אשכון בקבר ישראל, אטמין עצמותי בין קבריהם הקדושים של בני העדה, היום, ערב שבת, אשיב רוחי אל על. ואתה, רבנו, צוה ויערכו לי לוויה ויטמינו עצמותי בקבר ישראל, ועוד זאת אומר לך, רבי ומורי, במוצאי שבת יבוא לכאן גם משמשי ובאותה שעה יאסף אף הוא אל עמו, ואותו, את משמשי, קברו למרגלותי בבית-העלמין של עיירת ישראל זו הקדושה...

פשטה השמרעה בעיר, כי אחד צדיק נעלם הופיע בבית הרב. „הזה פשר הדממה?״ שאלו יהודים בתמיהה ופחד. „כיצד בא ובאיזו דרך הגיע, איש לא ראהו בהכנסו לעיירה, לא נשמעו צלצלי זוגים וכרכרה לא נראתה, הכיצד הגיע?״ אלה שואלים ואחרים מקשים קושיה חמורה: „בקיטונו של הרב נתגלה לפתע, לא ראהו בהכנסו לביתו. אין זאת כי אחד מל״ צדיקים הוא.״ עוד הם מקשים שואלים והערב בא, ומבית הרב יצאה השמועה כי נפטר אותו צדיק לאחר שפשט ידיו ורגליו, קרא קריאת שמע ועצם עיניו, ראה רבנו עובדיה קלמארו כי נתקיימו דברי

האיש, שלח את שליחו להודיע לבני עדתו כי איש צדיק, אחד מל"ו נסתרים, נפטר מן העולם בערב שבת וכי יערכו לו הלוויה גדולה ויבא לקבר ישראל שבעיירה. כל בני העדה ספדו לו לאותו איש צדיק שרק רבנו עובדיה קלמארו זכה לחזות פניו. היו ישראל מגלגלים כל אותה שבת ברוח קדושה זו שנשבה על פני העיירה ונעלמה. עוד הם מסיחים והשבת באה אל קצה. ובמוצאי שבת לפני ההבדלה יצא מן החשכה זקן נסתר, בלוי וקרוע ונתגלה בבית הרב. אמר רבנו את ההבדלה ואותו זקן נסתר ספן בפינה, מקלו בין ברכיו, כמו מתעתד לילך לו מיד. משסיים הרב את ההבדלה אמר לקרב אליו. אולם אותו זקן פשט ידיו לפניו כאומר להקים מחיצה. הוא לא פתח פיו ולא אמר דבר. השתרע על רצפת העץ החורקת. הניח מטהו הארוך לצדה, שילב ידיו על לבו וקרא קריאת שמע. אותו רגע נפת רחומו. רבנו עובדיה קרב אליו ועצט את עיניו של הנפטר. ועוד באותו ערב נערכה לו הלוויה גדולה ונקבר למרגלות הרב הצדיק הנעלם כאשר ציחה.

חכם מושון סיים את סיפורו:

— למחרת, ראשון בשבת, שככה המגפה. רוח ה"ווארדאר" עוד הוסיפה לנשב באותו החרוף, אולם כמו פסחה על בית ישראל שבעיירה, נשבה מעל לגגותיהם, ובתינוקות ובעוללים רכים לא פגעה. אכן אירע גם, רבנו, שליח ממרום בא. וזאת הצדקה והשילומים אשר בני העדה גומלים עם אותו צדיק נסתר.

רבנו ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה סמר בשרו מקור רב. יושב היה בפינה עטוף בשמיכה. האש באח כבתה מכבר והלילה הפליג והלך. דומה כי אשמורת אחרונה קרבה ובאה. לבו היה מסוער ועטוף תוגה עמוקה. מחשבותיו נתערבבו ושוב לא השיג דבר, ואילו חכם מושון ער היה כמו אך עתה הקיץ מתנומת בוקר. קרה לא נשתלטה עליו וכוחות רבים גמסכו באבריו. היתה דממה. חכם מושון, בלא שיצפה לתשובה, פנה והלך.

1

יום ההילולה ממשמש ובא, ובכיתו של הגבאי התקיי, חכם מרדכי בן-עטר, נתכנסה מועצה גדולה. הבית עמד בסופה של סמטה והיה נטול הידור מלבד ומלגו. חזיתו היתה מוכת-סערה ואשנבים זעזערים. מכוסיי-כפור, חרוצים היו סמוך לתינתורת הגג. באולם בו נתכנסה המועצה שרר תום נעים ורך, ובעד הדלת-הפתוחה חדר ריח תבשילים המעוררים תאוות אכילה. המסובים, נכבדי העדה, ישבו על ספות רכות, מהם חורזים מחרוזות ענבר בין אצבעותיהם. כולם מצפים היו לבואו של חכם מושון אדרוקי הדיין, שהיה שוהה בשעה זו שלפני חצות היום בביתו של הרב. רבנו יעקב בר' יצחק אלנקוה.

כשנכנס חכם מושון, כפוף-קומה במקצת, נתרוממו המסובים קימעה וכרכוהו במועל יד על החזה. חכם מושון ישב ביניהם, סניו המורדת כתמיד ורק עיניו מבריקות במין ערות שבמחשבה. מיד פתח ואמר:

— רבותי יחידי הקהל! מנהג אבותינו בידינו לקיים זה המנהג, זאת ההילולה לזכר הצדיק נתן בן אלישע אשכנזי וזכרונו לברכה, רבנו הקדוש עליו השלום סמך ידיו על זה המנהג ובימיו חגגה עדתנו חגה ביראה ובשמחה. רבנו הצדיק חכם יעקב בר' יצחק אלנקוה שיחיה, חלוקה דעתו עליו בנוגע לזה המנהג אשר עוררין יצאו עליו, לדבריה, בתפוצות ישראל, אולם, אנה, בני עדת ישראל שבסקופלייה אי אפשר לנו לשנות מן המנהג. אסור באיסור חמור לבטלו חס ושלום. בזכות הצדיק שעצמותיו הקדושות טמונות בבית-העלמין העתיק של עיירתנו נמלטנו בדורנו מהרבה צרה ומצוקה שירדה על בית ישראל בכל אתר ואתר. לקחתי דברים ארוכים עם רבנו ר' יעקב בר' יצחק אלנקוה וקרה אקוה שלא יסטה מזה המנהג, ולא ישנה מן המקובל בעיירתנו מדורות. שעל כן אנו בני העדה הייבים ומצווים להחל בתכונה לקראת יום ההילולה, כמנהגנו מדי שנה בשנה.

המסובים החשו, לאזניהם גונב כי הרב החדש ממאן לקיים בגושפנקה שלו את זה המנהג. אולם דבריו של הדיין הותיק הניחו דעתם. עתה חיכו למוצא פיו של ר' יום-טוב הגביר, ר' יום-טוב הגביר דרכו בענוה ודיבורו מתון. הוא פנה אל חכם מושון ואמר:

— בני העדה הזאת יכירו ויעריכו את פעלך, חכם מושון, להטות לבו של רבנו ולקרבו

להבנת ענייננו, בוטחים אנו בך וסומכים על מבינותך, ואם תאמר כי רבנו יעתר לנו, הרי האצלת עלינו שפע שמחה. ברוך תהיה לנו, חכם ר' משה אדרוקי, ותזכה לחיים ארוכים בעבור החובה שנפלה על שכמד.

חכם מושון נתכוון על מקומו לשמע הדברים בשבח. ור' יוס' טוב המשיך:

— ועתה נגש אל המצוה הרוממה ונכריז במעמד זה על אחד מיקירי העדה שבתוכנו אשר על כתפיו יוטל זה הטורח הקדוש לפאר את ההילולה, ולהיות שר הטקס השתא. שעל כן אני מודיע על דעת המקום ועל דעת כל בני העדה הקדושה שבעירנו סקופלייה כי החכם הענוו, הצדיק הישר, חכם אברהם בר' יוסף נחמה, הי"ו, הוא יטול המצוה על שכמו בזה השנה. המסובים נתעוררו בתרועת שמחה. ר' יוס' טוב כיוון ללבם. רק חכם אברהם שהיה ספון בפניה נבוך עד מאד. פניו הרוות האירו והוא עצם עיניו. חכם אברהם עמד לעלות ולהתיישב בירושלים מיד אתר הפסח. ידעו בני העיירה משאת-נפש זו של חכם אברהם נחמה שקיימת בו משנים. עתה גמר אומר לעלות אף על פי שהדרכים לארץ-ישראל הן בחזקת סכנה. על כן סברו הכל כי מן הדין שחכם אברהם נחמה יזכה במצוה קדושה זו.

הגבאי התקיף חכם מרדכי בן-עטר, שכשם שהיה מהיר-חימה כן היה מהיר-שמחה.

נענה ואמר:

— אשק ידיך, ר' יוס' טוב, הרי שזוכה השתא למצוה גדולה ומכופלת. ברוך אתה לנו בשל

זו הבשורה.

הכל ציפו לדברו של חכם מושון. רק מעטים מבני העדה ידעו עד מה מתענה הוא ביסורים מאז יום המישי לאתר השקיעה, שעה שהופיע הרב החדש בשערי העיר. עתה, בין אחיו בני עדתו, רוח לו מעט וחיוך של אור זרח על פניו הנעוות. על כן יצאו הדברים מפיו ברטט של התעוררות רבה.

— רבותי, — פתח — מקובל עלינו חכם אברהם בר' יוסף נחמה, איש מזרע צדיקים,

ישר וענוו, גדולה ומכופלת המצוה הנו השנה, שעלינו להראות לעיני רבנו החדש את כל גדולתה ויפעתה של ההילולה דרב נתן. ומי לנו כחכם אברהם שהיא ראוי וזכאי לכך? באשר על כן מצרף אני דעתי לדעתו של ר' יוס' טוב המכובד.

המסובים קמו והקיפוהו לחכם אברהם נחמה שעניו היו כבושות באדמה, נטלו ידי

וברכוהו ואחר פנו איש לעברו בחדא.

?

בביתו של חכם אברהם נחמה רבה התכונה. משודע דבר מיניו נתקבצו בביתו גשם, קשישות ורכות בשנים, גשי מעשה ושומרות מצוה, כדי ליטול חלק בהכנות להילולה. במטבת המרווח שתקרתו גבוהה, נצטופפו הנשים ליד דוכנים שהוצעו ארעית מלוחות עץ ארוכים. בראשית המלאכה נלושו עוגות ותופינים ממותקים שנאפו בתנור החם שמראתו כמערה. כל אותה שעה היו הנשים הקשישות מזמרות זמירות של כיסופים לתורה הקדושה. והיה קולן השלו מרטיט בשמחה ובתוגה חליפות. ובזמן דומה היה עליהן כי חידשו נעוריהן. הרכות בשנים מוניטין יצאו להן כהתלזזות ויחדעות חידודים של חכמה. כשעיפו הזקנות נתמלא החדר מצחלות צחוק של אלו העלמות. וכל אותה שעה גבהו ערימות התופינים והמגדנות, צוהלים באדם רך של חלבון וזרירים פתיתי שומשמין וקינמון. הריח החם נתפשט בכל חללו של הבית והגיע עד נחיריהם של הגברים שנתאספו לעת ערב בחדר הסמוך והיו מדיינים באותו עניין.

חכם אברהם נחמה החשה כל העת. לא עצר כוח להכיל שפע זה של כיסופים וקדושה שנשתפכו עליו מכל העברים. על כן הניח להם לרעיו אנשי שלומו כי יגלגלו בדבר כאוות נפשם וככל הדרוש לעניין. בראש ובראשונה שיננו המסובים לעצמם את סדר המנהג מקובל בכל שנה ושנה. תחילה תפילת שחרית באשמורת האחרונה; לאחר התפילה, בהפציע השחר, קריאת מזמורי תהלים ופרקים מהזוהר הקדוש; אחרי כן לגימות וטעימות ליד שולחנות בבית הכנסת, לאבות ובנים, זקנים וטף, עם הנץ החמה ביקור של בני העדה בבית-העלמין להתפלל ולהשתטח על קברו של הצדיק נתן בן אלישע. כל אלה המנהגות הסדריים קבועים היו ועומדים מדורי דורות ולא היה בהם חידוש כלל. אלא שבכוחו של הממונה על הטקס לפאר ולרומם

ההילולה על-פי יכולת הונו וממונו. ובידוע היה שחכם אברהם נחמה אינו מן הצידיקנים, שעל כן תהא ההילולה השנה נעלה על כל קודמותיה.

עד שעה מאוחרת של לילה גלגלו המסובים באותו עניין ונפטרו לבתייהם. בחוץ כיסתה אפלה את האדמה העטויה כסות לובן ודממה. הרוח שרקה שריקות יאוש ובעתה, נפתלה בענגים השחורים, קרעה שוליהם, הפיצתם ופרצה למרחב. פתותיה שלג בזהקות בתשכה, מסתהרות במחול אלם ונפלות. אף על פי שהלילה כבר בעצומו, עדיין דולקים אורות בבתיים. ליל שימורים הוא הלילה הזה לבני העדה. לותיקין שבה. ביתו של דיין העדה, חכם משה בר' שלמה בכר אדרוקי, שרוי בבדידות ודממה. בני הבית נמו שנתם בתוך החשכה. רק בחדרו של הדיין דולק נר שפתילתו מהבהבת באין מנוחה. ריחו הטוב של החכם הזקן שרוי בחדר זה תמיד. בשעה זו מצוי חכם מושון אדרוקי בביתו של הרב ר' יעקב בר' יצחק אלגקות. הוא מנסה אליו דברים זו הפעם האחרונה. דומה כי דברים גדולים מתרחשים בחדר הספרים בו הם יושבים שעה ארוכה. אור הנרות בחדר פוחת והולך. דלת חורקת. גוש של אופל חומק בעד פתח החצר. הדיין הישיש חוזר לביתו.

ח

טרם שחזר ביום י"א בשבט. בבית-הכנסת הקטן אורות דהים וחשכה קרה. שלושה מניינים של יהודים מתפללים בו. רעדה בעצמותיהם. ספק מצינת הלילה ההשינה שנטרפה, ספק מפני פחד הקדושה העתידה להתגלות. היו נחפזים במקצת בשעת התפילה כמו לא היא עיקר עניינם היום. ועד שסיימו תפילתם הפציע אור שחר עטוף קדרות רבה.

עתה נחשבצו בני העדה לערוך את השולחנות. ספסלים הוסטו ממקומם. עמודים נישאו על כתף וכסאות הורמו עד שנתפנה מקום רב במרכזו של בית-הכנסת. במקום שהשולחנות נערכו מתוך המולה ומהומה רבה. בעד פשפש ואשנב שברשת העזרה הגישו הנשים את כל מיני התרגימה ערוכים בסטי גחושת צהובה וממורטת. גם צלוחיות יי"ש הוגשו. חכם אברהם נחמה פתח היום את דלתות המזווה הגדול שבביתו. ירושה מאביו ומאבי אביו, והוציא מתוכו את כלי המזכרת היקרים, צלחות של כסף, גביש ונחושת, מכויריות ומקושטות ומצויירות מעשה אמן מדורות עברו. בגביעים של זהב נוצץ היה היי"ש ויין-הצימוקים כזהר רב שפרצופי בני האדם נשתקפו בהם. כמנהג בערב יום הכיפורים, כשמציצים יהודים בבבואות שלהם הנשקפות בשמן הזך והצלול. גדולה מאד היתה המצווה בעיניו של חכם אברהם נחמה ולא היה דבר שנמנע מעשות לשמה.

מעט מעט שככה ההמולה בבית הכנסת. מעין דממה של עייפות ירדה על הקהל. ישבו במקומותיהם מכווצים ומכורבלים כמו בושו על שוללו וסבאו באין עוצר בידם. באותה שעה נתגלתה דמותו של הדיין חכם מושון אדרוקי. עצב לן על פניו הקמוטות העפעפו היו שמוטים כאילו לא עצר כוח להרימם. בצעד מתון, כדרכו בכל ימי חייו הארוכים, פסע למקומו הקבוע ליד ההיכל. אחריו באו נכבדי העדה, והכל קמו ממקומם ללכת.

הדרך הלבנה והכבושה בערפל נדחקה בין טורי בתים שחוחים שבפרוור הגויים. מתוכם הציצו פני אכרים אפופי תמהון. תחום העיירה. מכאן ואילך משעול מרופש, מתמתחים פסי מסילת-הברזל שמאחריה משתרע בית-העלמין היהודי. המקום נראה קרוב ואף על פי כן אין להגיע עריו. יש לעקוף שבילים וחתומות-יער, שיחים ושוחות. על פני צומת המסילה עוברים בקצת תפוזן כעדר צאן הנדחקות אחת לרעותה, אף על פי שאין זו שעתה של הרכבת.

שער בית-העלמין פתוח לרווחה. משעברו בני העדה את הסף, דומה היה כי הקור והרוח, השלגים ומעטה הערפל נשתיירו מאחריהם. שני גברתנים צעדו בראש ובידיהם יעים לגרוף את השלג מעל המצבות. מעט מעט נחשפו המצבות העתיקות של הצדיק ושל משמשו. והקהל אימץ עיניו לקרוא אותיותיהן. נשתררה דממה. הכל תלו עיניהם בחכם מושון, שראשו היה שחוח על לבה. הוא התנער מעט, נשא ראשו ומצמץ בעיניו לעבר האופק כתר ומחפש מה. בלי משים נישאו גם ראשיהם של העומדים לעבר האופק. אולם חכם מושון לא השתהה עוד ובקול רם אמר: — רבותי יחידי הקהל! הנה באה והגיעה זו השעה הקדושה בחיי עדת ישראל קדושה ספרדים בעיר סקופלייה. על דעת כל בני העדה ועל סמך מנהג אבותינו המקויים מדורי דורות, אני

הקטן בבני העדה, משה בן שלמה בכר אדרוקי, מכריז ומתדיע על פתיחת זו ההילולה הקדושה. הרב דמתא זכרונו לברכה שכיהן פאר בעדתנו סמך ידו על זה המנהג ובחסות תורתו קיימנוהו בכל ימי חייו. ואילו רבנו יעקב ברי יצחק אלנקה, יבדל לחיים ארוכים, שחדש הוא עמנו, לבו חלוק עליו, ואולם, רבותי יחידי הקהל, בוטח אני בהכמתו וביושר לבו של רבנו ולא פסה אמונה מלבי כי בוא יבוא אלינו.

חכם מושון עצר דיבורו. קול רחש עבר בקהל, והדיין המשיך:

— רבנו עדיין לא בא, ואולם מצווים אנו לקיים את המנהג במועדו ולא להשהותו. בואו וקראו אחרי את גוסס כתובת המצבה למען ידע ויכיר כל העם את שמו של הצדיק הנפטר זכרונו לברכה.

חכם מושון נשתהה כדי נשימה ופתח בקול צלול ורם:

„בית מועד לכל חי מצבת מנוחת הרב האלהי עיר וקדוש מן שמיא בוצינא קדישה כמוהר"ר אברהם בנימין נתן אשכנזי נ"ע שנתבקש בישיבה של מעלה ביום ששי אחד עשר לח' שבט שנת ת"ם עונך בת ציון לס"ק."

בני הקהל חזרו אחרי חכם מושון בקול של יראה רבה. סיימו בזה ופתחו במזמורי תהלים ובפסוקים שתחילתם באותיות שמו של הצדיק הקדוש ובעל הנסים שהצילם מחרב וממגפה. אחר התהילים החלו בקריאת האדרא רבא וזוטא הכתובה בלשון ארמית החתומה בפניהם.

אותה שעה היו הנשים פושטות במורד בית־העלמין. שם בין השיחים מפכה מעיין מים דלוחים. מי המעיין קפואים היו ורק טיפין טיפין נטפו ממנו ונקבו בור שחור ומרושש בצתור השלג. נשים עקרות וידועות חולי, אמהות ששיכלו את בר בטנן, סבלו שפתיהן החוורות במים אלה שנבעו ממעינות הישועה של אותם צדיקים נסתרים.

כבר סיימו בני העדה את קריאת האדרא, סגרו הספרים ונשקום, ועדיין קול רחש ותפילה הומים בקרבם, נפשם עוד לא רוותה, אך הנה נשמע קולו של הגבאי התקיף חכם מרדכי בר־עטר:

— יהודים, הסו!

בני העדה הביטו לעברו בתמהון רב. דיין העדה חכם משה בר שלמה בכר אדרוקי, עמד בסמוך לו על בהונות רגליו, דומם וידיו פשוטות לפניו. אי־מזה הופיע בין בני העדה צועד בגאון ובבטחה ופניו קורנות באור של האצלה עליונה, רבנו יעקב ברי יצחק אלנקה, רבה החדש של קהילה קדושה ספרדים בעיר סקופלייה שעל נהר הארדאר.

ראשון ואחרון *

יעקב פיכמן

ירחון. זירת המרוץ בקרבת הבריכה. אריסטובול רץ
אחר הורדוס, ורק שטח קטן מנדיל ביניהם. משמגיעים
הרצים אל הבריכות, מתנודד אריסטובול ועומר.

הורדוס

הכלה עיסקת. נצריז ואין
עוד לפנינו כי אם בקרת דרך
עד אם נגיע אל הפערת.

אריסטובול

לא, לא עיסקת. עור כחי עמי,
ולמרוץ פשו נגלי אפנת.
אכן אפנתתי: טוב לי כי אהדל!

הורדוס

אל נא לקראת הפערת עמדו
בקרב הסוף. נוסף בקלים אקץ.
כה דרך הפערת: אהד רעהו
עובר תחלה, בעוד זה נחשל;
וראת, בסוף נוצח הפערת.

אריסטובול

האם את התבוסת, פלגי, נראתי?
אכן לגי לצד אחר סנת.
כי הופנתני אמש למרוץ
עשה, סרב לה הו לא יכלתי:
אין סקרבינו לשלדו ואולי
למקסיו קפולי נסתיתי.
פשו ידעת — המרוץ אהבתי.
יפה יקתק מהנשא לקראת
קרום, בנדמו קצלצלת. —
שאב סרנות, ולא נודע מאין.
ישלח — רק לדעת כי ישף,
כי לב תבל, בהסתח שער,
הולך נסתח לקל גיר נגלה.
יש צרך לנעורים למעם את מתק

(*) מרק-מילואים לסתימה, מוח אריסטובול.

הנצחון. לו פצם להפליא
 עולם בכתה, בס צטיון. למען
 יזירו את עצמם, למען שאת
 יוקלו אבליהם, וכבר בדידותם;
 אך בזרה צטה כי ראיתיך
 רץ לפני, כל ניד נבון, בוטח.
 לא רץ חרד, פמוני, כי נשא
 בקצב זה לפוכבים נקבע. —
 נחמתי כי נשמעתי לך, הטלף!

הורדוס

אין זה כי רסיון־רנע, התאושש!
 לצת פרוץ אין לחשוב, לקטם
 על הקפצים. אין להקטיק, כי אם
 לרוץ, לרוץ, — זה סוד כל נצחון!

אריסטובול

מה, רב מצי טפחתי, כי אצלה
 להתחזק עם התבוסה פמוף
 (ורק בזה הו יתגבר לוחם!).
 אני אחר, אחר, עודני ילד
 התעוני אלהים נאנשים.
 סבוני אזהבים, וקש לבי,
 כי טהבה צמאתי, אך גם בשתי
 מרב אהבתם, כי מי כמוני
 ידע מה זל בתי לשמות להם
 מקרום הקר השוב, עליו הצנתי,
 השפע אשר לו הם קצפים,
 בעוד נקשי בענייה שואלת חסד;
 ולא אספתי שקש, די בלכל
 את הדוקקים על שפרי רעבים.

הורדוס

אקנס איש תלומות אמה, הנצר,
 אף אם פהו גדול, לא התבוסה היא
 אשר תשבר גאון, כי אם שתרח
 נקלעה באפס יד, רק על עצמו
 איש כי יעו, טפס לא ידע בו
 יגל — גם את עצמו יגל אזי.
 זה סוד הקרב, זאת דרך הלוחם.

אריסטובול

יְדַעְתִּי, כִּי צְדָקָתְךָ אֵף לֹא דָרָךְ
 אַחַת הִיא לְכַלְנוּ. יֵשׁ גַּם כַּחַ
 כִּי לֹא יִלָּךְ אָדָם בְּלֹא-יָרְכוּ.
 פֶּה נִסְלָאוּ רִגְשׁוֹת לִבִּי, וַיִּשָּׁר
 סוּרֵי גַם מִצְעָמֵי נַעֲלָם. הִלְלִיָּהּ,
 בְּשׁוֹטְטֵי כְּדָר פֶּה, מִבְּלֵי דַעַת
 לְאֵן, לִי נִדְּנָצוּ בְּרִכּוֹת הַמַּיִם
 בְּאֲדָם סֶהַר מְאֹתָר, סוּדֵי,
 וְחִפְצֵי עֵז, קָטְחוּ לֹא יְדַעְתִּי.
 כִּי גַם לְנַפְלֵי, לְטַבֵּל בְּמַצִּילוֹת אֱלֹהִים,
 וְהַתְּנַצֵּר מִקַּל אֲבָב טִי,
 מִקַּל אֲבָב בֵּיתִי, שָׁאֵר קָבֵד לִי,
 אֲשֶׁר הִעִיף עַל יְלָדוֹתֵי כּוֹאֵב,
 וַצֵּאת לַחֹף אַחֵר וְשָׁם קָדַם
 יוֹמֵי, אוּלַי יִצְמַח בְּלֵב הָאֶסֶל
 וְאִי-בְּזוֹת צִמּוֹן לִי לֹא-נִקְתָּם.
 וְרָאָה, בְּעֵצִים מְשׁוֹשֵׁי לְרוּחַ
 עִמָּה, לְהִנָּשֵׂא שְׂכוֹר-בֵּל-גִּיעַ,
 בְּאוֹר דְּמַסְתָּם רְמִזוּ הַמַּיִם
 קְסוּמִים לִי שׁוֹב, מִצְבֵּר לְקַל לְכָר,
 וְאֶעֱמֵד, בְּמִו אִיו לְאֵן לְלִבִּי,
 בְּמִו אֶת הַחֹף הַכְּרָתִי, לִי קָרָא.

הורדוס

מוזעזע, מחריש רגע

הוֹזָה אֶתָּה, וְאֲנֹכִי חִסְפָּתִי
 עֵז נִקְשָׁה, קָרַב חֵן, אוֹתָךְ לְרֵאוֹתִי
 רָאָה נָא עַל הַגַּג מְרִיָּם צוֹפָה,
 וְהִיא הִלָּא בְּאַוֹתָהּ עַל שְׂגִינֵנוּ
 אֵף כִּי הִיטָה פְּתָאֵם עֲלֶיךָ רוּחַ
 זֹאת כֹּה זָרָה - גֵּרֵד עֲתָה הַמִּיָּקוֹת,
 עוֹד לָנוּ שָׁם שְׁעִשׂוּעִים נְכוֹנוֹ,
 יִנָּעַם בְּחַם הַשָּׁמֶשׁ גַּל צוֹנוֹ,
 וְהַמִּשְׁחָק, בִּיבְעָתָה נִסְסָה,
 אוּלַי נִיטִיב לְגִמּוֹר בְּחִיק הַמַּיִם.
 יורדים אל הכריכה.

מסייה ורדו

י. ב. ברנרדס

דנים את סקיד-הבנק הקטן והקסלן, פעמים לכף-זכות ופעמים לכף-חובת, ואינו מבין כיצד אפשר לו לאדם להעריך את האמנות אם מסרב הוא להיות שותף לסתירות שבאופי הגיבור. אם אנו צוחקים כשהוא מבצע רצח או נכשל במלאכתו, אם כרצון צ'פלין, נגע המושע רביהתן לרגע עד לבנו, הרי אנו נמצאים מודים שנודחינו עמו או עם קרבנו, ואולי עם שניהם, ועל ידי עצם הדבר הזה נלכדנו ברשת משחקו והלך מחשבתו. אין להתחמק: אם לא נרגש לבנו, הרי אמנותו הכזיבה, לפחות לגבי דידנו, ובהכריזנו עליו כעל גאון או אמן גדול, אין אנו אלא סחונים קמח סחון, אם לעומת זאת, נגע ללבנו, הרי הצליח להציג את הבעיה לפנינו. הנסיגנות להפריד בין האמנות ל"פילוסופיה" שלו הם הנסיגנות הרגילים להשתמש משאלות המורות. השאלה אם אמנותו עולה על הפילוסופיה שלו, אם הפילוסופיה שלו מתעלה מעל עצמה ומתרחבת בוכות אמנותו, היא ענין אחד. מכל מקום, אמנות זו לא היתה קיימת מבלעדי הכונות הסממנות בה.

תשובה אחת על זאת, משער אני, תהיה מעין כך: "אני מתפעל מן האמנות שבה מציג צ'פלין את הבעיה, ונכון אני להכיר בקיומה: אך אין אני סותר אותה לפי דרכו, ומכל מקום, איני מקבל מסקנותי". האומר כך נכנס בשלום ולא יצא בשלום. כי במסייה ורדו אין צ'פלין מציג שום פתרון רשום מסקנה, ואפילו לא פילוסופיה. הוא מסתפק בהוכחה, שהפילוסופיה שלך, פתרוניתך שלך, מסקנותך שלך, מעורר סלים ומפרכים הם, אם יובאו לידי סוף מסקנתם התגיונית. וכאן מקור הצרה, צרת כולנו.

אך קודם שניתן להבחין בדבר, יש להסיר אי-הבנה — או שמא הוא מסך-עשן שפרש צ'פלין עצמו במתכוון? חדשים על חדשים רדפו השמועות והחדשות זו את זו, כי צ'פלין הסתלק מדמותו של צ'ארלי, כשראיתי את הסרט נאלצתי להסתלק מן התנוחה הזאת. אין ספק כי שינה את בגדיו ותספורתו, ושוב אין לו מגבעת-בולר ושפם, מקל או מגפיו הישנים. אך אין מנאן ראייה, גם בהרבה מסרטי הישנים התחפש. ומלבד זאת הרי במשך שלושים ושלוש שנה ניתן לכל אדם לראות שהדמות אשר יצר לא היתה מותקנת בסמוכות, אלא היה מוצג בה אדם, אדם בעל השראה מיוחדת במינה, שגמר אומר לבסא את עצמו, אדם הידע בדיוק מה רצונו להגיד ואיך להגיד זאת. והוא

בשעה שאני כותב את הדברים האלה ראיתי את "מסייה ורדו" רק פעמיים. בעוד כמה שנים, לאחר שצאָה את הסרט תריסר פעמים, אוכל לדבר עליה בפחות שטחיות. יש לסלות למבקרים הכותבים כל-כך הרבה דברי-הבל על צ'פלין: מומינים אותם להצגה אחת ומיד הם מתבקשים לחוות דעה נחמזת אך סופית על דבר שהמחבר הרה אותו כל ימי-חיו וילד אותו במשך כמה שנים.

הצופה הרגיל זוהר יותר. בצאתי מהראינוע, אחרי ביקורי השני, ראיתי חבורות תבורות של אנשים מהורהרים. אילו שאלתי אותם על מה הם חושבים, לא היו אומרים הרבה, ובכל זאת נכון אני לתקוע כפי שהם חשבו. מניהם לא היו עליונים, כשני אנשים שראו סרט משעשע ומיד מתחילים להזכיר זה לזה את המקומות המבדחים, ואף לא קודרים כלאחר זדמה או סרט הדומה לחלום. לאמיתו של דבר, משער אני, שקועים היו בבעיה קטנה, ששטה למראית-עין אך סבוכה ביותר לפתרון. שכן הדבר נוגע לא רק לסתירות שבסרט ובמחבר, אלא גם לאלו הנעוצות בכל צופה: על צדו של מי אני — של מסייה ורדו או של התברה השולחת אותו לגרדום? ולכך נלוות מיד שאלה שניה: ודרך אגב, על צדו של מי מבקש צ'פלין שנעמד?

כי צ'פלין, שמימי לא היסט להגות פתח פתוח לכמה סירזשים מנוגדים על כונתו — דבר שפרשנו נסתיעו בו הרבה — עוד לא הרחיק לכת ברבי-משמער חו עד כדי כך מימי. הדבר המרגיז שברבי-משמעות זו הוא שאין אתה עומד עליה מיד, רוב המבקרים, שלא חשדו אפילו במציאותה, נפלו בשח, מניה וביה, כשהם נאחזים דרך אקראי באיזה פסוק שבסרט, כאילו הוא מעיד על מהות כונתו של צ'פלין. בהכירם במעורפל שאפשר היה להם לאחת גם במימרה טיפוסית אחרת, שתהיה מבריקה לא פחות, אך היפוכה הגמור של הקודמת, חשו להם מפלט באמירה שהאחד ש"מסייה ורדו" הוא אמנם יצירת-אמנות משיבתה, כפי שהיה מקום לצפות בדרך הטבע, אלא שהפילוסופיה של צ'פלין, מטושטשת היא במקצת ומפילא נסולת-חיבות. אם כן הוא, הרי יש מקום לשאול, "אמנותו" של צ'פלין מהי? שהרי בחירת נושא רק כונה האמצעים שנסתייע בהם כדי להעלות באזב מה שקרוי בפיו, קומדיה של רציחות" אפשר להצדיקם רק במידה שהוא מביא אותנו לידי כך שאנו

הוא באמת צ'רלי, ועם זה גם היפוכו, השלמו, אחיר התאום, לכשתרצו. במרילין נאש, שהוא חס עליה, מכיר וְאָרְדו את צ'רלי, מכירו הזכר היטב, בשעה שהוא בורח מעצמו, מאותו אני של.

כמובן, אם אתה מתעקש לראות במסייה וְאָרְדו את אחת הדמויות הריאליסטיות הרוחות בראינוע היום, מוטב שתקבל את הדין שלא להבין כלום. אמונה דוגמאסית זו בריאליזם מניחה שכלל שהדמות דומה יותר לאיזה אדם שאתה מכיר, ולזה בלבד, יותר הדמות היא ממשית. זהו שיא המופשט, ומה לצ'פלין ולדמויות מופשטות? מה שמענין אותו הוא דמויות מיתיות, אלגוריות, מורכבות ומצורפות, היינו אמיתיות בבחינה אוניברסאלית, ומוחשית לחלוטין, משום שהן כל אחד מאתנו בעת ובעונה אחת אף על פי שאין לזוהות אותן עם אדם אחד ממסיים.

מה שצ'פלין בוחר לקרוא „קומדיה של רציות“ איננו מחקר־אופי ואין טעם לבקש כאן גיתות פסיכר לוגי של רצח נתון בנסיבות נתונות. אף על פי שמקום־המעשה הוא צרפת לא נעשה כל ניסיון ליצור אוידיה צרפתית, פרט לשמות ושלטי הנריות. זה היה מעשה־קונדס שלא השלה את הצופים והמבקרים באמריקה שראו בסרט התקפה אישית עליהם, זמנו של הסרט מוגדר בדיוק על ידי תאריכי לידתו ומותו של וְאָרְדו; על ידי רמזים על המשבר הכלכלי, הפאשיונס והמלחמה; אך הבגדים, למשל, הם מחוץ לזמן ולצפנה. לאמיתו של דבר, החברה שבה חי וְאָרְדו אינה מוצגת לפנינו כלל, היא מתוארת על ידו ובאמצעותו.

כאן ניתן למדוד את כבדת־הדרך מצ'ארלי ועד וְאָרְדו. צ'ארלי היה ציני או סנטימנטאלי למי התקופות השונות. אך תמיד היה נר מתפרץ לעולם אשר גימפוס ומטרותיו לא הבין, עולם שמצדו לא הניח מקום לאינדיבידואליותם שלו וממילא דיכא או הדית אותו. הוא סימל את הבלתי־מסתגל, ממש כמו וְאָרְדו, אף על פי שזה הסתגל, או לפחות סבור הוא שהצליח לעשות כן. מעשיו נעשו יותר ויותר חשודים מבחינת המוסר והחוק, אך הרי זו אותה מרידות מסש, אשר תחת להביא אותו לידי גניבת נקניקיות, מביאה אותו לרצוח את נשותיו מיד לאחר שהצליח לפתות אותן למשוך את חסכוניותיהן מן הבנק. מענת זה שבה־פרז אינדיבידואלי על הפרזיה של החברה, אינו מפתיע, כשהוא בא מיד בעל־מוסר מובהק כצ'אפלין, אך הסיפואציה אינה פשוטה כל כך, ויש לבדוק את הענין ביתר עיון.

צ'ארלי לא היה מעולם דמות קלה להגדרה ולתיאור, כפי שביקשו רבים לחשוב, ככל אישיות מיתית הריהו מראה לנו פנים רבות לאינסוף, ואין זה מן המידה לחלק אותו לתקופות שונות כפי שאהבים לעשות

תקיף בהתלמטו לחזור על כך בכל לשון וצליל עד שישמעו לו, את הסחבות אשר פשט הפעם בטלו להם מחקים רבים לאין שיעור, המנסים כחם בסרט ובוודאָויל, אך לא השפס ולא החבל המתניק את מכנסייהם אין בכוחם לתת להם את מתת הכשרון, אף לרגע אחד לא גולו מצ'פלין את דמותו.

והרי לפנינו הפעם מסייה אנרי וְאָרְדו, סוחר עתי־קות, בחליפה אפורה חיוורת, צוארון־כנף וחזיה משר בצת, פרח בדרש בגז, המגבעת נטויה בזוית של גינדור, ולו שפם הרוד וממורק, הרי הקפיטן בונאָר בבגד־סיד כחול עם כפתורי פלז, שתור זה עתה מפורס סעיד או ממקום אחר, הרי מסייה פלודיי, מהגדס שחור מהודר־סין, רענן ורטוב על אף תלת־לי השיבה שלו, והרי מסייה וארגיי, חוקר ואלמן, המטפל בורדים שבגן טירתו בריוויאָרה, בעוד שבסופו של משעול בית־משרפות ועיר פולט צען, שהוא שחור עד כדי א־הגינות בשים לב לעובדה שהדבר הנשרף שם הוא, כביכול, רק אשפת הבית.

ובכן, הכרתיו מיד על אף כל לבושי ונשמותיו השאלות, הרבה מגינוניו ומעשיו בסרט הוה זכרתי מהרבה סרטים קודמים*. בסופו של הסרט „עולה רגלי“ (1925) עמד צ'ארלי על הגבול, רגלו האחת במלכות החוק והסדר, רגלו האחרת במקום ששולטים הפשע וא־הסדר, ההבדל המהותי הוא, שמעכשיו בא וְאָרְדו לידי הכרה שהחוק, א־הסדר והפשע כולם במחנה אחד, ואולי אפילו עושים יד אחת, בכמה סרטים קודמים חלם צ'ארלי שכל האנשים הם מלאכים. מסייה וְאָרְדו כמעט בטוח שכולם שדים־משחת.

כדי לעמוד בסני הסתירה הזאת, מוכרה צ'פלין להצות את עצמו לשניים, כנגד מסייה וְאָרְדו, סמל התגלית המדאיבה הזאת, הוא מקביל את מרילין נאש, הקוראת אף היא כמוהו את שופנהאואָר, אך עזרה מאמינה באושר ואהבת, מרילין נאש, האשה הצעירה בעל המבט הרך, הגלוי, משולהבת נעורים, אשר זה עתה יצאה מבית הסתר ואין לה לא כסף ולא מחסה בשעה שוְאָרְדו מוצא אותה בפתח בית בלילה גשום; מרילין שעליה הוא עומד לנסות את הרעל שאינו משאיר עקבות, וסופו שחונן אותה משום שאהבה את בעלה בעל־המום, שמת עליה זה עתה — תמתי כיצד אי אתם מכירים את מרילין נאש: היא היא צ'רלי הגודר מן הסרטים הישנים, מתחת למעל־הגשם המקומט שלה יש לה התלתול חסר־בית, כשם שהיה לו לצ'רלי פעם כלבלב מוצנע במכנסיו. הרי שוְאָרְדו

* כאן בא בגוף המאמר בצרפתית מניין עשרים סרטים של צ'אפלין, שהמהבר מוצא צדדים שונים ביניהם ובין „מסייה ורדו“, רק שניים מהם נראו בארץ־ישראל.

על ידי שויהא אתו עם קיבוץ שלם של מנודים. הפעם היתה לו לזה עבודה ממש, והיה לו מקום בחברה, היינו בשוליה של זו, כיהודי, נמצא שמיתוס הנווד אינו בהתאם לצרכי ההווה, החצייה לשנים הושגה על ידי החבלה: הדמיון המדויק בין הדיקטאטור ובין הגלב, משום כך דומה שהגענו בווארדו לנוסחה דקה הרבה יותר, מסייה וארדו אינו מורד: דבר זה יהיה פשוט בדי, אף אין הוא מי שתולים בו את האחריות על הדיכוי, לורא היה לו להיות נרדף ומורדף לפי נטיית מזלו, ועתה איזה לו מקום בתוך-המוכח של הרע, בעולם ששוב אינו אדיש בלבד, אלא חסר-ריתות, אכזרי, בלתי-אנושי, רצחני, התלים לקנות לו מקום על ידי שיעשה רוצח, על ידי התאמנות שיטתית באדישות אכזרית, אי אנושיות, ואולם אין הוא סאדיסט (ושוב אין כאן שאלה של גיטוה פסיכולוגי); הוא מראה חיבתו לילדים, לבעלי-חיים, לזרדים ואף לקרבנותיו עצמם, בשעה שחמדנותם או המוניותם אינה מעוררת בו גועל יותר מדי. עדיין הוא מה שהיה קודם, אלא שבסגלו לעצמו את כללי של עולם שגוא-נפשו, כדי להתעשר על חשבוננו, הריהו מרשה לחברה על כל מומיה להדור לתוך-תוכו, תחת לחצות את עצמו לשניים, לטוב ורע, הוא מגלם את שניהם ומייצג, בעת ובעונה אחת, את צ'ארלי לעולם, אף על פי בדמיון החלוף שבין הנווד לנערה מרילין, מכאן מיעוט החשיבות שהסרט מחשיב את העולם שבחוץ, כי הריב שוב אינו היצוני, אלא פנימי, וארדו לעומת וארדו, לאחר שהטא אין הוא מרגיש לא הנאה ולא חרטה שכן הוא מסמל בדמות אחת את תוסר המצפון של העולם, הרי הוא הפגנה חיה, בדרך האבסורד, על משוגתנו ורשעותנו הקיבוצית, המשוגה והרשעות של כולנו המסוגלים להיות נבוכים וטובירלב כל אחד כשהוא לעצמו, משחקי-גמולק דק זה נעשה אפשרי רק בכוחה של רב-משמעות כזו, כל מה שאומר וארדו הוא נכון וכרוז בעת ובעונה אחת.

הדבר המטעה הוא שיצור מיתי זה, שעיר זה, חציו בורגניזציר, חציו איש העולם המודרני, מגלה בדרך הטבע תכונות אנושיות, כאדישות וכדון קישוט, כדון ז'אן או דוריאן גריי, אלא תמשוך בונב והחזול, פטרי, אומר וארדו לנערו הקטן, יש כך מידה של אכזריות — אינני יודע מנין באה לדך... זכור תמיד, אלימות גוררות אלימות, עם כל דקדקנותו אין הוא אפילו רוצח ללא-דופי, המוניות של מרתה ריי, היוניותה ומזלה, מסכלים את תכונותיו, דוחקים אותו לחוץ מצבים מגוחכים, ולבסוף מביאים לידי תמונתו, בבחרו לו לבת-זוג את מרתה ריי, בעלת-תאווה מקצד עית שאופיה מיוצב, השיג צ'אפלין אולי את השיא ברכי-משמעות, מרתה, חתיכת אשה הראויה להתכבד,

הביאוגרפים שלו, המתבונן בו היטב יכול לראות שנימוסיו הנאים של הנווד עשויים להפגע פגיעות רבות, ושהסבילות שלו עשויה להת מקומה פתאום להתפרצויות של תוקפנות לא תיאמן, אך תהיה המורכבות המתמדת של אופיו מה שתהיה, רשאים אנו לומר, שבדרך כלל הכריע צ'ארלי לצד דמות בעלת לב רך, לצד הנווד שאולי אין לו חנוך ותרבות, אך לפחות יש לו נטיות המעלות אותו על האספסוף של שוטרים ופורצי-גדר שמוזמן לו בדרכו, הוא סבל מעוני יותר מאחרים, וכל אימת שנקלע לבין אנשים אמידים הרי נטיותיו האריסטוקרטיות הטבעיות כלטו בסתירתן להמוניות שלהם, הוא היה יוצא-דופן בכל שדרה של החברה, ולא היה לפניו פתרון אלא בשולי החברה, בגלות של נחוצות.

שם בלבד הרשה לו המקרה פעם בפעם לספק את כמיהתו ליחסי אנוש המיסודים על עדינות וקירבת-לבבות, תמה הייתי לפעמים שהוא לא נעשה מורד מתפקו, אבל אילו תפס מקום בחברה, ולו גם לשם מלחמה בה בלבד, היה מסתלק מעמדתו האליגורית ומשליחותו האירונית בחיים להיות תמיד השער שבבלחת המרק והפיל בחנות של חרסינה, לא לערוך קרב עם החברה בא, אלא לקרוע את השלפוחית של מופרכותה, הסכסוך בין צ'ארלי לעולם, אף על פי שהוא בלתי-נמנע, נשאר בעוברו, תלוי ועומד, דבר שבאקראי, הוא לא היה אויב שהוא חשבו למדי כדי לחסלו: די היה לו בחדשים אחדים בבית-הסוהר אחת מה ואתה שם, לפעמים שיוק לו המול והוא אף נתעשר לשעת, ביסודו של דבר הרי החברה לא רק סבלה אותו, אלא כמעט שלא השגיחה בו כל זמן שנקט כלל של זהירות נבונה להמקו ולעבור כל אימת שהופיע שוטר ברחוב.

תמורה נכבדה באה בתקופה שבין „אורות הכרך“ (1931) ל„זמנים חדשים“ (1936) התאריכים בעל-משמעות הם, הנווד ניסה לקבל היתר-כניסה לחברה שנעשתה מפוכחת וערה יותר מדי לסכול נודים, ועל-כן נכנס לעבודה בבית-חרושת, ריב גלוי פרץ בין האידיאליסט ובין המנגנון החברתי והתעשיני, וזוכרים אנו מה רבה היתה האכזריות שבדבר, אך עדיין לא היה כאן מרד — ואף במקרה גאסר בשעת הפגנה שלא היה לו חלק בה, לבסוף, בלא להציע פתרון — לא עליו להסיף — יצא לקראת הסמיר ונעלם שמעבר לאופק, אך הפעם — היתה זו ראשית השניות שהלכה ונעשתה הכרתית, או שהדבר בא משום שהאבה היה בה משום סיכוי פתרון? — לא הלך לבדו: פולאט גודארד, בת-ליותה, הלכה עמו.

בהדיקטאטור הגיע הריב פתע לשיאו, רק בעמל רב עלה בידי צ'אפלין לשמור את דמות הנווד, ורק

מכל מקום אין לך דבר מופרך יותר מלדבר גבוהה על הצידיק הקלוש לרוצה הניתן בלעג שבהערות אלו. העובדה שהלעג הזה מביא רבים במבוכה אינה משתנה משום שהוא יוצא מפיו של רוצח. ומלבד זה, מניין לנו כי צ'אפלין מנסה להצדיק רצח בשעה שברור וגלוי שהוא עושה את ההיפך? עצם כשלוננו של אנרי וארדו מוכיח את אטסותה של התחרות אינדיבידואלית. מרילין-הנווד מצליחה לבסוף יותר, כאהובתו של אילי-החמושה. יעם זה היא מיטמאת פחות מוארדו על ידי השחתת החברה. וכך מתמדת רביה-משמעות עד הסוף, ולעולם, בתוך הפרדוקסים הללו, אין צ'אפלין מעלים עין מתכליתו — לא להגן על איש או ענין מסוים, אלא להגן על האנושות בכללה על ידי שהוא מראה לנו, בזה אחר זה, כלאחר-יד, את משוגותיה של האנושות כשהן מרוכזות כאן בגורלו של לבלר-בנק קטן וחלקי-לשון. מסייה וארדו הוא האישיות המודרנית ביותר שבגדר האפשר בשנת 1948, ורק כדי לשטש את העקבות ממית אותו צ'אפלין ב־1937. מסייה וארדו חי בעולם אחד עם אותו טייס צעיר ובן תרבות, בן למשפחה טובה, שלפני זאתו להטיל צעצוע-תופת על אוכלוסיה אורחית הוא קורא על המטוס שלו את שם אמו; עולם שאין מחליטים בו אם סחורות-תצרוכת מסוימות עשויות להקל מצוקת רעב באיזה מקום, אלא אם מוטב לשרפן — באם אין להן שימוש למטרות פוליטיות — או להטילן הימה (מנהג שמתישן ועובר) או לתתן לחזירים (מנהג חדש שמתקבל יותר על חרעת).

מיד לאחר שראיתי את מסייה וארדו נודמן לידי אלבוים של ההומוריסטן האמריקני צ'רלס אדמס שציוריו תביבים עלי. על המעטפת אתה מוצא סיגום ענקי שבשיאו אתה רואה, מוכנה ליציאה, רקטה ביך פלנטרית גדולה. זוגות זוגות עולים כל הכרואים על הסולם הלולייני המוביל אל המכונה. מתחת לציור אין כתובת, אך לרגע נראתה לי תיבת-נוח אטומית זו כצלם החסר ב"מסייה וארדו" כדי להביאו לידי סיומו התגייוני. ואחר-כך זכרתי את כל המומנטים שהאיש הקטן גילה רוח או צחוק על עצמו. הוא נתכון לומר, על אף הכל: כל זמן שיש תקוה לאהבה ולהומור, אין להתיאש מן האדם. לבטחון זה אין להגיע אלא במחיר אותו חוסר-מסקנה, וחוסר-פתרון, שהיה סימנו של כל סרט מסרטי של צ'אפלין.

טובת לב, גרגרנית וחסרת בושה, מתחכבת על הלב עד מאוד, ולא זו בלבד שאין אנו רוצים כי וארדו ירצה אותה, אלא אנו אפילו רוצים שימלא סוף סוף את תשוקתה. ובכל זאת אין אנחנו חרדים הרבה לגורלה. היא שולטת בוארדו בדמה השוקק, בכל הקצב החייתי שלה. אילו קצצו אותה לנתחים קטנים, היה כל נתח ונתח מתהיל לרקוד, לשיר, להשתוקק, אך בתתו לה עושר, המס צ'אפלין את ניצת התמוניות שלה ועשה אותה גם למכוערת. וכך אנו נמצאים מקוים שהוא יצליח סוף סוף להיפטר מבריה מסורבלת וגסה כמותה. והרי הוא עושה אותנו שותפים לנסיגות-הנסל שלו לרצתה. שוב אין אנו יודעים אם לעמוד על צד מרתה עקרון החיים, או על צד וארדו עקרון המות. והנני להעיר לאלה הרואים את מסייה וארדו כסרס של פסימיזם קיצוני, כי עקרון החיים הוא המנצח.

ובאחרונה, מנוצח, או ליתר דיוק יגע, משום שבהעשותו במידת מה על-אנושי אין הוא ניהן באמת להיות מנוצח, נותן מסייה וארדו שיאסרוהו וידונו אותו למיתה. ורק עכשיו הוא מרים את קולו להאשים את העולם. עד כאן היה מסתפק באמרו בקרירות: "עסקים הם עסק אכזרי", או "תחמושת? בעסק זה צריך הייתי לבהור". עכשיו הוא מדייק יותר: "רצח אחד עושה פושע, מיליונים של רציחות — גיבור... המספרים מקדשים...". כרוצח-המונים אני רק חובב". ואחר-כך: "טוב ורע, אם נחפוס יותר מדי מזה או מזה, סופנו כליה". ולאיש המוען כנגדו כי שפע טוב מופלג אינו עולל להזיק לנו, הוא משיב: "מנין לנו לדעת? הן מעולם לא היה לנו דיי, הוא מקדם את סני הכהן בתא: "אה, אבי, מה אוכל לעשות למענך? מה היית עושה בלי חטא?... מי יודע מה התכלית האחרונה שהוא משמש אותה?" ועל האימרה "ירחם אלוהים על נשמתך", עדיין הוא מוצא תשובה: "מדוע לא ירחם? סוף סוף היא שייכת לך. שכן בסופו של דבר הוא רואה את עצמו כמשהו אלוהי, אלוה שבו הטוב הרע מעורבים.

כל נסיון להדור למשמעות הסרט, להעריך או לדחות את "הפילוסופיה" של המחבר עלידי הסתפקות באחד מן הפוסקים המובאים, מן ההכרח שיביא לידי בלבול וגיחור. כל תשובה וכל מצב טעונים בדיקה לאור התנודות והשנויות של הדמויות. וחמיד נגיע לידי מסקנה שכל אימת שארדו פותח את פיו, הריהו גם מצדיק וגם מגנה את עצמו.

רשימות

כוחה של המלה

יחיא אל האלר

מפי די־שאלני מסרו את המימרה, שהבריות המלה שולטת בהם, ומה ראו לציין ציון מיוחד מימרה זו מפי מדינאי בעל נסיון רב? משמע שהגנו מהכים למגלי אמיתות השכיחות ביותר במציאותנו, אין במס' כת חיי אדם דבר שיהיה מסמל את הפרובלימטיות היסודית שבהם כאותה מלה אשר בפינו, אין לך תופעה שתחיה דומה לשכיחות חולות ואין תופעה דומה לה לעוצם כוח והשפעה. רגשי הביטול החולול כלפי הבל־פה, ופיטומי מלים מצאו להם ביטוי רב — ועם זה אין לך דבר שיהיה בו לרוסם את נשנו ולהסעירה עד למעמקיה כמלה אשר בפי האדם.

המלה היתה בראשית כל דבר, ועם שנאמרה פעולתה מתגלגלת וחולכת מבעד לתוליות הוצאותיה עד סוף הדרות. בתקופות קדומות ייחסו למלה תויה מוחשית וכוח מגי־מסתורי. עמים פרימיטיביים התייחסו אליה ביראת הקפידו על צורתה וצלילותה בקסדנות מיססית ובהרדה, כי השפעות קסמים וגודלות היו קשורים בה. מעשה יפ ת ח מתחום מאורעות התג' פותח לנו צהר להציץ בו לתוך נשמת העמים מאותן התקופות. די דו, מייסדת קארהגו, קנתה מאת מלך הגומידיים שטח אדמה לפי מידת עורו של שוד לכסותו. עמדה וחחכה את העוד לרצונות רצונות דקות, הטכה אותו וקיבלה שטח כדי ייסוד העיר, ועל אחד מאלילי הדרו סופר, שהוציא, והוא ברמות גמל, הכטחה על כמות אדמה שמידחה כמידת שלושה צעדים מצערו, אחר כך הפך לענק כביר וכבש את כל הארץ כולה, לא משמעות החחה כפשוטה הכריעה, כי אם המלה, עיקרי דתות ואף אמנות הפלות, בכל זמן ומקום דבוקים היו במלים ספורות. האדם דבק בהם ככתבם וצורתם החיצונית, ועם זה הוא מכניס לתוכם מהרהורי לבו וממאוויו, ואלה בצד אלה נשמרים בתקסם. הציווי שבתורה הוא שלא יעשה אדם דברו פלסתר, והריהו מרכז את הקפדתו היתרה על הנוסח החיצוני, תואיל והשמירה על רחוק קשה היא ואף למעלה מכוחו, אבל על הנוסח הוא משתדל לשמור מכל מקום. מרגיש הוא בו את עוגן הצלתו האחרון מפני שקיעה בתחום אנארכיה גמורה. בתופעה זו אנו נתקלים בכל עם ולשון ובכל הזמנים. יש משום סמליות עמוקה בהתרנהגותו של יצחק, אחר שהכיר מתוך חרדה שדבריו

ברכתו לא ניתנו לבנו הבכור שאהב, הדברים, כיון שנאמרו, שוב אין לבטלם, וגם ברוך יהיה", גם בלעם לא חזר בו מדבריו שנאמרו בניגוד לשליחותו, דומגני, שמחוץ למקרה פרעה בענין שחרור ישראל (הרי כאן יש לנו ענין באנשי הפוליטיקה) אין דוגמה בתורה של התכחשות מפורשת מצד אדם לדברו.

כי מבחינת התוכן, אין לך דבר מופקר לשימוש שרירותי כמו המלה, בכל היקף החיים אין לך דבר התובע כוחות מוח ולב במידה רבה כל כך כבחירת המלות וניסוחן בענינים בעלי כובד ושקל, ואין לך דבר שהיו מוקדשים לו כוחות רבים כל־כך לשם פיענתו ועיבודו ולפול ולשם פירושן של אותן המלים והנוסחאות לאחר קביעתם, לפי מערכי־לב ואינטרסים של הנוגעים בדבר.

דורנו הוא דורה של הסוגסטיה על הסתעפותיה הרבות, ומכשירה העיקרי הוא המלה, ואמנם לא היה זמן כומננו לשימוש מכשיר זה כדי לכוון בו את דעת האדם בעוצם היקפו וכרוב גזונו, לטובה ולרעה. הפסיכולוג הצרפתי קושה, שיסד את שיטת רישוי הנפש והגוף על השימוש במלים מצומצמות ועל חזרה מיכנית עליהם, הוציא, כמידת האפשר, מכלל תהליך ההשפעה את התודעה, שהרי עיקר פעולתם של כוחות ההבראה הטבעיים, שלצורם באות המלים בלחישתן האבסטרמטית, מתרחש בבכוי נפש האדם, מתחת לסף הכרתו. וכבר עמד על סוד זה, אם לא להפליג עד למקורות קדומים יותר, אנטיסוף, אתר מעשרת תנאמים אצל פלוטרך, שהכריז באתונא, כי בכוחו לרסא התעכרויות רוח האדם באמצעותן של מלים.

דובר מלים כפורט על כלי נגינה. מלה מלה — ורגשות ומחשבות ונימי נפש עלים לקראתה מתוך חביתו נשמנתו מצפים למעוררם. מלה כיון שיצאה מפינו, שוב אין להתזירה לעולמים, כשם שאין להתזיר את הכרוד שנפלט מקנה זרובה, מלה שנפלטת, ואפילו בהיסת הדעת (שאף זה, על פי רוב, אינו נעדר משמעות), תחכה גורל חזי אדם ומשפחה, ואפילו קיבוצי אדם, לאין תקנה, יש ותלך ותאכל את נפש הנפגעים עד היסוד, ועד לפתחי קברו תלחווה. נסיון החיים שיקע בתוך נשמת האדם את הכרת ערכה של השתיקה, אולם העובדה שמידה זו בכל זאת אינה אלא גחלת מעטים, ולא אחת תבגוד גם בהם, באה להוכיחנה, מה רב כוחו של יצר הדיבור.

ואפילו בפיו של אותו האיש, במצבים שונים. ניתן לומר, שאין לך פעילות אדם בחברה, שבכור זה יגיעו לגדולת הערכה והשפעה ציבורית במיעוט זמן ועמל כבאמנות המלה — כשרון שעיקר מקורו מתנת־שמים. כוחה של מלה פועל עלינו בו במקום ובאותו מעמד, והוא נעזר על ידי שני גורמים: הגורם הראשון הוא אותה רב־משמעות של המלה העשויה לעורר בכל שומע רגשות ואסוציאציות רצויות לו ומאוויו הוא; ושני, ריבוי גוניהם וסביכותם של הדברים במציאות. אין בכוחם של רבים לעמד על טיבם ומידת אמיתותם בענין הנידון, לא לאחר הדברים, ולא כל שכן באותו מעמד, וכאן הסכנה הכרוכה במלה מבחינה ציבורית. הסיבה היסודית לכך נעוצה במרחק הזמן המשתרע בין המעשה ותוצאותיו, אדם העוסק במלאכת ידים, עליו להתגבר על מעצורים אובייקטיביים שגזורים עליו חוקי החומר, לפן מצווה היא בשמירתם ולנהוג בשיקול דעת ולפי טבעם, דבר דבור על אפניו, ולהזהר מפני הנזקים האורבים לו עם כל תנועה מתנועותיו, שופנהאור מאיר את ההבדל במשל פשוט. אדם העוסק בנעיצת מסמרים, כיון שעושה תנועה בלתי מדוייקת, מכה הפטיש על אצבעותיו תחת ראש המסמר, וסולק החשבון בין החטא ועונשו מיד. לא כן העושה במלים, אין הוא עוסק אלא בסמלי הדברים, והאפשרות בידי להסיח את דעתו מסביכותם והפרובלימטיות שבהם בלא יודי עים או אף בכוונה תחילה, לדלג דילוגים על פני מרחבי זמן ומקום, ולשחות בים שאין לו גבול ומעצורים אובייקטיביים, כשאינם נמצאים לו בתוכו הוא. איזוקראטס, הנואם היוני, הגדיר את אמנותו ככורשר, להקטין את הגדול ולהגדיל את הקטן — ולתכונה זו יכולים אנו למצוא סמוכים במציאותנו אנו, בכוחה של המלה לבנות עולמות ולהתריבם. החיים והמות בידה, העבדות החירות.

ולא בכדי. סוף סוף אמצעי יסודי הוא הדיבור לבטא כוחות חיים דוחפים בתזקה, אותו מהזור המלים הרב בקרב המוני העם, הנראה ברובו כמחוסר טעם ומטרה, וכסימן לבערות — תפקיד סוציאלי יסודי הוא ממלא. עם כל סימני־הלא־השליליים הכרוכים בו, הרי הוא הדבק התברתי העיקרי בין הבריות, לפי תכניו, אין טוב כשתיקה, אבל מן הדין לנהוג בה זהירות, טעם ותבונה. שתיקה, תכונה מבודדת היא, ואין בה להביא לידי שותפות ולידי חיים שיתופיים.

אנו נוהגים במלים כמטבעות בעל־יערך קבוע ומוסכם העוברים לסוחר — והננו וכשלים בהם על כל צעד ושעל, ואין תימה. המלה אמנם משמשת בית־קבול קבוע למושגי החיים, אלא שהרבה מאד כן המושגים הללו רחוקים מקביעות. הם תולכים ומת־פתחים ומשנים את משמעותם, במידה שהולכים ומש־תנים יחסי הדברים וצורות מחשבותינו, ועל רכ־גוניתו של תוכן זה נוספות כוונותינו הסובייקטיביות לפי המצב והשעה, כל אימת שהננו באים להציאן מפינו, והרי מן הדין שהמלים יהיו רבות־משמעות. אנוכי כל כוונותי ומעשי לאמת, והנה בא בעל־דברי על אמיתו הוא, ואמת סותרת לאמת, ושתיהן טעמן עמן, כי על כן תוכן שונה כלול בהן, כשאיש נאמן נמצא יום אחד מוקע במעשה בלתי נאמן, אף על דעת רבים, יש והדבר יהיה נעוץ בשאלה: נאמנות באותו מקרה ומצב מהי? שלל התוכן והמשמעות של מושגינו הלא מעניק לחיינו הרוחניים את עושרם, ברקם וחנם, אבל הוא הגורם לחילוקי הדעות שבהם. אנו עומדים סמוך לשורש הפירושים המלווים את כל התורות והשיטות הרוחניות. מלים ספורות הן שעמדו ליד ערש כל ההתפלגויות בתחומי הדת והחיים החברתיים הפוליטיים. המלים דימוקראטיה, סוציאליזם, שיון, סובלנות וכר תפיסתם של אנשים שונים בה שונה מאד; אפילו הם שייכים לתחום תרבות אחד,

ספרים

רומאן על צפת

א. שאגן

„עיר קסומה“, טרילוגיה, ספר ראשון:
„עצי שטים עומדים“ מאת יהושע בר-
יוסף, הוצאת נ. טברסקי, תש”ט.

מסערת המלחמה, שבה צרורים נושאי העיקריים של הספרות העברית בשעה זו, מעביר אותנו המספר יהושע בר-יוסף הפעם אל צפת של המאה הייחודית, צפת מימות הרעש הגדול וצפת של העלייה החסינית. יורעים אנו שבר-יוסף גדל בהווי של הישוב הישן, וגם לאחר שחק ממנו לא נתכהש לכמה וכמה ערכים רומאנטיים, שישוּב זה עשוי היה להאציל מתוכו. אלא שאינה קירבה יתרה שתי פנים לה. מקרוב אדם עומד על הנגלה, אך לעולם אינו מעמיק להדור די הצורך לחבינו של הנסתר. לשון אחרת: כל מה שבא במשבהשירה (אם לנקוט נוסח של ג. שופמן), והוא הצד הציורי, הרי הוא שלם, עשיר בצבעים, עשוי קוים שלמים ומשכנעים, לעומת זאת, לקויים כאן הצד האינטלקטואלי, התדירה לעומקן של התופעות והתהיה על סודם הממשי של הגילויים המופלאים שבחיי אותה צפת. יהושע בר-יוסף ספג וגיבש ביראמן את הנתון ברשות העין, אך נרתע במקום שהחל הניהוח השכלי, תמום זו שבין הסיני תיזה והאנגלונה נפצרת לפני הקורא עם השורות הראשונות שברומאן.

יהודים אלה, שעלו לצפת במחצית הראשונה של המאה הייחודית דיוקנם משכנע ואינו מניח מקום להשגות. אלא שאותה שעה עצמה מתעוררת מאליה השאלה מה הניע יהודים עניים אלה מאירוסה המזרחית לשים את פעמיהם אל הבלתי-נודע, ועל שאלה זו השיב המספר תשובה שטחית. חייב היה יהושע בר-יוסף לדעת, כי הוא מעורר בעיה חמורה, שעדיין לא נמצאו לה פתרונות ראציונליים גם במחקרים על העלייה החסידית, וממילא אי אפשר היה לו לפטור אותה בכמה סיפורי מקרים מפורקים ולהציגם כיסוד ומניע לעלייה המונית, כביכול.

מרכו חיייה של צפת הוא בית מדרשו הקטן של הרבי מאברוק' והשתי הסיפורי הוא ביתו של ר' חיים כ"ץ, חסידו העשיר של הרבי. עיקר הסיפור מתחיל

בלידתו של אלעזר, בן זקוניו של ר' חיים. לכאורה, משועבד אלעזר לאמונתיה התפלות של צפת, אמן על ברכי מסתורין ונושא קטנה לאשה — הרי זה טיפוס „צפתי“ לכל דבר. ברם, אלעזר הוא גם המורד הראשון, שגידולו באדמת צפת. אחד האורחים המורדים, שנודמנו לצפת, מערער באלעזר את האמונה בשלטון המיטאפיזיקה ונוטע בו את התשוקה ללימוד רפואה. בדרך של „מהפכה שקטה“ מנסה אלעזר לבשר לצפת את כל עצמת יכולתה של בינת-האדם ולמצוא מזיגה בין התבונה והמיטאפיזיקה. הרסא אלעזר רואה ברכה במעשיו, אלא שתמויגה בין שני הקצוות לא עלתה יפה. דומני, שאין אלעזר בעצמו מאמין באפשרות המזיגה ובמעמקי נפשו הוא נתפס לאחד הקצוות. ומאחר שבינת האדם אינה שלמה, גוברים שוב הספקות המיטאפיזיים.

דמותו של אלעזר, גם אם אין המהבר יורד לעומקו של המשבר הנפשי, יצאה שלמה מלפניו. אלעזר הוא הטיפוס המוצק והשלם של צפת, הליכתי כותיו (פרט לאותם המאורעות המורדים, שהמהבר קשרם באלעזר שלא לצורך) מתקבלות על הדעת. דמות זו גילתה לנו טפה ממאוייה המסתורים של צפת. סוף סוף אם אין לנו כל השגה על דמויות כמו הרבי מאברוק' אתיו והסוחר העשיר ר' חיים כ"ץ, שוב אין לומר שטבוע באפיים הותמת המיוחד של צפת או של העלייה לצפת. במקום שחללו אינם נדושים יתר על המידה, יש שהם עשויים לשמש נציגיה הנאמנים של כת החסידים בדור זה ובכל הדורות, בצפת ובכל עירה גליצאית. מבחינה זו נשאר אלעזר כ"ץ „צפתי“ יותר.

ואולם משנתן המספר את דעתו על עיצוב דמויות שימשו כהתגלמות לכל מאוייה של צפת המסורתית והבלתי מודעת, לקה בהפרזה, כמי שאמר להצטעצע בפסיכולוגים שלא עליו תפארתו, וכך אנו חוזרים לנקודת המוצא של דברינו. במקום שהשכל תובע ניתוח קסדני וזהיר — קצרה ידו של בר-יוסף מהושיע.

הפוזיטיביסטי בר-יוסף (בפוזיטיביזם שלו אין לנו ספק) נקלע אצל כך וכך הויות איראציונאליות, אותה שעה נעלמת צפת הנפלאה, צפת של אותו בר-יוסף היודע את צבעיה ואת נעימתה הנוגה, והתי היה באה צפת אחרת, שאינה מדברת עוד, אלא

הפעם סממנים ארוטיים, אך חייב בריוסף לצאת עוד יותר משעבודו של ארוס. המלה „גוף“ חוזרת בספר פעמים הרבה, לצורך ושלא לצורך, והרבה יותר ממה שראוי לה להופיע ברומאן מחיי צפת הישנה. אך בדרך כלל מוליך אותנו בריוסף בעולמותיה של צפת ביד אמן יודע להתבונן ולהתרשם. במקום שאין צורך בניחותא, והחזייה הפשית לבגשה, גדול כוחו של בריוסף. תיאור הרעש בצפת ותיאור ההיי לולה במירון, שלל הצבעים, אירת החג, הידאה והקדושה שבלב ההמונים — כל אלה יצאו שלמים והם מן הטובים שבספרותנו הצעירה. ודומני, שאיש עוד לא הצליח לתאר ככה אותו נוף הררי, על גוניו וקיפוליו, בין שנהג בו כצייר מודרניסטי ובין ששר הזרו כפיטן לירי.

על הדמוקרטיה האמריקנית

ה. נ. ברילספורד

*The American Democracy by
Harold J. Laski. Allen & Unwin,
London 1949. 255 p.*

לאחר שקראתי את מחקרו של פרופסור לאסקי על אמריקה, זכרתי את רגשותי, עירוב והתרגשות ותימהון, כשעה שנסעתי בפעם הראשונה במסילת הברזל לרחבה, מאוקינוס עד אוקינוס, הלום מרחביה העצומים ומוכה תדמיה משלל החליפות והפרטים. בספר הזה, כביר הממדים, המחזיק כ־800 עמוד, אתה נוסע עם המחבר גם במרחבי הזמן גם במרחבי המקום. הוא כינס לכאן את הסתכלותו, קריאתו והרהוריו מת־קופת שלושים שנה, למן נסיונותיו הראשונים כמרצה במכללת הארווארד. מתקשה אני לומר אינו מסתנות רוחו עשתה עלי רושם עמוק יותר. דמיונו ההיסטורי החי מאפשר לו לחיות את העבר מחדש, ולדבר על ג'אפארסון וקאלהון כאילו ראה אותם בעיני בשר. כוחו בהסתכלות ובשיתוף־נפש מסייעו לחרוד לתוך־תוכם של יצורי אנוש הרחוקים ממנו בתכלית, כגון הכושי, או ה„בוס“ של המסלגה, או המטיף הפינדמנר טאליסטי, ולבסוף, כשהוא בא לנתח, לבקר, וצופה לתוך העתיד, הרי הוא רואה את החברה שהוא דן בה כענין של בשר ודם, על חולשותיו האנושיות וגדולתו האפית. הוא קרא הרבה ושמר בסדר ובמשטר את אשר אסף הגורנה. הוא למד הרבה מידידי הרבים, החל בתלמידיו, וכלה בשלושת השופטים הגדולים: הולמס, בראנדייס ופראנקפורטר. יחסו לאמריקה הוא יחס של ידידות, הוא מתרעם על עירוב הסנוביות וה־קנאה של מבקרים אירוטיים רבים, ודן במידת הצדק

צורתה, כאחווה בפרפרזי"עיות. צפת הופכת היסטורית, מפני שהמספר התעלם מן העובדה הפשוטה, שמחובת המספר להבחין בין התפרצויותיו של הטיפוס ההיסטרי אשר אותו הוא מתאר, לבין התיאור הניתוח של מקורות ההיסטוריה.

רוב סיפוי צפת כאן אינם יורעים אלא אחת מן השתיים: את הבינה הצרופה־המתונה או את הטירוף, שובע או רעבון, דומיה או התפרצות היסטורית. ולהיכן פנתה־הלכה נשימתם הרגילה־האנושית של תגרי צפת, נחמתיה ורצעניה? אמנם הללו נזכרים זעיר פה זעיר שם, אך אין בכל אלה כדי לצייר תמונה של הווי או אף לעצב דמות אחת שלימה. יסודיה של אלמנת הרבי מאברון מתוארים ביד אמונה. בריוסף ניצל את כל המומנטים הדראמטיים שהוליוו את אלמנת הרבי בדרך־לא־דרך, מאחר שלא ידעה אושר בחייה־משפחה, לאחר שמת עליה בעלה ובנה יהודה נספה ברעש הגדול. נטרף עולמו של האשה חיפה. מכאן ואילך איבד בריוסף כל שליטה על מאווי נפשה של גיבורתו. סחולותיה ה„מקאב־ריים“ ושיכרותה אינם אלא פיה פסיכולוגי, והוא הריז באותו „בעל תשובה“, שבא לצפת לאחר חיי הוללות ופנה אל הסיגוף, כדי לערוג שוב על חיי־בשרים עד לידי איבוד לדעת. אפשר ואפשר כי נפשות תועות כמו אלה מילאו את רחובותיה של צפת, אך ניתוחן מצריך הכשרה מיוחדת שבריוסף חסר אותה. מה בצע אישוא, להשתעשע בדיסקיפלינה זו, כשיש לו לבריוסף די והותר זולת אותו הפסיכולור־גיום המפוקס. כלום באמת נתגלה לפני המחבר רוח־המסתורין של צפת בדמיונות פסיכופאטיות דוקא? כאן חסא יהושע בריוסף קודם כל לאמת הנפשית שבהווי הצפתי, ואולי גם לאמת שבישר ברומן שלו. כדי לעמוד על המום העיקרי שבספר, נרשה לעצמנו להזכיר כאן את ספרו של פראנץ ורשל, „שירת ברנארדט“, שם צוייר תהליך ההתקדשות, והמשותף לסיפור העברי והגרמני הוא הנסיון לניתוח פוזיטיבי של תהליכים נפשיים לא רגילים, ורפל משכנע בדירוג הפסיכולוגי והעניני, ואילו בריוסף מעורר ספקות משום הדילוגים האקרו־באטיים, שכן הוא מרחיק מן התבונה הפוזיטיבית תהליכים הרחוקים ממנה גם מבלעדי זאת.

עד כאן על מומו של הספר, ואולם ככל שפוגם הוא, אין הוא העיקר. ברומאן הצפתי הזה הגיע בר־יוסף לרמה שלא השיג עד כאן בשום אחד מספריו הקודמים, והוא עשוי היה אולי להגיע לשלמות גדולה מנו, אילולא נטייתו לצאת ככלים שאולים של אנליזות קיצוניות התלויות על בלימה, כמעט שאין

נימת-היסוד של הספר היא בקורת סוציאליסטית על „אורח-החיים האמריקני“. לאסקי בידו להעריך את כוחה של המסורת הנאפאָרסוֹנִית; בידו להתפעל מריוואָלט ועוזריו הליבראליים; לא אחת ולא שתיים הוא מזכירנו את הגניוס האמריקני לניסויים ולהמציאות מהפכניות מניה וביה. אבל ככלות הכל, הוא מפקפק אם השלטון הסמוי של הרכוש וההון הפינאנסי ירשה לעולם שהתצרוכת הפנימית תדביק את הייצור. האם יסבול השלטון הזה, הוא שואל, את שיעור המסים הדרוש כדי לסגל את תנאי הפרולטריון הכפרי למחיה אנושית הוגנת ולהרים את כוח הקניה שלו? האם לנוכח התביעות היריבות של ההזדייגות, יגשים שלטון זה את התכנית, מיסודו של וואלס ואחריו טרומן, להפיץ ולחלק בין האזורים הנחשלים של העולם את הציוד הדרוש להגבהת רמת החיים בהם? קרוב לשער, חושש הוא, שאמריקה תנקוט מדיניות של אימפריאליזם כלכלי, אמנם לא על ידי סיפוח אלא על ידי חדירה. סיוע מארשל בצירוף הודייגות אין בו משום פתרון המניח את הדעת, יכול היה להוסיף עוד שאלה אחת. היכולה מעצמה בעלת-אשראי לעסוק עיסוק יציב בהשקעות בחוץ-לארץ, בקנה-מידה גדול, כל זמן שהיא עומדת על קיום ערף היצוא על היבוא? אין היא יכולה לקבל ריבית על השקעותיה (אלא ע"י התיירות); אפשר לה רק לחזור ולהשקיע את רווחיה בחוץ-לארץ, מכאן שהמטרה היא לא הנאת הפירות, אלא גידול מתמיד של הכוח, כאן נעוצה הסכנה של „המאה האמריקנית“.

לאסקי חוקר ובודק, לא ברוב תקוה, את סיכוייה המדיניים של תמורה במאזן הכוחות בין המעצמות. הוא מטיל ספק אם יש, או אפשר שיהיה, איזה הבדל מהותי בהשקפה ומדיניות בין שתי המפלגות השליטות, אעפ"י שהוא יודע כי הבורחים הצעירים, שהם, בדרך כלל, האמידים פחות, נוטים להיות דימוקראטים. הוא מדגיש את חוסר התאחזיה והאחדות בין הקבוצות הליבראליות. רואה הוא עין בעין את כל הקשיים הפסיכולוגיים, הכספיים והקונסטיטוציוניים אשר יעמדו בפני מפלגת שלישית, וככל זאת הוא מדבר דברים משכנעים בזכות הקמתה של מפלגת עבודה יעילה, ככל שרצוי הפתרון הזה, איני רואה תקוה להגשמתו. לאסקי מרחיב את הדיבור על הצורך בשינויים בקונסטיטוציה אשר נכתבה לשם ניהול מדינה שלילית בתוך קיבוץ אנגרארי פרימיטיבי. במשך ארבע תקופות הכהונה של רוזוולט נתפתחה זו כדי יחס חדש בין השלטון הפדראלי לבין המדינות; בית הדין העליון שוב אינו מצודת הרכוש כלשעבר; יחידות אזוריות תכוללות כמה מדינות של ארצות-הברית התחילו טועלות, ולא בעמק סאָנאָסי בלבד; האגודות המקצועיות הגיעו

(ואפשר, יתר על המידה) את המקוריות שבתרבותה היוצרת של אמריקה ובהישגי חכמיה. ועם זה הוא כותב בעוז ובתוקף על הציוליציה הזאת, על פולחן ההצלחה שלה, על עצמת „הממשלה הסמויה“ של המיליונרים והבוסים, על קוצר ידה לפתור את הסתירות הפנימיות של הקפיטליזם ועל סכנתו של מין האימפריאליזם המיוחד אשר לה.

היקפו של הספר הגדול הזה הוא אָנציקלופדי. אתה מוצא כאן את צמיחתה של המסורת האמריקנית, השעת הקונסטיטוציה, אופי המפלגות, הספרות, שיטת החינוך, העתונות והרדיו ומקצועות המשפט והרפואה. נקל יותר לזכור מה שנשמט מאשר לסקור כל מה שיש כאן, הדין בבעיות דלדול הקרקע והיערות אפשר מן המועיל היה לעשותו מקיף יותר. כוחו של לאסקי הוא בתיאור קבוצות אנשים ונשים, במוחש. הוא כותב דפים מזהירים על אפיו של איש-העסקים, רואה את מעלותיו לא פחות מחולשותיו המהירות. מנסיונו האישי הוא מצייר לפנינו תמונה מדאיגה של חיי האוניברסיטה. כמיטב הספר נראה לי הפרק על הכנסיות והמסורת הדתית. לפנינו תמונה-שליביון משעבוד הכנסיות לייצרני הכתנה במדינות הדרום. הם מפרגסים את הכהנים שיתנו „אופיום“ במשורה לעובדיהם. אף על פי כן הוא מצליח לפרש את המונד דמנטליזם פירוש פסיכולוגי שאינו מחוסר אהדה. דבריו על גורל שני מעוטמים גזעיים, הכושים והיהודים, מסעירים את הנפש וצודקים ללא משוא-פנים. הוא כובש את זעמו על האנטישמיות ומנסה להביגה כחיפוש השעיר לעזאזל בתוך חברה מתפררת.

הדין עמו כשהוא אומר כי הקתוליות עדיין לא נש"תורה מלוא שיזור בתוך המסכת האמריקנית המסוריתית, אף על פי שהשפעתה המדינית הגדולה היתה ניכרת יפה במשך תקופת שלטונו הארוכה של רוזוואָלט. מה יקרה, תמהני, אם האפיפיור העתיד ייבחר מבין אחד החשמנים האמריקניים? בעשרות השנים האחרונות נתקרבו האירים והצ'כים למעמד השוויון אשר זיכו בו את הגרמנים והסקאנדינאויים מאז; אבל האיטלקים, הפולנים, הסלוואקים, היונים והמכסיקאים (בסדר זה של סוחת-והולך) עדיין הם בין הגזעים המדוכאים ומקופה-חזוקיות. מן המשובחות בספר הן הפיסקאות שבהן מתאר לאסקי, בתורה עד ראייה, את עניו של הפרולטריון הכפרי הגדל, אלו הפועלים-החוכרים במדינות הדרום מדולדלות הקרקע, את האריסים הקטנים השקועים בהובות, ואת ארבעת או חמשת המיליונים של סועלים מחוסרי בית הנורדים על פני היבשת לקצור את יבולי החוות הממוכנות. תיאורו את שלטון ה„בוס“ בערים מדגיש בפרט-פרטים אינטימיים את טוב-לבו לא פחות משחיתותו.

הומו ספּינְס ?

מרדכי רושנלד

Philosophy and Politics by Bertrand Russell (Cambridge University Press), London 1947.

„אנו חיים שוב בתקופה של מלחמות הרת. אלא שדת נקראת עתה. אידיאולוגיה. רבים רואים עתה את הפילוסופיה הליבראלית כמרוסנת מדי וכהולמת את גיל-העמידה; הצעירים האידיאליסטיים מחפשים משהו שיש בו יתר עוקץ, משהו שיש בו הלכה פסוקה על כל קושיותיהם, משהו התובע פעילות שבשליחות והנותן תקווה לימות המשיח שיובאו על ידי כיבוש. בקיצור, אנו שוקעים בתקופה מתודשת של אמנה“ (עמ' 23). הדברים יוצאים מסיו של ברטרנד ראסל בהרצאתו המאלפת על „פילוסופיה ופוליטיקה“, אך הם אוסיניים לרוחות המנשכות בעולם, ואף בעולמנו הקטן בכלל. הביטחון המחולט, העיוור, בטחון האיש הדתי, שבביטוייו היום-יומיים הוא מסמל את הקנאות של המאמין בעיקרי אידיאולוגיה, אינו קנין של המפלגות הקיצוניות גרידא, אלא הפך גם לקנין המפלגות „מתונות“.

לעומת הדוגמאטיות והקנאות הכרוכות ב„דתות“ וב„אידיאולוגיות“, מעמיד ראסל את הליברליות. „האמונה הליבראלית היא, למעשה, אמונה של חזיתות; לחיות, של סבלנות וחירות במידה שסדר ציבורי מרשה זאת, של מתינות והעדר קנאות בתכניות פוליטיות... הליבראל האמתי אינו אומר, זו אמת; הוא אומר, אני נוטה לחשוב כי בנסיבות הנוכחיות דעה זאת היא, כנראה, הטובה ביותר“ (עמ' 21). ואין לסעון שלפנינו עוֹד דוקטרינה. ההבדל עמוק יותר: „לא מה הן דעותיה, אלא איך גורסים אותן, בזה מהותה של ההשקפה הליבראלית; כמקום לגרוס דעות באופן דוגמאטי, גורסים אותן באופן נסיוני, ומתוך הכרה שראיה חדשה תוכל להביא ככל רגע לידי ויתור על דעות אלו, זהו דרכן של דעות במרע, בניגוד לדרכן בתיאולוגיה... המדע הוא נסיוני, ולא דוגמאטי; וכל דוגמה שאינה ניתנת לשינוי היא בלתי-מדעית. ההשקפה המדעית היא, לפיכך, בן-זוג איני-טלקטואלי לדבר שנקרא, בתחום המעשה, ההשקפה הליברלית“ (עמ' 22).

לפנינו לא רק ניסוח ההשקפה הליבראלית, אלא גם הבלטת החוליה המחברת הלתי-נפש בחיי ציבור ומדינה להשקפת עולם כללית. חוליה מחברת כזו היא, בדרך כלל, התבטאותה של ההשקפה הכללית בחיי-החברה; דינם של חיי-החברה נגזר באופן דיי-דוקטיבי מההשקפה הכללית. הדת הישראלית למ-

למעמד משופר, אף על פי שעודנו רחוק מיציב, ואולם הריסונים והאיזונים הישנים שבקונסטיטוציה עדיין גדולים ועצומים הם דיים לכבול אפילו ידי נשיא חזק.

התיקונים הקונסטיטוציוניים שמציע לאסקי מכיר ונים, קודם כל, להבטיח את יכולתו של הנשיא לסעול כמשך כל תקופת כהונתו. תקופה זו יש להאריך עד שש או שבע שנים; על הבחירה מחדש יש לאסור. ומן הראוי לתת לנשיא סמכות לפזר את הסינאט, לאסקי טוען לתיקונים אלה ברוב כשרון. אפשר שישנו את מטרותם, אבל האם לא יהיה צורך בשינויים מחאימים גם בקביעת זמן הבחירות לשינוי בתי הקונגרס? הקונסטיטוציה היא „דבר שבקדושה“, ומסופקי אם תיקונים נוקבים כאלו ניתנים להתגשם. ככל שסקירתו הביקורתית של לאסקי את האורגאנים השונים של הקונסטיטוציה ערוכה בכשרון, הרי הוא נושא פנים לסינאט, ודאי שיש לסינאט הדר והשיבות — עד שיקום נואם-הבלן שיפריע את מהלך הדברים בתיקונים; תמיד היה בו בסינאט מספר אנשים בעלי כשרון; וליסודיות דיוניו יצאו מוניטין. ואולם ייצוגם של האוכלוסים התעשיינים והמתקדמים בו הוא הרבה פחות מן המידה; המדינות הכפריות הקטנות והמפגרות מיוצגות בו יתר על המידה; אכן, כפי שהוא עצמו מדגיש, פחות מחמישית האוכלוסיה האמריקנית בוחרת את מרבית הסינאט. מבחינה עקרונית, מיטיב לאסקי להגן על זכותו של הסינאט לפקח על מדיניות החוץ. אך הסניגוריה שלו על תולדות קיום הזכות אינה נראית לי משכנעת. כל סינאטור מרגיש שיש בידו הבעלות האישית על החלק התשעים-וששה מן הריבונות של אמריקה; הוא שומר על רכושו בקינאה מופרזת מפני הנשיא, וגם מפני כל ארגון בינלאומי.

הספר הזה, הכתוב בכשרון ובהדה, הוא בלי ספק, מטובי המחקרים אשר נכתבו במאה הזאת. כמה חסרות נות ניתנים לתיקון במהדורה שניה. יש כאן יותר מדי חזרות; שתי הבאות ארוכות ונמצות, אחת של הבישוף לורנס ואחת של דניאל ואַבסטאָר, ניתנות פעמיים בשלימות. לאסקי ביקש להגיע לשלימות של היקף, אך מוטב היה אילו השכיל לברור יותר. הוא מזכיר על רגל אחת יותר מדי אישים קטנים ויותר מדי ספרים מעוטי חשיבות. קוראיו שאינם אמריקנים, ביחוד הצעירים בהם, ירגישו לעתים קרובות בחסרון פסוקים של הסבר, כמה מאתנו יזכרו עתה את אימי שביתת הומסטאד או ידעו כי מאריאן אנדרסון היא זמרת כושית מזהירה ובעלת הרבות? אך לא אסיים בנימה של ביקורת. הספר הוא תרומה נכבדה להבנת אומה גדולה ומלאת חיים. הוא גם חיוק לתביעה הסוציאליסטית לחברה של שווים.

ו צו ד ק הדבר שתקום חברה ללא מעמדות, אלא טוען שהוקיות השלטת ביחסי החברה תביא בהכרח להקמת חברה (כוו). כל פילוסופיה, המתפרשת גם כפילוסופיה חברתית, כמורה דרך ליחסי חברה, טומנת בחובה השקפות-ערך בצורה גלויה או נסתרת. והנה דוקא באשר לפילוסופיות בעלות התפרשות חברתית כוו, שבמדת אמתותן תלוי גורל האנשים שיזכו ליהנות מזיון, דוקא ביחס לפילוסופיות כאלו מצטיינים אנו בהעדר ביקורת-תיות מדעית ובסבילות של התפעלות אסתטית שאין דוגמהה בתחום העיון. שטיות האמורות בצורת "חז" מות" וזכות לתואר "אפוריזם", ו"שיטה" מחשבתית התלויה על בלימה ובלבד שנראית כ"שיטתית" קרויה פילוסופיה עמוקה. השינויות והסקחות מזה, והשטחיות המתעספת בלשון עמקנית מעורפלת מאידך, מעוררות בנו התפעלות אסתטית או התפעלות של מהראני ומי-אני כי ארד לעומקה של חכמה זו, והביקורתיות המדעית הקפדנית הפועלת יפה במעבדה מסתתרת ונע"למת. מחצית אמת הנאמרת בצורה בלתי-מקובלת דיה להצדיק כביכול עשרה שקרים הנאמרים בחוצפה.

מדי להדגים את הדבר, נוכל לחזור ולהביא דבריו של ראסל על תורתו של הגל, שהוא מאבות השואה של דורנו: "הפילוסופיה של הגל היא כל כך מוגרה, שלא היינו מצפים שהאגל יצליח להטות אנשים השפויים בדעתם לקבלה, אך עובדה היא שתורבר עליה בידו. הוא הציגה באופן מעורפל כל כך, שאנשים חשבו כי היא בהכרח עמוקה. אפשר להציגה בקלות במלים בנות הברה אחת, אך אז תיפלותה נגלית לעין" (עמ' 16). והרי קטע מהאגל המובא על ידי ראסל: "האידא-דיא-ה מוחלטת. האידאיה, כאחדות האידאיה הסובייקטיבית והאובייקטיבית, היא מושג האידאיה — שמושאו היא האידאיה כשלעצמה ושהיא משמשת אובייקט לו — מושג החובק את כל התכונות האופייניות כאחדותו, חלילה לי לסגום בהחירותו המאירה של משפט זה על ידי פירוש כל שהוא, אך למעשה אותו הדבר ייאמר אם נגיד כי האידאיה המיחלסת היא מחשבה טהורה החושבת על מחש"בה טהורה" (עמ' 16). תלמיד הכותב דברים כגון אלה היה זוכה להערה כי עליו להתבטא ביתר בהירות ולא לשקוע בהפשטות מעורפלות. אך הרי עדותו של ראסל על יחס העולם לתורת האגל: כל אדם שעדיין פועמת בלבו התקוה כי האדם הוא חי שכלי פחות או יותר, יתמה על הצלחת תערוכת זו של שטיות. בימיו, שיטתו היתה מקובלת כמעט על כל גרמני צעיר בעל השכלה אקדמית, דבר המתרש אולי בעובדה שתורתו גשתלבה יפה להערכתם העצמית של הגרמנים. מדהימה יותר הצלחת תורתו מחוץ לגרמניה. בהיחזו צעיר, היו רוב מורי הפילוסופיה

של, לא הצטמצמה בכביעת היחס בין אדם לאלוהים, אלא הקיפה את הי האדם האישיים ונתנה הוראות מפורשות ומדוקרות כאשר ליחסים הרצויים שבין אדם לעדתו. וכן בהשקפת העולם המארכסיסטית מקיפה ומסדירה ההשקפה את כל תחומי החיים. היחס להתרחשויות נגזר מההנחות הכלליות, הפירוש העיוני קודם לקריאת טכסט המציאות, יסודות ההשקפה נגל"מים בקרבם את התשובות לכל השאלות. לא כן בהשקפת העולם הליבראלית: כאן אין התשובה גלומה בהנחה, רק הגישה גלומה בה. והגישה גישה נסיו-נית, גישה המקובלת במדע. המסקנה לגבי ההתרחשות אינה נגזרת מהדוגמה, אלא ההתרחשות נכדת באותו כלי בדוק של גישה נסיונית. תחת עקרון האמת היסודית המוחלטת, הטומנת בחובה את כל האמתות (כדבר האיש הדתי או המארכסיסט האדוק וכיוצא באלה) בא עקרון השיטה הנכונה. כעין "קרדום" שאפשר לחפור בו בכל מקום בלי ועת מראש מה יהיה טיבה של המציאה שנמצא. וכשם שהושגה אחדות בהשקפות על ידי כסית הדוגמה על המציאות, כך תושג כאן האחדות על ידי עקרון של שיטה נסיונית המשותף למחקר מדעי ולגישה ליבראלית לחיי מעשה.

ערכה של אחדות כוו לא רק בקיום המגמה האנר-שית לחיפוש היסוד המאחד. בהצעת אחדות השיטה של איש המדע והמדינאי (במובן הרחב ביותר של המלה: אדם הפועל בתחום הציבור והמדינה) יש משהו נסיון התגברות על אותה התחום בין ההתקדמות הטכנית-מדעית ובין הפיגור בהסדרת יחסי החברה האנושית, אם נגש ליחסי החברה ללא דעות קדומות, ללא דוגמות וללא "אמתות נצחיות", יש תקוה שנוכח לאותה הצלחה בה זכינו תודות לגישה רציונלית-נסיו-נית למחקר מדעי.

ב.

אך ברור שאין להסתפק בגישה רציונלית-נסיו-נית ליחסי החברה, כי גישתנו כאן אינה רוצה לברר את המצוי בלבד, אלא גם את הרצוי. כל גישה לבעיות החברה, שכוונתה לפעול ולישנות, מניחה הנחות-ערך מסוימות, מציגה לפנייה חברה מתוקנה ורוצה לתקן את החברה הממשית ולהעלותה לדרגת עולם טוב יותר. ראייה רציונלית-נסיונית של מצביי-החברה לא תספיק איפוא לתיקון ולישפור ולשכלול; נחוצה גם ראייה של הטוב והמתוקן, שאינה נגזרת בפשטות מהמצוי.

השקפות-ערך כאלו גלומות בתוך פילוסופיות שור-נות, אף שלעתים מסתרות הן באיצטלה של ניתוח המציאות ואין מודיעות על והותן כהשקפות מער-יות (המארכסיסט, למשל, אינו אומר דוקא כי טוב

עמ' 8–9), ואילו לנו נראה כי גם את תחום ההערכה יש להכיר ולדעת, ואם אין תפקיד האוניברסיטה להטיף מוסר, הרי תפקידה לחקור ולעודד מחקר לכיסוס הש"קפה הערכתית, למען לא יופקר שטח חשוב זה בידי קנאים ולמען לא יאבד בעיבוד אירציונאלי.

מענין כי גם בציבורנו הנטיה לגשת בבדיקה בקור"תית ל"פילוסופיות" המנסרות בעולמנו זעומה ביותר, רובנו מתיחסים בדחילו או, לפחות, בסובלנות לאב"טוריות שביססו את "השקפת עולמנו", ואיננו מגלים נטיה לבדוק ולבחון בדרך רציונאלית את תוקפן האוב"ייקטיבי של פילוסופיות אלו. רק האמצעים נבחנים בדרך רציונאלית; המטרות נשארות הפקר לאימונה איראציונלית, או לשאיבה סבילה ממסורת העבר. מתוך הכרה רציונאלית של מציאות חברתית חדשה לומדים להשתמש באמצעי חיקוק סרלמנטרי, כדי להיטיל השקפות שהן הלכה מסיני, מבלי לפשפש בדרך שכלית בהירה בטיבן של השקפות אלו (שאוּלי תימצאנה כשרות וטובות לשימוש גם לאחר בדיקת השכל). מפעילים יכולת שכלית ואת אמצעי הטכניקה החדשה להטעת השקפות חסרות־שחר או להעלאת גירה של נוס"חאות שאבד עליהם כלה ולא יעמדו בפני בדיקה שכלית חדשה. הלא בדורנו ראינו כיצד נרתמו מאות אנשי־מדע, ממצייאנים, מומחים, צבא התבונה המשוכלל ביותר בדברי ימי האדם, כדי לשמש אמצעי להגשמת רעיונות חסרי ביסוס מדעי ומוסרי, רעיונותיו של מטורף כהיטלר, השטן הורה על הכיזון, וכוח התבונה — מותר האדם מן הבהמה — הגיש לידיו את המכ"שירים המשוכללים לביצוע זממו.

ג.

עומדים אנו בצל תקופה איזומה, מופעלים על ידי התרחשויות גוראות, ומנסים אנו למצוא מפלט, להתאושש, איש איש לפי דרכו.

ראסל מעמיד עצמו, כמשאלתו של ארכימדס, בני קודה שמחוץ לתבל, ומשקיף בלעג מר על ספרוריה של תולעת־שטן זו הקרויה אדם: „כוכב־הלכת שלנו, שהפילוסופים נוטים להתעניין בו התענינות קרתנית מופרזת, היה לפנים חם מדי כדי לקיים חיים, וברוב הימים יהיה קר מדי. לאחר תקופות בהן האדמה ייצרה טרילוביטים וסרפריים בלתי־מזיקים, התקדמה ההתפתחות לנקודה שבה האדמה הולידה נירונים, גיינגיסי חנים והיטלרים. אולם זהו הלום־בלהות חולף; בבוא הזמן שוב לא תוכל האדמה לקיים חיים, ושלוש יחזור עלי אדמות“ (עמ' 15).

קשה לראות בדברים אלה נהמה, רק ברגעים ספורים נוכל להעביר את עצמנו לנקודה מחוץ לעולם ומחוץ לעולמנו ולהשקיף בנייטראליות על הכורז

באוניברסיטאות בריטיות ואמריקניות האַגליינים. עד שקראתי את האַגל השבתי שבהכרח יש מן האמת בשיטתו; אולם נרפאתי בשגלתי כי כל מה שאמר על הפילוסופיה של המתמטיקה היה שטות ברורה“ (עמ' 18–19).

ברי שאם מותר לדבר בנוסח פילוסופי באופן שאסור לדבר בדיבור רגיל, ואם אין נהגים בדברי פילוסופיה מנהג בקורת שכלית שאין עמה משוא פנים, אם ההוגים והפרופסורים מוכים סנודרים, — הרי לא ייפלא אם ההמונים, והיו אלה ההמונים אינטלקטואליים פחות או יותר, לא ידעו להבחין בין דבר דבור על אפניו ובין הפשטות תלושות משוכצות אמיתות למחצה. יתר על כן: דוקא אותן התורות שהן מדעיות פחות ומבריקות יותר, קפדניות פחות ונועזות יותר, זהירות פחות ומפליגות בגדולות, מובנות פחות ועל כן נראות כמעמיקות יותר, דוקא תורות כאלו יש להן סיכויים גדולים יותר ליהפך לכוח חברתי, ומי שקיבל תורה מהאגל, לא ייפלא אם קיבל אותה כהלכה פסוקה ולא יתיחס בביקורת לסתרונים שהיא גוזרת על כל הבעיות; שאילו היה בודק ומבקר, לא היה מקבל תורה זו כבסיס להשקפת עולם מלכתחילה.

נמצא, ששורש הרע נעוץ לא רק בהעדר גישה נטיונית־מדעית לבעיות החברה המתעוררות בכל עת. גישה הנעוצה ביסוד העמדה הליבראלית, אלא גם בהעדר ביקורתיות מדעית שכלית ביחס לתורות פילר־סופיות (אין ראסל מדבר במפורש על ענין הביקורת הרציונאלית של תורות פילוסופיות, אף שהוא עצמו ניגש למעשה לתיאוריות הפילוסופיות באיזומל הביקורתי השכלית), ודוקא יסודות ההערכה הגלומים בתיאורי ריות פילוסופיות ראויים לבדיקה קפדנית, ליסודות ההערכה בכלל צריכים גישה מדעית וביסוס העומד בפני ביקורת. מקובלת למדי הסברה, כי תחום ההצ"רכה הוא מחוץ לגדר הברור המדעי (בניגוד לתחום ההכרה הנמצא בגדר זה), אך אין לשכוח כי כל הת־יחסות פעילה לבעיות חברה מגלמת בתוכה הערכה (ואף התיחסותם של הליבראלים ושל ראסל), ומוטב לברר ערכים בדרך מדעית תחת להפקירם לפסקנות שרירותית אירציונאלית של מתפלספים מסוגו של האַגל. — נראה כאילו ראסל מוציא את הערכים מתחום הברור המדעי: „ידעו... צריכה להיות המטרה הית־דה של הוראה אוניברסיטאית; מידות טובות תישארכה מנת הלקם של הורים, מורים וכנסיות. אך השקפה זו על פילוסופיה, שאני מתייחס אליה באהדה רבה היא חדישה מאד, וגם בעולם החדש היא יוצאת מגדר הר־גיל. ישנה השקפה אחרת השולטת מהוסן העתיק... פילוסופיה... נבדלה ממדע על ידי העובדה שחלק עיקרי מתכליתה היה לספר לאנשים כיצד לחיות“

לתקבל על דעת אדם, התובע מחו דאיה מדעית לאמונתיו, ומאיך רוצה באושר האדם יותר מבנצחון מפלגה פלוגית או אמונה פלמונית... כי בלי אמונות אלו (האמונות הליבראליות) החיים על כוכב־הלכת שלנו, המפולג מבחינה מדינית אך המאוחד מבחינה טכנית, כמעט ולא יוכלו להימשך" (עמ' 27).

הסובב והמגלגל על קליפתו דורות על דורות מיליוני יצורים דלים בעלי שיגעון הגדלות, ואף ראסל הש כי בעולם זה עלינו לחפש דרכים למוצא ולהסדרת היינו, כדי שלא נקדים כמו ידנו את חורבן העולם. זאת עצתו, אשר טוב אם נלמד ממנה גם אנו: "...ליבראליזם בסיונו... הוא הפילוסופיה היחידה שתוכל

בשולי החוברת

בחוברת זו ניתן ניתוח מעמיק, פרי עטו של מבקר צרפתי, של "מסייה ורדו", אחד הסרטים הגדור לים של זמננו, המוצג עתה בארץ. בשמחה רואים אנו את הצלחתו של הסרט הזה בתוכנו — אות הוא כי טעמו של הקהל לא הושחת כליל משפע המזון הקלוקל המוגש לו בשדה הסרטים.

אלכסנדר וארת הוא העיתונאי האנגלי הנודע, שנולד ברוסיה. בשנים האחרונות ישב במוסקוה כסופרם של "מאנצ'סטר גארדיאן" ועיתונים אחרים.

מאמרו של קדיש לוזינסקי הוא בעקבות דבריו בוועידת חבר הקבוצות, מאמרו של ישראל הלר, חבר משמר השרון, מבטא דעה אחרת על שרשי המשבר כתנועה הקיבוצית.

העורך אפרים ברוידא

איזהו הקורא הנאמן?

"מולד" יש לו אלפי קוראים וחותרים קבועים. אין לו יסוד לפקפק ברגשי נאמנותם. ואולם מתימספר ביניהם מגלים את נאמנותם בהתעוררות להחמת חבריהם ומכריהם.

הירחון זקוק לתוספת חותרים קבועים, למען יוכל למלא את תפקידו — כגשר בין המדיניות הבונה והספרות החיה, כבית־יגוס, על יסוד שיוון זכויות ורמה נאותה, של העובדים בתלמי ההלכה והמעשה, האמנות והשירה, בתנועת הפועלים והעם.

בסוחרים אנו כי קוראינו וחותרמינו יענו לנו. נשמח לשמוע דעתם ותביעותיהם ל"מולד" — ונודה להם עם זאת על ביטוי ממשי לדאגתם בצורת חבילות חבילות של חותרים חדשים.

איזהו הקורא הנאמן? הנה אומר:
החותר ומחותרים את הרבים! —

כתוב ושלה לפי הכתובת: "מולד", רחוב יהודה הלוי 40, תל־אביב

מולד

ירחון מדיני וספרותי

כסלו תשי"ד כרך ד' חוברת 21 דצמבר 1949

139	הרצל ברגר	דרכה הסוציאליסטית של המפלגה .
144	ח. בן-אשר	ההמשך החלוצי כמהפכה הלאומית
בין לאומים:		
148	י. עברי	ליליינטאל — והדמוקרטיה האמריקנית .
152	מדיניות סוציאליסטית כסקאנדינאויה ואוסטרלאסיה ו. פרויס	
159	מרדכי ניישטט	התישבות יהודים בגולן .
166	ד. יזהר	הכנות לבוא השירה .
182	ישעיה רבינוביץ	קירקגארד וסארטר .
188	מ. ליפסון	נעשה אדם .
191	א. פרסמן	שקיי המימות וזרח עצבון .
ספרים:		
192	יעקב באכשטיץ	לדרכו של הרומן ההיסטורי .
195	א. ב. יפה	פרוזה של משורר .
199	לני יחיל	אדמו השמים .
200	כשולו החוברת .	
180 ו-181	דוד הנדלר	שני רישומים .

דפי החתימה: 2.750 ל"י לשנה 1.400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 פ"י; שכר הסודעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן הסודעות; כתבייהר שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומכויילת אינם סוחזים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40 תל-אביב.